

АРХИТЕКТУРА

Списание
за архитектурно творчество,
архитектурна теория
и критика

2026/1-2

АРХИТЕКТУРНО ОБРАЗОВАНИЕ

УЧИЛИЩЕТО И ЧИТАЛИЩЕТО ДНЕС
АРХИТЕКТУРНО ОБРАЗОВАНИЕ
АРХЕОЛОГИЧЕСКО И АРХИТЕКТУРНО НАСЛЕДСТВО
КОНКУРСИ
КНИГОПИС
ОСНОВАТЕЛИТЕ НА САБ

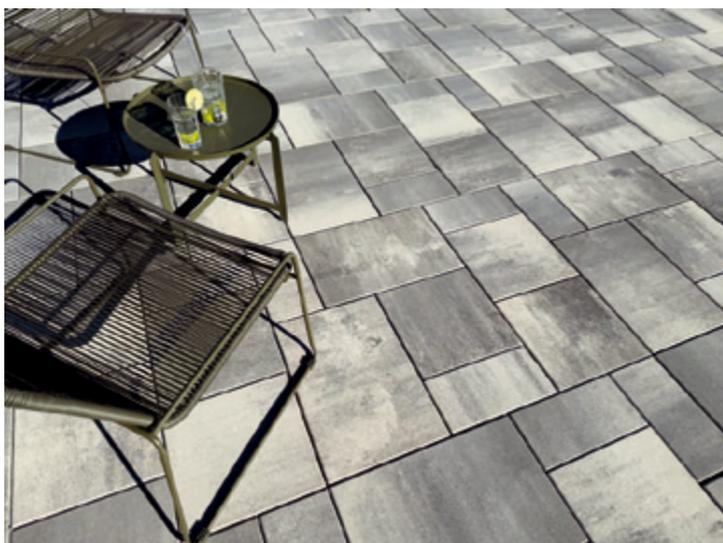
ИЗДАНИЕ НА СЪЮЗА НА
АРХИТЕКТИТЕ В БЪЛГАРИЯ

РУБИКОН БЕТОН

- ДИЗАЙНЕРСКИ ЕКСТЕРИОРНИ НАСТИЛКИ • ШИРОКОФОРМАТНИ ПЛОЧИ
- ПОДПОРНИ ЕЛЕМЕНТИ • МОДУЛНИ СИСТЕМИ ЗА ОГРАДИ

ПРОИЗВОДСТВЕНА БАЗА:

П.К. 4190, ГР. СЪЕДИНЕНИЕ,
„НАЙДЕНГЕРОВСКО ШОСЕ“ №6,

SALES.RUBIKONBETON@GMAIL.COM;

МОБ.: 0878 396 412

Образованието по архитектура на всеки човек започва още в най-ранните години – от рационалното подреждане и цветността на мебелите в стаята на дома, от функционалното разпределение на помещенията в детската градина и училището, от заобикалящите го приятни, удобни или враждебни външни пространства. Несъзнателно всеки един от нас прави своя категоризация на архитектурните обиталища и структури. Изучаването на историята и археологията показват, че човешкият род още с началото на мисловна дейност е имал все едни и същи стремежи към добър подслон, топлина, уют, кратки свързващи звена и бърз транспорт.

Затова е възникнала и необходимостта от натрупване на знания и умения за техния материален израз – строителството. Самото образование, носещо в себе си стремежа към усъвършенстване, в тази област се изменя и надгражда като методология в съответствие с потребностите на епохите и обществата. Но целите остават същите – по-хуманна и хармонична съвременна среда за хората.

В настоящия брой представяме положителното развитие по теми от предишни наши броеве. Доволни сме, че с усилията си допринесохме за него. Една от тях е тази за новото училище в кв. „Манастирски ливади“, за което сега разказваме като проектиране и като обществена оценка от страна на кмета на общината.

Навършват се 170 години от създаването на първото читалище в Свищов – изконна българска институция, съхранила народността ни. На мястото ѝ, предизвикателствата и необходимите мерки за оцеляване в условията на днешния ген са посветени размислите на автора на текста.

Познанието за разнообразието на света и различните гледни точки за него, намерили израз в архитектурата, провокира любопитството и фантазията в специализираните курсове още в началното училище. То е ефективен образователен инструмент, пряко свързан с изследване на нови места, исторически епохи, взаимоотношения, политики, изкуства и култури. Поставените задачи в занимателния процес учат на работа в екип, на изслушване на другите и заявяване на себе си, на натрупване на увереност в собствените възможности, на развитие на креативен потенциал и критично мислене.

Последователното изграждане на лично отношение и ангажираност към архитектурната среда като път към нейното устойчиво съхраняване и подобряване намира израз и в статиите, свързани с науката реставрация, школата по дизайн в Нов български университет и Клуба на младите архитекти във Варна.

Различни примери от мегалитното развитие на човечеството, Средновековието, парковото изкуство и анализ на градското планиране на София във второто десетилетие на XXI век са обединени в третия блок на списанието.

Статии за три архитектурни конкурса с нов подход за разширено международно участие, конкуренция на идеи, визии и екипи, за публичност и въвличане на професионалните гилдии във вземането на дългосрочни решения за градската среда и облика на градове и исторически обекти са поместени в четвърти блок. Предложението този начин на работа да стане обичайна практика, за която да бъдат осигурени необходимите средства от общинския бюджет, е начин участниците да изразят своето отношение към територията и да поставят своите професионални архитектурни изисквания както към естетиката на пространствата, така и към качеството на проектите и реализацията им.

В рубриката за новоизлезли книги разказваме за позабравения гений на наш колега изследовател на възрожденския Пловдив и за съвременните градостроители, допринесли за по-доброто разбиране и решаване на проблемите на София; за необходимостта от приемственост и познаване на идеите, методите, успехите и неуспехите на предходните архитекти и урбанисти, защото в нея е заложено и бъдещето на тези, които ще дойдат след нас.

Накрая е направена равностметка на интересния и пълноценен творчески път на наш колега, един от основателите на Съюза на архитектите в България.

арх. Евгения Кукушева

АРХИТЕКТУРА

1 - 2
2026

Списание
за архитектурно творчество,
архитектурна теория и критика
ГОДИНА СЕДЕМДЕСЕТ И ТРЕТА

Издание на Съюза на архитектите в България.
Списание "Архитектура" е включено в националния референтен
списък на съвременни български научни издания с научно рецензиране
на НАЦИД.

Тираж: 1000

Адрес: 1504 София, ул. „Кракра“ 11, e-mail: sab@bularch.org, www.bularch.eu
ISSN 0324-1254

Издателски съвет:

проф. д-р. арх. Валери Иванов – Председател

чл.-кор. проф. арх. Атанас Ковачев г.а.н.

проф. д-р. инж. арх. Пеньо Столаров

проф. д-р арх. Стела Ташева

доц. д-р. ланд.-арх. Веляна Найденова

доц. д-р. арх. Анета Василева

д-р. арх. Анета Славова

д-р. арх. Мария Диамангиева

зл. ас. д-р арх. Росица Браткова

зл. ас. д-р урб. Ирина Мутафчийска

Главен редактор: арх. Евгения Кукушева

Дизайн и предпечат: РА „Яйцето“, office@theegg.bg

Коректор на броя: Лора Султанова

Печат: Мултипринт ООД

Първа и четвърта корица: Дворът на новото училище
в кв. „Манастирски ливади-изток“

Втора корица: Реклама на „Рубикон бетон“

Трета корица: Картини на Деян Дачевски

4 УЧИЛИЩЕТО И ЧИТАЛИЩЕТО ДНЕС

6 УЧИЛИЩЕ В КВ. „МАНАСТИРСКИ ЛИВАДИ-ИЗТОК“ – ИНТЕРВЮ С ДИМИТЪР
БОЖИЛОВ, КМЕТ Р-Н „ТРИАДИЦА“

Димитър Божилов

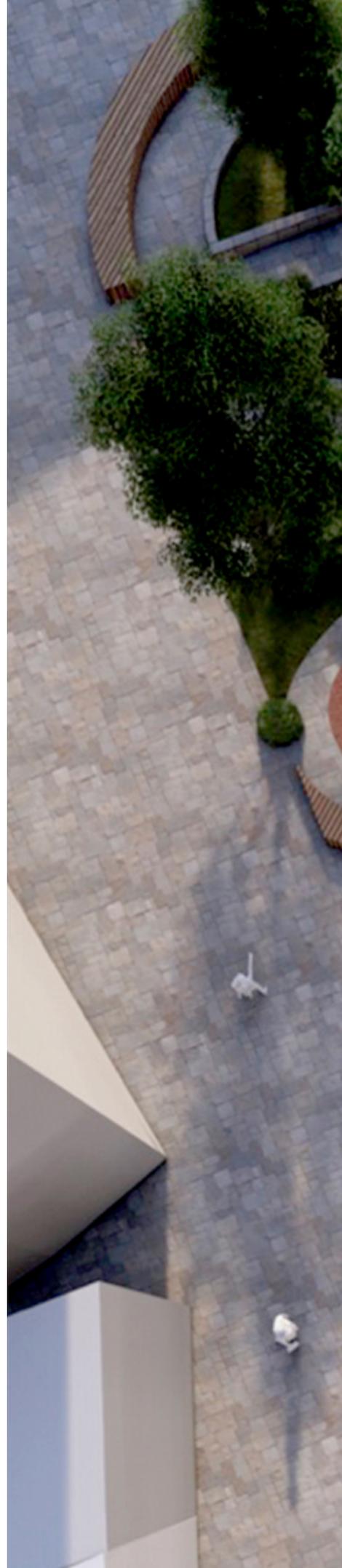
10 УЧИЛИЩЕ, КОЕТО ПОСТАВЯ ДЕТЕТО И ОБЩНОСТТА В ЦЕНТЪРА
арх. Яна Бейли

18 НОВОТО БЪЛГАРСКО ЧИТАЛИЩЕ - ПРИВИЛЕГИЯ,
ПРЕЖИВЯВАНЕ, ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВО
д-р арх. Анета Славова

26 АКУСТИКА НА УЧЕБНИ ПОМЕЩЕНИЯ
д-р арх. Даниела Иванова-Узунова, д-р инж. Наталия Иванова

35 АРХИТЕКТУРНО ОБРАЗОВАНИЕ

36 ПРОГРАМА ЗА ПРОЕКТО-БАЗИРАНО ОБУЧЕНИЕ ПО АРХИТЕКТУРА ЗА ДЕЦА 1-4
КЛАС НА ЧОУ „СЕЛЕСТЕН ФРЕНЕ“, ГР. БУРГАС
арх. Десислава Стоянова

АРХИТЕКТУРА

Списание
за архитектурно творчество,
архитектурна теория и критика
ГОДИНА СЕДЕМДЕСЕТ И ТРЕТА

1 - 2
2026

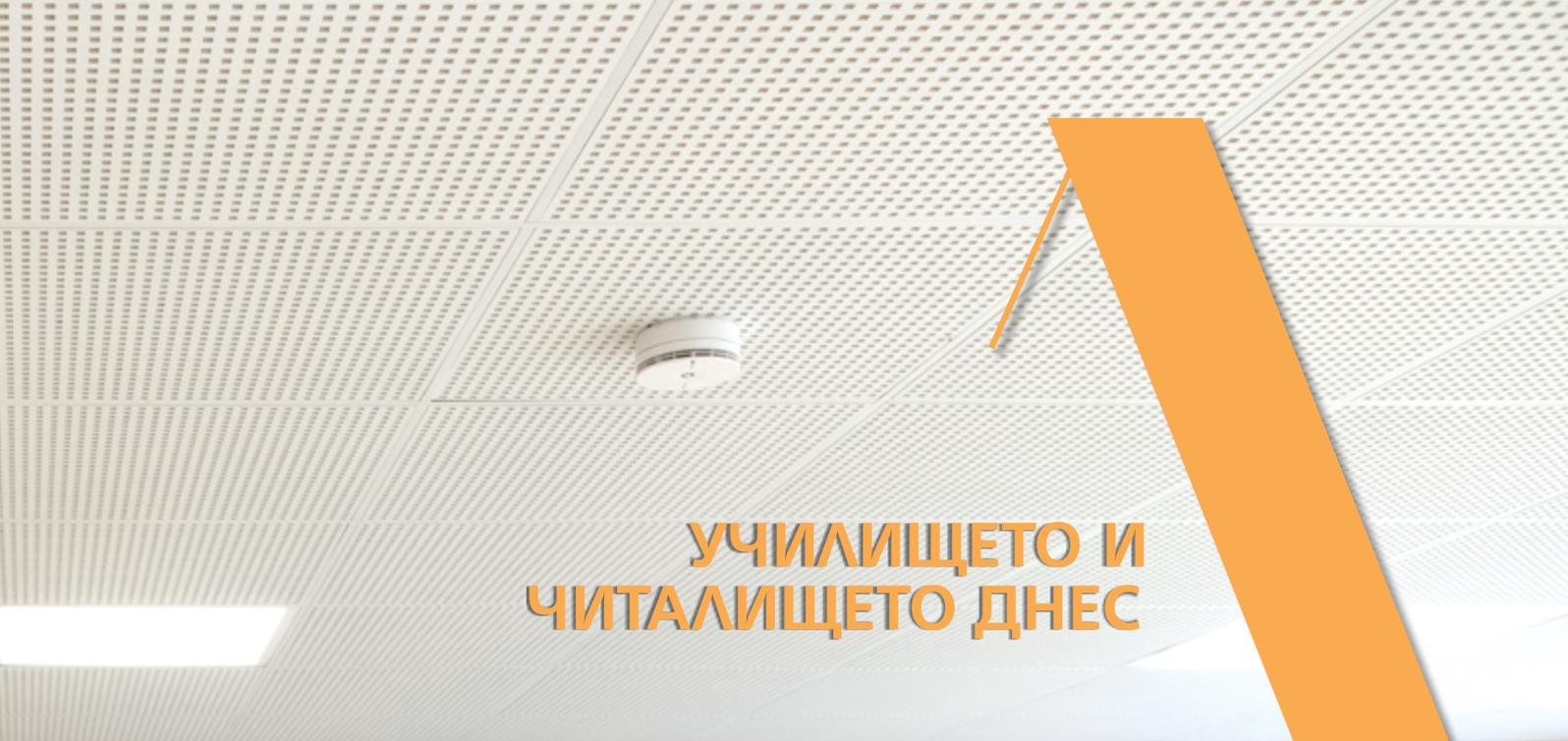
НАУКАТА РЕСТАВРАЦИЯ - ОБРАЗОВАНИЕ, ЕТИЧНИ И ЕСТЕТИЧНИ АСПЕКТИ <i>д-р Димчо Рагев</i>	43
НАУЧНА ШКОЛА ПО АРХИТЕКТУРА И ДИЗАЙН В НБУ – ОТ ТЕОРИЯ КЪМ ПРАКТИКА <i>гл. ас. д-р арх. Виолета Шатова</i>	53
КЛУБ НА МЛАДИЯ АРХИТЕКТ КЪМ САБ - ДРУЖЕСТВО ВАРНА – ПРОСТРАНСТВО ЗА ДИАЛОГ, ПРАКТИКА И БЪДЕЩЕ <i>арх. Николай Рачински</i>	58
АРХЕОЛОГИЧЕСКО И АРХИТЕКТУРНО НАСЛЕДСТВО	65
ПОСТМЕГАЛИТИЗЪМ - СЪЩИНА И ПРИМЕРИ ОТ ДРЕВНА ТРАКИЯ <i>доц. д-р Любомир Цонев</i>	66
ПЕРПЕРИКОН. ЕКСПОНИРАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ КОМПЛЕКС 2019-24 г. <i>доц. д-р арх. Валентина Върбанова</i>	74
ДВА ШЕДЪОВЪРА В ЕДНО НАСЛЕДСТВО <i>ланд. арх. Димо Петров</i>	84
ГРАДСКОТО ПЛАНИРАНЕ НА СОФИЯ 2011–2020 г. <i>д-р арх. урб. Жана Стойчева</i>	100
КОНКУРСИ	112
ОТВАРЯНЕ НА ГРАДА КЪМ МОРЕТО, ГР. ВАРНА <i>САБ - Дружество „Варна“</i>	113
КОНКУРС ЗА КОМПЛЕКС СЪС СМЕСЕНО ПРЕДНАЗНАЧЕНИЕ В БУРГАС <i>арх. Евгения Кукушева</i>	121
ПЕТИ БАЛКАНСКИ СТУДЕНТСКИ АРХИТЕКТУРЕН ПЛЕНЕР В МОМЧИЛГРАД <i>арх. Юсуф Налбант</i>	131
КНИГОПИС	141
АРХИТЕКТ ХРИСТО ПЕЕВ – ИЗСЛЕДОВАТЕЛЯТ НА ВЪЗРОЖДЕНСКИЯ ПЛОВДИВ <i>арх. Белин Моллов</i>	142
ГРАДСКОТО ПЛАНИРАНЕ НА СОФИЯ (2011–2020) <i>д-р арх. урб. Жана Стойчева</i>	146
ОСНОВАТЕЛИТЕ НА САБ	147
РАВНОСМЕТКАТА НА ЕДИН ИНТЕРЕСЕН И ПЪЛНОЦЕНЕН ТВОРЧЕСКИ ПЪТ <i>ст.н.с. арх. Мария Миркова</i>	147

СЪДЪРЖАНИЕ

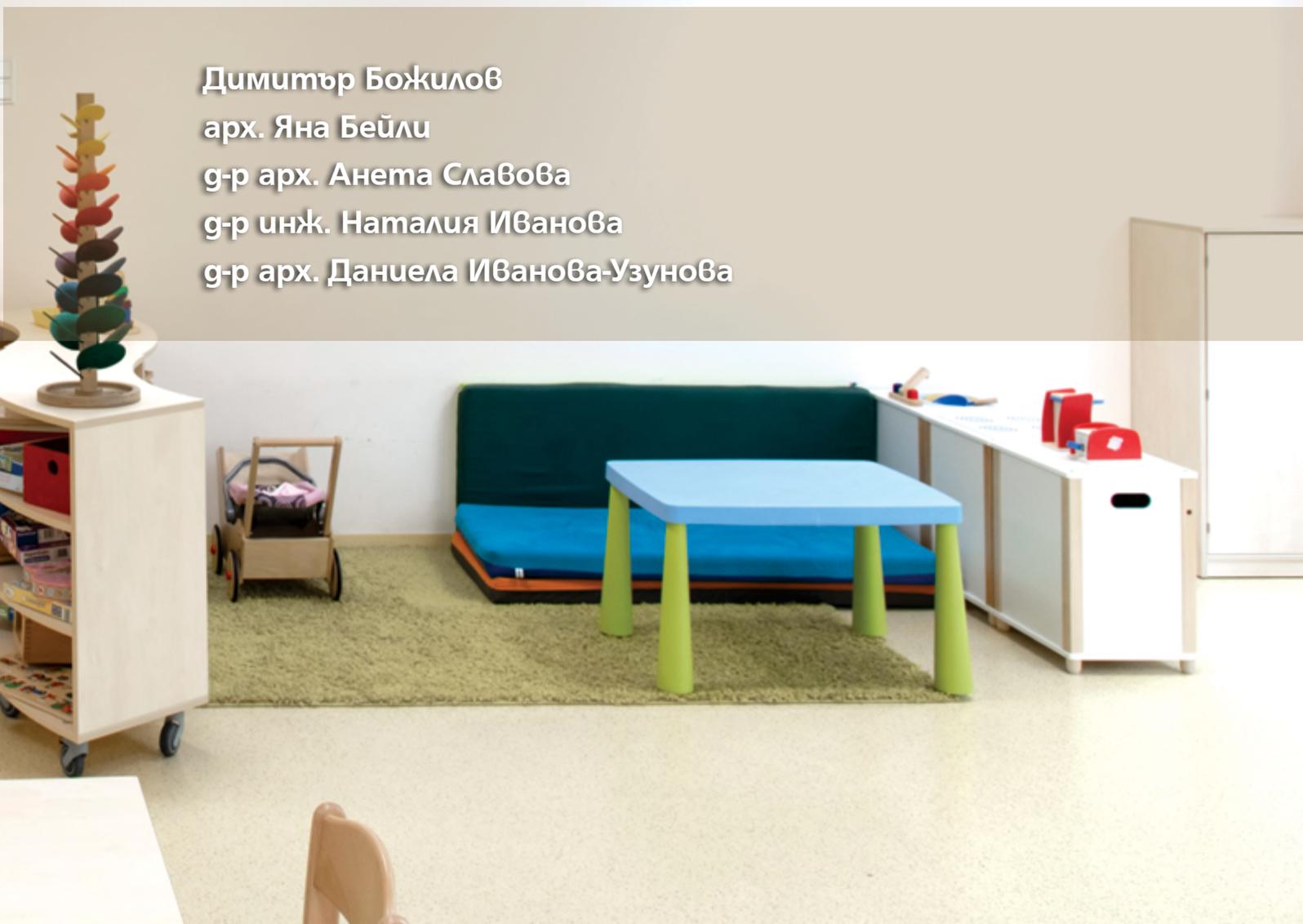
*Източниците на илюстрациите не са упоменати, когато са на автора.
*Текстовете на английски език са на авторите на статиите.

Студия първи клас и многофункционално свързващо звено / First grade studios and connecting multifunctional space

УЧИЛИЩЕТО И ЧИТАЛИЩЕТО ДНЕС

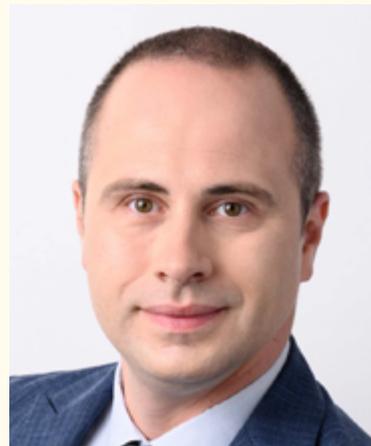

Димитър Божилов
арх. Яна Бейли
г-р арх. Анета Славова
г-р инж. Наталия Иванова
г-р арх. Даниела Иванова-Узунова

УЧИЛИЩЕ В КВ. „МОНАСТИРСКИ ЛИВАДИ-ИЗТОК“ – ИНТЕРВЮ С ДИМИТЪР БОЖИЛОВ, КМЕТ Р-Н „ТРИАДИЦА“

Димитър Божилов

Димитър Божилов е завършил „Право“ в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Роден е и е израсъл в София. Работи за опазване и съхраняване на зелените пространства, противопоставяне на незаконното строителство, достъп до обществени услуги, изграждане на детски градини и пространства за деца и семейства, открита администрация, по-добри условия за спорт. Член е на Регионалният съвет за развитие на Югозападен регион към МРРБ. Зам. – председател е на Постоянната комисия за стратегическо развитие на местното самоуправление към НСОРБ.

Г-н Божилов, тридесет архитектурни проекта премериха сили в конкурса за ново училище в кв. „Монастирски ливади-изток“. Кое беше основното предизвикателство пред техните автори?

Търсехме вдъхновяваща, истински модерна образователна среда за деца, които са не просто ученици, а мечтатели. Те са творци на своята собствена съдба и могат да го постигнат в училище. Бяхахте от дълбоко познатия класно-урочен тип преподаване, бяхахте от архитектурните клишета. Идеята беше децата да ходят с желание на училище, защото там ще се чувстват като у дома си. Трудно може да се отговори с няколко думи как една съвременна и различна визия променя изцяло нагласата към образователна институция.

С какво например класните стаи са по-различни от познатите ни досега пространства в училищата?

В нашето ново училище класни стаи на практика няма да има. Те изцяло се заменят със студиа, а те са гъвкави пространства. Могат да функционират самостоятелно или в комбинация с други подобни. Няма го и старомодния коридорен принцип. Учебните студиа за всяка паралелка се групират около многофункционални звена, които да придобият функция на своеобразни

„дневни“. В тях децата ще си говорят, ще си почиват, ще се опознава и ще учат. Някои ще посещават и модерни занимални.

Имаше ли изискване какви материали да бъдат използвани за сградата?

Няма по-добро решение от естествените материали. За пространството навън също трябва да се мисли – по-малко изкуствени материали и повече зеленина. Цветовете трябва да са спокойни и ненаситени. Същото се отнася и до осветлението – поощрява се естествената светлина, където това е възможно. Флуоресцентно осветление не трябва да се допуска, то не е добро за децата.

Каква е идеята за дворното пространство, и тук ли се търсеше нов поглед?

Двора е много важна част от едно училище. Нашата идея беше да бъде не само място за спорт, но и за социализация, отдих, да бъде забиколен от парково пространство. Помислено е и хората от квартала в извънучебно време също да могат да го ползват за спорт и почивка, като за това следва да има определени правила. И в момента в училищните дворове на „Триадица“ се спортува от местните жители, но пространствата се охраняват. Изписани са и конкретни правила и часови пояси, които стриктно се спазват.

*Поглед към двата основни подхода за начален и прогимназиален етап на обучение
A view to the two main entrances for primary and lower secondary students*

Главен подход към централно приемно пространство / Main axis to central welcoming space

Смятате ли, че покривните пространства на сградата също могат да бъдат някак използвани в един различен и модерен проект?

В повечето български училища покривът не е част от образователния процес под каквато и да е форма. Вече няма да е така - покривните пространства на новото училище ще са чудесно място за провеждане на уроци на открито, експерименти, спорт. Залагаме тези части от училищната сграда и да са много зелени.

Настоявахте ли пред архитектурните проекти средата да е достатъчно достъпна?

Задължително е да се осигурят условия не само за физическа, но и за сетивна достъпност до всички учебни пространства и многофункционални пространства от студиата, до залите за хранене, спортните салони и до двора. Деца трябва лесно и бързо да се ориентират за техния маршрут в училището, да си намират помещенията. Помислено е и за учениците в неравностойно положение, които без никакъв проблем ще се придвижват.

Помислено ли е за безопасността на учениците вътре и около сградата?

Този въпрос е от изключително значение. На първо място входът не може да е само един. За-

дължително е да има както жива охрана, така и видео наблюдение. Разбира се, за най-малките подходът за достъп ще се контролира и от преподавателите.

Новото училище няма ли да създаде затруднение на живущите поради големия човекопоток, който ще се образува?

Наясно сме, че училището ще създаде засилен трафик по прилежащите му улици, най-вече по ул. „Тодор Джеббаров“. Именно затова е заложено да има отлична организация спрямо родителите, които оставят и взимат децата си от училище. Предвидени са десет паркоместа, като районът е помислил и за допълнителни, които не са част от конкурса, но ще бъдат осигурени в съседен общински имот.

Победител в архитектурния конкурс има. Как бе избран победителят?

Обърнато бе внимание на всички постъпили архитектурни проекти. Комисия от петнадесет представители на различни институции и водена от изискванията на конкурсната документация и професионален поглед направи своя избор.

Интервюто взе Анна Рагева-Цветкова

Многофункционално амфитеатрално пространство при главния двор и озеленени покривни тераси за обучение на открито / Amphitheater space at the main courtyard and landscaped roof terraces for outdoor studying

*100-метрова писта за бягане към спортна зона в югозападната част на имота
A 100 m running track to the Sports zone in the southwest part of the plot*

THE NEW SCHOOL IN THE „MANASTIRSKI LIVADI-EAST“ DISTRICT – INTERVIEW WITH DIMITAR BOZHILOV, MAYOR OF THE „TRIADITSA“ DISTRICT

Dimitar Bozhilov

Triaditsa district announced an architectural competition for a new primary school in the "Manastirski Livadi-Iztok" quartier. Thirty one projects competed for first place. The winner from IPA Ltd. won the votes of a jury consisting of fifteen representatives of various institutions.

„We were looking for an inspiring, truly modern educational environment for children who are not just students, but dreamers. They are the creators of their own destiny and can achieve it at school,“ said Dimitar Bozhilov, mayor of the Triaditsa district.

It is interesting that, in practice, there will be no classrooms, but studios, which are flexible spaces. Natural materials and selected soothing and unsaturated colors will be used. The schoolyard will be a place not only for sports, but also for contacts and recreation. It is planned to be surrounded by a park space. The rooftop areas will be a place for outdoor lessons and experiments.

It is necessary to provide conditions for not only physical, but also sensory accessibility to all educational and multi-functional spaces, from the studios, to the dining halls, the gyms, and the yard. Ten parking spaces are provided, and the district has also considered additional ones, which are not part of the competition, but will be provided in a neighboring municipal property.

УЧИЛИЩЕ, КОЕТО ПОСТАВЯ ДЕТЕТО И ОБЩНОСТТА В ЦЕНТЪРА

Яна Бейли

Арх. Яна Бейли завършва Университета по архитектура, строителство и геодезия, катедра „Архитектурни конструкции“, през 2013 г. Година по-късно придобива втора магистърска степен с отличие и сребърен медал от University College London (UCL), където задълбочава интереса си към иновативни подходи в архитектурата и устойчивото градско развитие.

След завършване на обучението си работи в Wilkinson Eyre Architects - Лондон, където в продължение на осем години натрупва значителен опит в едромасщабни проекти в областта на високото строителство, административни и инфраструктурни проекти.

От 2023 г. Яна е старши архитект в ИПА, където продължава професионалното си развитие с фокус върху проектирането на жилищни и обществени пространства и сгради. Нейният подход се основава на създаване на вълнуващи, устойчиви и динамични среди, ориентирани към човешкия мащаб, взаимодействие и преживяване.

Проектът на ИПА, победител в конкурса за ново общинско училище в квартал „Манастирски ливади – изток“, организиран от Столична община - район „Триадица“, представя училището като отворено, приобщаващо и устойчиво пространство, интегрирано в квартала и в постоянен диалог с природата. Архитектурната визия балансира функционалност и емоционално преживяване, яснота в организацията и богатство на пространствените решения.

Училището е проектирано в четири надземни и две подземни нива, като в подземните е развита зона спорт. В сградата са разположени учебни студиа за 980 ученици, ресторант с кухня, STEAM лаборатории за специализирани предмети и изкуства, многофункционални пространства, малък физкултурен салон и множество открити зелени пространства във височина, даващи възможност за обучение на открито. Проектът надхвърля традиционните рамки, като отваря вратите си и за жителите на квартала. В извънучебно време ще бъдат достъпни закрит плувен басейн, голям физкултурен салон, библиотека, писна за бягане и спортни площадки на открито.

Основната концепция стъпва върху идеята за надграждане на традиционното училищно пространство чрез създаване на вдъхновяваща,

гъвкава и отворена среда, която насърчава личностното развитие и активното участие на учениците и общността. Сградата е замислена като жив организъм, в който балансът между застроената площ и дворните пространства е водещ. Концепцията развива принципа за „двор-дневна“, превръщайки двора в естествено продължение на учебните зони и дневна на открито, а терасирането във височина осигурява визуален и физически контакт с природата на всяко ниво. Всички класовете имат достъп до тераси, предвидени за съответната възрастова група. Тези открити зелени пространства дават възможност за различни форми на обучение и насърчават провеждането на учебни занимания на открито.

Пространствената организация следва четири основни циркулационни потока, съобразени с потребностите и различията във възприемането на различните групи потребители: поток на ученици от начален етап (1.-4. клас), поток на ученици от прогимназиален етап (5.-7. клас), маршрут за обществен достъп в извънучебно време и непрекъсната пешеходна връзка с бъдещия линеен парк за жителите на квартала. Достъпът за ученици от начален етап е организиран от север, с предвиден паркинг и зона за кратковременен престой (drop-off). Главният

Вход за ученици 5.-7. клас и посетители в извънучебно време е откъм главния вход на ул. „Тодор Джебаров“.

Обемно-пространствената концепция на сградата е изградена върху три основни елемента: движение, израстване и присъствие на природата във височина. Организирането на сградата в четири етажа освобождава максимално зелени и сворни пространства, а идеята за вертикално развитие символизира естествената трансформация, личностно израстване и еволюция, както на самите пространства, така и на техните ползватели. С всяко изкачване на по-горен етаж, учениците преминават към нов етап на развитие, а всяка учебна година е свързана с различен сектор от сградата.

Учебните звена са ясно дефинирани и разделени комуникационно за двете възрастови групи. Основен акцент е многопластовата гъвкавост на учебните и многофункционалните пространства. Учебните студиа могат да се обединяват със съседни или да се разделят според нуждите на малки, средни или големи групи ученици в различни режими на учене, а част от тях се отварят и към коридора за допълнително пространство.

Концепцията за различните режими на учене („На върха“, „Пещера“, „Огнище“, „Езерце“, „Преживяване“ и „Движение“) намира най-ярко отражение в многофункционалните зони, които стимулират условия за индивидуални и колективни занимания, игра, комуникация и движение.

Фоайето е сърцето на училището, с централна сцена за представления, театрални скамейки и кѳтове за игра, стимулиращи свободна комуникация. То е свързано с библиотеката и ресторанта, които могат да се отворят към него и да бъдат използвани в извънучебно време. Зоната за спорт включва голям физкултурен салон и плувен басейн, достъпни за общността, а малкият салон предлага стена за катерене с пързалка, басейн с дунапренени кубчета, зона за разтягане и загрявка с шведски стени, огледала и подвижни модулни скамейки.

STEAM центровете обединяват кабинети по изобразително изкуство, музика, компютърни науки, физика, химия, биология и бит и техника. Те са свързани чрез многофункционално ядро и могат да се отворят или обединяват. В интериора са заложили по-ярки цветове, които стимулират креативността и ангажираността на учениците. Библиотеката на две нива отделя тихата от по-шумната зона и е проектирана

Птичи поглед към училището / Bird's eye view of the school

Многофункционално форумно пространство и главен Вход към училището
Multifunctional forum space and main entrance to the school

Библиотечно образователен център на партерно ниво / Library on Ground floor

Зона STEAM, кабинет по бит и техника / STEAM Center, specialized Household appliances and technology room

Зона STEAM, кабинет по рисуване / STEAM Center, specialized drawing room

като добре осветена, леснодостъпна и подходяща за деца от всички възрасти зона.

Фойето, библиотеката, ресторантът и физкультурните салони могат да бъдат използвани и от външни посетители в извънучебно време, превръщайки училището в обществен център за квартала.

Функционалната схема на проекта залага на максимална гъвкавост на пространствата чрез преместваеми мебели, събъеми презградни стени, завеси и мобилен инвентар. Пространствата могат да се трансформират според нуждите на учениците, което създава нов модел на организация на учебния процес с детето в центъра.

Подборът на цветова палитра отчита психологическото въздействие върху децата и функционалната логика на пространствата. В интериора е заложена палитра от меки тонове, които създават усещане за сигурност, спокойствие и емоционален комфорт. В учебните студиа доминира белият цвят, като светла и

неутрална основа, допълнена от пастелни нюанси на синьо, жълто и зелено. Синият цвят стимулира въображението, жълтият умствената активност и радостта от ученето, а зеленият е символ на растеж, връзка с природна и носи усещане за вътрешен баланс и хармония. В общите пространства са заложени по-наситени цветове и ярки акценти, които подпомагат визуалната ориентация, активират сетивата и изграждат динамична, ангажираща среда. Цветовата гама е синхронизирана с екстериора и еволюира във височина, отразявайки възрастовите групи и функциите на всяко ниво.

Проектът на ИПА предлага иновативна и гъвкава архитектурна визия, в която училището е едновременно място за учене и за живот, интегрирано в общността и отворено към града. Чрез съчетаването на природа, функционалност и социална отвореност концепцията създава среда, която вдъхновява, подкрепя развитието на всяко дете и утвърждава училището като център на образование, култура и общостен живот.

Зона STEAM, кабинет по музика / STEAM Center, specialized music room

Малък физкултурен салон за възрастова група 1-4 клас / Small PE hall for primary school students

A SCHOOL THAT PUTS THE CHILD AND COMMUNITY AT THE CENTER

Arch. Jana Bailey

IPA – Architecture and more's winning design for a new primary public school in Sofia's Triaditsa municipality presents an open, inclusive, and sustainable learning environment, closely connected to its neighborhood and in dialogue with nature. The architectural concept achieves a balance between functionality and emotional impact. It emphasizes on the coherent structure and spatial logic of its design while also providing rich and diverse spatial solutions to enhance the overall experience.

The concept transforms the standard school environment into an inspiring, flexible, and open space that encourages personal growth and active engagement from both students and the community. The building is conceived as a living organism, with a balance between built-up areas and open air spaces. The design follows the „yard-living room“ principle, turning the outdoor spaces into a living entity, while terraced levels ensure visual and physical connections with nature on every floor. Each classroom has its own terrace, which provides an opportunity for different forms of learning activities and encourages part of the educational process to take place outside.

Spatial organization is based on four primary circulation flows, designed to meet the needs and spatial perception of different user groups: primary school students, lower secondary students, after-hours visitors, and pedestrians accessing the linear park for neighborhood residents. Accessibility is a core principle, integrated into all shared and multifunctional spaces. The building's volumetric and spatial concept is defined by three main elements: movement, growth, and the vertical integration of nature. Organized across four floors, the building maximizes green and courtyard areas. Its vertical development symbolizes the process of learning and personal evolution, each ascending level marking a new stage of growth, with every school year associated with a distinct sector of the building.

Learning zones are clearly defined and functionally separated for both age groups, ensuring flexible and adaptable environments. The design emphasizes multi-layered flexibility, enabling multifunctional spaces that support various uses and experiences. Each zone can be transformed to offer diverse learning modes and educational formats. Studios can be combined with adjacent ones or divided as needed to accommodate small, medium, or large groups of students in different learning settings.

*Студия първи клас и многофункционално свързващо звено
First grade studios and connecting multifunctional space*

НОВОТО БЪЛГАРСКО ЧИТАЛИЩЕ – ПРИВИЛЕГИЯ, ПРЕЖИВЯВАНЕ, ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВО

Анета Славова

Д-р арх. Анета Славова е с професионална практика повече от четири десетилетия, изследовател и архитектурен педагог. Има докторска степен в УАСГ, 2016 г. с интердисциплинарна тема: „Организация на Проект за нов тип обучение по архитектурно проектиране“. Професионалното развитие активно е свързано с проектиране и реализиране на сгради и комплекси като автор и ръководител екип. От 1989 до 2001 г. участва в Design Studio ПАУСС, създадено от проф. д-р арх. Стефан Попов. Понастоящем е преподавател във ВСУ „Любен Каравелов“ и Нов български университет. През 2020 г. създава иновативна обучителна школа за майсторско архитектурно проектиране ARCHPLAY ACADEMY, за първи път в България. Автор на монография „Алтернативна стратегия за архитектурно проектиране, Design Studio ПАУСС“, която е резултат от научни проучвания и изследвания на база на проведен образователен експеримент. Управител на фирма „Интегра Консулт Проект“ ЕООД. Получава е награди и отличия на български архитектурни изложения, награди на архитектурни конкурси в екип. Награда на Дипломен проект за 2022 г., чийто ръководител е. Изследователските интереси произтичат от целенасочена, равноотдалечена позиция между архитектурната теория и практика и са фокусирани върху иновациите в методологиите на проектиране, както и търсенето на нови връзки с други дисциплини в рамките на изследователските и архитектурни практики. Член е на САБ, КАБ и на издателския съвет на сп. „Архитектура“.

Живеем в интересни времена, и то за целия свят. Интересът към архитектурата става още по-голям за оцеляването на планетата Земя. Неслучайно и мотото на Световния конгрес на UIA за 2026 г. е *Becoming. Architectures for a planet in transition* - „Въздигане. Архитектури за планета в преход“.

Тези думи отнесени към нашата родна действителност са силно ангажиращи за професията ни към ПРОЦЕСА на случване на преход, на промяна, на ТРАНСФОРМАЦИЯТА на средата, в която живеем. Мисията на архитектурата и у нас остава социален акт и преживяване. Липсата на една хуманна, хармонична съвременна среда като цяло в най-чувствителните области за обществото ни – образование и култура, е силно смущаваща. Тогава КАК можем да очакваме по-добри резултати от PISSA, от OEDES, от Училището, от Четенето, от посещенията в Библиотеките, ако ги има?

А какво да кажем за българското читалище

днес? Още повече че 2026 г. е знакова за българското читалище и се навършват 170 години от основаване на първото читалище в Свищов през 1856 г.

Една невероятна амалгама от случващата се прекрасна творческа дейност, самодейност, уникални действащи ансамбли, музикални школи и състави, откриване на таланти, спорт, различни кръжочни дейности, малки, поовехтели библиотеки, потънали в тишина и лека забрава, запазили атмосферата отпреди 100 и повече години... Тази забрава се дължи и на нас, архитектите, които можем активно да направим нов прочит на една госта отгавнашна българска типология уникални обществени сгради в България, храмове за култура, за добро възпитание, за човешки умения, за българщина и до днес в този труден, неспиращ преход... И отново да им вдъхнем живот, да възвърнем достойнството им за бъдещите поколения. Архитектурната гилдия е носителят на тези

Трансформацията на новите обществени сгради, архитектура на социалните обществени пространства
The transformation of new public buildings, architecture of social public spaces

Мисия на архитектурата в създаване на новите български читалища
The Mission of Architecture in Creating the New Bulgarian Community Centers

знакови промени и обществото ги очаква.

Защото ние живеем във времето на нашите деца, а не те в нашето...

Пак наблюдавайки случващото се у нас, пишем книги, проекти, изследвания, статистики, програми за *четенето*, телевизионни предавания, за какво ли не още... и всички те са плод на екипи без участие на архитектурата в тях, която би трябвало да е неразделна част от подобни дейности... Това показва неразбирането на водещата роля на професията за създаване на истинската креативна среда в тези сгради за култура и образование, за ТРАНСФОРМАЦИЯТА в новите обществени сгради и средата в тях, включително и читалищните сгради...

Това може би не е случаен резултат. Професията Архитект може да бъде по-активна съвременна заявка в обществото ни, сред хората, като създаваща нов обществен дом, пространства с нов смисъл, дневна за прекарване на свободното

време на хората от всички възрасти, особено в областта на читалищните сгради – т.нар. *public living room* и *urban living room*, както в Скандинавия наричат новите общи урбанизирани и публични пространства (Cobe, „Our urban living room - Learning from Copenhagen“, 2016).

Именно архитектурата създава възможности за пренаписване на социалните пространства за хората днес. Затова казваме, че архитектурата формира поведението на посетителите

А какво би станало, ако си представим новото българско читалище не само ремонтирано, санирано, а и с прекрасна гостоприемна среда за общуване в него, място за срещи, разговори, четене, учене, самодейност, камерни концерти и събития, прожекции, презентации, игри, 3D принтери, *time shearing*, *start tapes*, и всичко това за различните възрасти – от най-малките до възрастните хора. Представете ли си... ако променим и осъвременим смисъла на ползване

то днес, в 21. век, на читалищната сграда, ако заедно трансформираме и изградим нова среда за поколенията сега и след нас... Самата Маргарет Тачър е била силно впечатлена от феномена на българското читалище и от случващото се в него, като е казала, че „Българското читалище е вашата религия“.

ЗАЩО тогава то е в незавиден вид, да не кажем забравено и изхвърлено, на фона на бума на скъпите жилищни сгради и комплекси, административни сгради, бизнес центрове, банки, дори небостъргачи си имаме и те се умножават... Или по-точно – защо толкова драстична е разликата в усилията за завидна офисна среда и не толкова доходоносна дейност на пръв поглед, от сградата на читалището у нас. Но КЪДЕ се оформя поколенията, младите хора, децата ни – не са ли това тези скромни сгради, за които ние, архитектите, читалищни и местни общности, политиците и институциите имаме дълг и отговорност да ги превърнем във втори дом за хората. Не е ли това най-добрата инвестиция, а не разход. Пари има, стига да желаем да ги насочим към просперитета на нацията ни.

КАК изглежда българското читалище днес, в 21. век?

Вече споменах за незавидната му морално остаряла сграда, която е била свидетел на бурен творчески възрожденски живот, и дори овехтяло, то носи и пламъка, и искрите на случването, на „въздигането, на архитектурите... в преход“, перифразайки мотото на UIA конгреса през 2026 г.

ЗАЩО е толкова важно читалището и днес? КАК архитектурата може да вдъхне нов живот, нов смисъл и да ТРАНСФОРМИРА за новите поколения уникалната по своя замисъл българска сграда, която е съпричастна към живота на всеки от нас, на всяко българско семейство и дете?

Трансформация на функцията чрез промяна на смисъла на ползване – холистичен подход

Сериозният проблем на днешното читалище е в неговата **функционална структура**, която отговаря на времето преди 150 и повече години. Може ли днес, в тази нестихваща динамика на ежедневието, да ТРАНСФОРМИРАМЕ „коридорната система“ на обичаното читалище и така да създадем втори дом за малки и големи, за идните поколения, да им направим работещо **дневно пространство**? Да, може. Затова ние професионалистите можем да вдъхнем нов живот, нови сили на тази знакова за България сграда – можем да създадем **нова среда** в нея. Не саниране, не ремонт, не боядисване, а **нова хибридна среда** с нова типологична схема. КАК? Бих споделила доказано работеща световна практика в обществените сгради в добре развитите европейски страни днес. Добавяме

обществената Дневна за хората, новата концепция за социалност, мястото, където да бъдат заедно, да общуват, споделят, да създават общност в малката квартална жилищна територия. Тази промяна на пръв поглед е малка, но голяма по своята същност и смисъл за бъдещите поколения.

От двете схеми ясно личи промяната в **смисъла** на коридорната система с появата на **новия пространствен и смислов център – дневната за всички**, приемното общо пространство. То ще бъде толкова любимо място за общността, че се превръща в нещо като втори дом за хората, с интимитета на жилищна дневна, но в обществена сграда. Това са нови, сложни психологически, социални, структурни промени в обществените процеси на 21. в. ДНЕВНАТА е новият фокус, това е хибридно гостоприемство и сърцето на читалището, което приема посетителите и ги разпределя към различните места, групи и кътове в сградата.

Какъв е смисълът и ролята на Дневната, сърцето на читалището, в процеса на трансформацията на читалищната сграда?

Това приемно пространство се превръща в елемент на привличане, градски магнит, свързващ елемент, където хората могат да бъдат и да работят заедно в техния социален хъб. Това е третото пространство – първото е домът, второто – работата, а третото е читалището, което събира всички в свободното им време за креативна и релаксираща дейност.

Ще илюстрирам споделеното дотук с наши пилотни проекти за България на „Интегра Консулт Проект“ и фондация „Архплей Академи“ за ТРАНСФОРМАЦИЯТА на две читалищни сгради - читалище „Светлина – 1940“ в р-н „Триадица“, София и читалище „Култура 1932“ в гр. Кресна

Тези сгради бяха първопричината за появата и на фондация „Архплей Академи“, за да подпомогне и участва в този сложен ПРОЦЕС с организиране на финансова подкрепа, програми, експерти. Самите кметове и общински ръководства решиха да се направи експеримент и се докаже с проект една иновативна у нас теза – ТРАНСФОРМИРАНЕ на средата в читалищната сграда в 21. в. Тогава е добре веднага да изясним мястото на **санирането** в този предложен от нас процес за обновяване и трансформиране на сградата.

„Да бъде или да не бъде“ санирането на културни и образователни сгради у нас?

Разбира се, че трябва да бъде. Но представяме ли си една остаряла коридорна система, дори да я позлатим, отново ще предлага неудобството за съвременните хора – да нямат свой втори дом, както обичам да казвам, място за събиране и прекарване на свободното време на кафе, чай и

Архитектура на преживяване в трансформираното българско читалище
 Architecture of experience in the transformed Bulgarian Community Center

РАЗШИРЕНА ФУНКЦИОНАЛНА ПРОГРАМА
 СТАРА ФУНКЦИОНАЛНА СТРУКТУРА - МОРАЛНО ОСТАРЯЛА

СТАР МОДЕЛ СТАИ НА КОРИДОР

НОВ ФУНКЦИОНАЛЕН МОДЕЛ -
 ТРАНСФОРМАЦИЯ НА ЧИТАЛИЩЕТО В НОВА СРЕДА КАТО
 ВТОРИ "ДОМ"

НОВ ПОДХОД ЧРЕЗ ПРЕЖИВЯВАНЕ

Съществуващ функционален модел и предложение за трансформацията му
 An existing functional model and a proposal for its transformation

Читалище „Светлина 1940“, СО Р-н Триадитца - съществуващо и трансформацията му
 „Svetlina 1940“ Community Center, Triaditsa District - existing and its transformation

Читалище „Култура 1932“, гр. Кресна – съществуващо и трансформацията му
Community center "Culture 1932", Kresna - existing and its transformation

споделяне, където родители могат най-малко да изчакват децата си вечер... Наличието на приемното пространство с неговата гъвкавост и възможност за преосмисляне на ползването му от хората, на една нова **социалност и гъвкавост**, създава възможност за **многофункционално използване**. Това е **основополагащ принцип за трансформирането на читалището днес с цел създаване на общност и преживяване в него, 365/24/7**.

Стратегия за развитие на читалищната сграда, на смисъла на новата среда в нея

Затова преди санирането и ремонта предлагаме да се извършат промени в организацията на този процес – на законово ниво, чрез институционални промени, а именно, всяка културна и образователна сграда да има „архитектурна стратегия“ за бъдеща промяна с идеен архитектурен проект/концепция за развитие. Тази европейска практика е доказана и работи оптимално. В нея ясно се поставят приоритетите и възможна етапност за **ТРАНСФОРМАЦИЯ** за конкретната читалищна, изобщо културно-образователна сграда в следващ Технически проект, с оглед участие в конкретен проект за финансиране, защо не и с етапност.

Важното е да се сглоби „пъзелът от верни стъпки“ към краен продукт за **обновена читалищна сграда с добавена стойност за хората и общността днес**. Така можем да съвместим случващото се по различни програми, колкото и накъсано да е, но правилно да се усвояват средствата във времето и да няма ремонт на ремонта.

Такава е и готовността на двата примера от нашата архитектурна практика на „Интегра Консулт Проект“, където тези общини вече разполагат със **стратегия** за развитие на тяхната читалищната сграда – **ТРАНСФОРМИРАНЕТО** ѝ във вярната посока. Това изглежда по-дълъг процес, но оптимален, верен и не позволява гру-

би финансови грешки и стъпки в санирането на старата сграда и мултиплицирането на „остарялата схема“ на българското читалище. Мисля, че многото повтарящи се грешки се дължат и на едно неразбиране, че не само поколенията се променят, а и сградите се нуждаят от нов смисъл като съдържание. Особено обществените „непознати“ сгради у нас, както бих ги нарекла.

Тук е и ролята и задачите на САБ и КАБ да не се допускат проекти с морално остаряла структура да се санират веднага, а да се пристъпи и към институционални промени и изисквания за подготовка на тези сгради за проекти по саниране чрез съвременни архитектурни концепции преди това за всяка една. Давам пример с Израел преди десетилетия, където професионалната архитектурна гилдия не позволяваше на остарели морално училищни проекти да бъдат одобрявани без съгласуване с такава професионална комисия на гилдията им. Резултатът бе във високите постижения и среда в тяхното училище, например новата философия на Якоб Хехт и Демократичното училище. Но за това се изисква активна гилдия и активна работа с МРРБ, МОН, Министерството на културата и други ведомства, Националното сдружение на общините в Република България, инстанции за промяна на остарели закони и наредби...

За огромно съжаление, в момента се хвърлят много средства за ремонти на читалищни и училищни сгради у нас по програми с проектна готовност (Технически проекти) от 2014 г. дори... Представяте ли си колко много читалища ще бъдат санирани по стария, трудно работещ вече модел за България? Защо? Защо всеки говори от своята камбанария и не се чуваме?

Тогава **КАК** да подготвим една обществена сграда с променена функция от 21. в. за саниране с Технически проект, без **идеен проект**, без **концепция**, без да се знае ползата за хората, за **резултата от бъдещите строителни дейности**, **всичко това би ли удовлетворило хората**

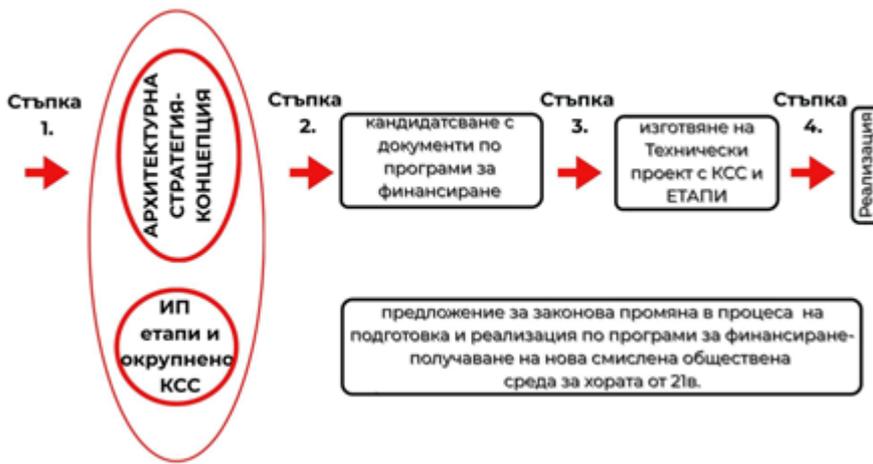

Схема за нова смислена последователност в процеса на реконструкция и саниране на Обществените сгради в 21 в
A scheme for a new meaningful sequence in the process of reconstruction and renovation of Public Buildings in the 21st century

В третото хилядолетие? Защо само пренесаме и хвърляме средства „на тъмно“? Защо всички обществени сгради имат изготвени Технически доклади за саниране, а нямат „архитектурни стратегии“ за трансформиране, за ползата, за крайния резултат?

Дори за един ремонт на жилището си днес се обръщаме за интериорен проект от специалист, за да сте наясно какво ще получите след инвестирането на много средства. Не даваме на майсторите стария ви план на жилището и каквото стане... Знаете в личен план, че рискувате да хвърлите повече пари на вятъра, като няма организация и идея за бъдещата реконструкция.

ЗАЩО тогава в сложните обществени сгради няма фаза - **архитектурна концепция за развитие**, за ТРАНСФОРМАЦИЯ при предстоящата реконструкция като задължителен първоначален етап?

А децата, какво ще получат? А младите хора? А всички останали в кварталната общност? Стаи на коридор от 19. в. – санирани и вложени средства... Тогава за какви бъдещи поколения в България да говорим? В нашите ръце, на АРХИТЕКТИТЕ, на КАБ и САБ е шансът да дадем на хората, да им помогнем да получат достойна за 21. в. нова читалищна сграда като съдържание, смисъл и среда. **Новите обществени сгради за България** като смисъл са непознати към този момент у нас – читалища, училища, университети, театри, музеи, концертни зали и още много други. На ход са политиките, кметовете, с техните правилни решения, за да се реконструират смислено читалищата у нас. Тази сложна проблематика и стратегия е за оцеляване на нацията.

Примери от партерното входно ниво на сградата за двете цитирани читалища (фиг. 8-9)

Тези два пилотни експериментални примера у нас ясно демонстрират, че при же-

лание от всички отговорни страни има и полезен ход и добавена стойност за обществото.

СТРАТЕГИЧЕСКИ ПРИОРИТЕТИ ЗА ПРОМЯНА. ПЪРВИ ПРИОРИТЕТ – ДЕЦАТА/ТИЙНЕЙДЖЪРИТЕ

Водещи в образованието и културата страни в Европа имат термин за новите сгради в тези области – *home base*. Навсякъде се търси преживяването, уютът особено за децата, дори интимитетът на дневната, за да може да стане магията – чудото, и тази нова среда да мотивира децата да посещават с нетърпение новите читалищни сгради. Наскоро в интервю маестро Камджалов сподели – „Детето да разбере къде е силата му, а не слабостта му... ние се проваляме всеки ден с възпитанието на децата!“, като предлага създаването на „Глобална концепция за защита на човека“. Не бихме ли могли да облечем със съдържание подобна архитектурна среда за Човека?

ВТОРИ ПРИОРИТЕТ – БИБЛИОТЕКАТА / ЧЕТЕНЕТО

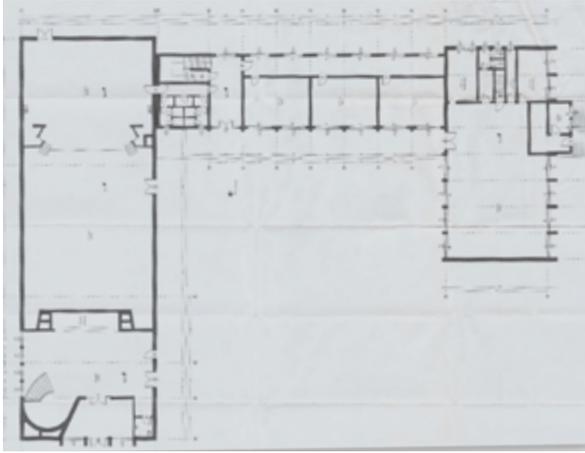
„Информацията е кислородът на съвременната епоха“. ЮВАЛ ХАРАРИ

Има промяна на парадигмата на библиотеката, на ползването и на общуването в нея, на традиционната схема доскоро. Библиотеката е фасилитатор на културния обмен и знание. Четенето за децата – провокирането на интереса им е грижа на обществото, на архитектурата, създаваща среда за преживяване, на семейството.

България е на първо място в ЕС по употреба на дрога...!!! Най-рано започват от 9-10 г.!

- Ако искаме децата ни да бъдат свободни, да могат да разбират света, да оспорват идеи и да живеят в демокрация, трябва да осигуряваме условия, мотивация – среда за хората, а не за книгите.
- За толкова години не успя реформата в образованието...

Съществуващо положение

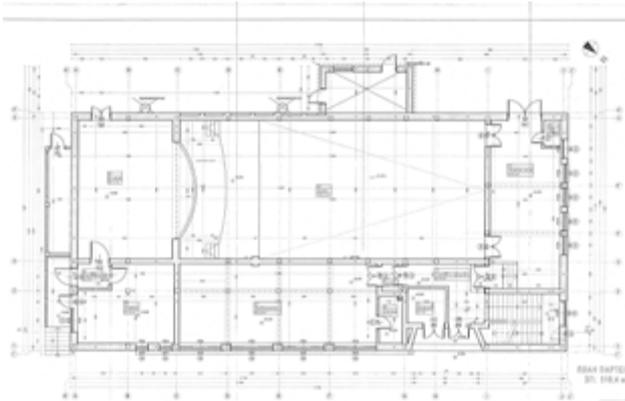

Проектно предложение

Партер на читалище „Светлина 1940“, гр. София – преди и след проекта
Ground floor of the "Svetlina 1940" community center - before and after the project

Съществуващо положение

Проектно предложение

Партер на читалище „Култура 1932“, гр. Кресна – преди и след проекта
Ground floor of the "Culture 1932" community center - before and after the project

Новата смислена среда с преливащи гъвкави пространства за общността и всички възрасти
The new meaningful environment with overflowing flexible spaces for the community and all ages

- Надеждата остава в българското читалище и култура.

ТРЕТИ ПРИОРИТЕТ – СЪЗДАВАНЕ НА ОБЩНОСТ ЗА ВСИЧКИ ВЪЗРАСТИ ЧРЕЗ „ГЪВКАВОТО ПРОСТРАНСТВО НА ДНЕВНАТА“

На архитектурен език означава: С отворено пространство и гъвкава планова схема приютаване на хората във втория им дом, в Дневната, сърцето на читалището гнес, в една гостърпа многофункционална хуманна среда, т.нар. ТРЕТО ПРОСТРАНСТВО. Първото и второто са гомът и работата.

ЧЕТВЪРТИ ПРИОРИТЕТ – СМИСЛЕНИ СПЕШНИ ПРОМЕНИ В ЗАКОНИ, НАРЕДБИ И ИНТЕГРИРАНЕ НА УСИЛИЯТА НА ВЕДОМСТВАТА С ЦЕЛ УСПЕШНА СЪВРЕМЕННА СРЕДА ЗА ПОКОЛЕНИЕТО СЕГА В БЪЛГАРИЯ

„Бъдещето ще се оформи в резултат на изборите, които предстои да направим през идните години... Ако не можем да променим бъдещето, то защо да си губим времето да го обсъждаме“. ЮВАЛ ХАРАРИ

Нека бъдем организирани заедно в подобна стратегическа промяна: **реформа в процеса, в схемата, структурата и нови изисквания към бъдещите проекти за културно-образователни сгради**. Належащи са промени и в смисъла на библиотеките, музеите, театрите, художествените галерии, концертни зали и още много други.

Нека това бъде изборът на българските архитекти – заедно, открито да се обединим за каузата за незабавна промяна в новата планова структура в съществуващите сгради и новопроектираните/реконструирани читалища. Нека **трансформацията да бъде като втори шанс за читалищата – тези инкубатори на ПРОМЯНАТА – култура, образование, изкуство, спорт...** Новото „щастливо читалище“ с архитектура, създаваща преживяване, предизвикателства, смисъл за хората. Няма друга област, професия, толкова комплексно ангажирана и от-

говорна за качеството на живот на хората, за **смисъла на сградите, на средата**.

Подобна ще бъде промяната и за читалище „Култура 1932“ в Кресна, където ръководството на общината пожела идеен проект, за да се видят новите качества на средата, възможностите и КАК да участват в различни програми за финансиране, но с ясна визия какво ще получат като резултат, в който се влагат средства за децата на България, за човека.

„Новите космически кораби, които ще преведат нацията и бъдещите поколения през трудностите към бъдещето. Огромна грешка, ако отглеждаме поколение, неможещо да мечтае. Ние сме малка нация и не можем да си позволим това.“

ЗА КОГО БИЯТ КАМБАНИТЕ ДНЕС?

ЗА НАС, АРХИТЕКТИТЕ,

ЗА ПОЛИТИЦИТЕ,

ЗА КУЛТУРНАТА ОБЩНОСТ,

ЗАЕДНО ДА ПРЕВЕДЕМ ПОКОЛЕНИЕТО НА БЪЛГАРИЯ.

Нека този материал и експериментални проекти да могат да стартират ПРОЦЕС – КОНФЕРЕНЦИЯ, КРЪГЛА МАСА на заинтересованите страни, организирани от САБ, КАБ и фондация „АРХПЛЕЙ АКАДЕМИ“. Както е казал Апостола Васил Левски: „Всичко се състои според нас в нашите задружни сили. Против тях не може противостоя и най-силната стихия“.

Благодарности към екипите на Община „Триадица“, СО и Община Кресна, на експертите от читалище „Светлина 1940“ и читалище „Култура 1932“, от авторите на идейните концепции за трансформация към бъдещето на читалищата у нас.

3D модели – арх. Стелиана Варсанова, арх. Гита Иванова, арх. Пантелей Марински

Материалът е част от бъдеща книга на автора и от курса лекции „Непознатите обществени сгради у нас“, воден от него.

THE NEW BULGARIAN COMMUNITY CENTER – PRIVILEGE, EXPERIENCE, CHALLENGE

Arch. Aneta Slavova, PhD

The responsibility of our profession, to the PROCESS of transition, change, and TRANSFORMATION of the environment in which we live, is enormous. The lack of a humane, harmonious modern environment in general in the most sensitive areas for our society – education and culture – is very disturbing. The Bulgarian Chitalishte is an incredible amalgam of the wonderful creative activity taking place, amateurism, wonderful performing ensembles, music schools and groups, discovery of talents, various club activities with small, outdated libraries, sunk in silence and slight oblivion... WHY is the Chitalishte so important today? HOW can Architecture breathe new life and TRANSFORM it for new generations. The unique Bulgarian building in its design, which is sympathetic to the life of each of us, of every Bulgarian family?

Keywords: The New Bulgarian Community Center, New Public Buildings, Transformation, Architectural Strategy, The Social Essence of Community Centers Today.

АКУСТИКА НА УЧЕБНИ ПОМЕЩЕНИЯ

Наталия Иванова
Даниела Иванова-Узунова

Наталия Иванова е строителен инженер, завършила строителна физика в Щутгарт и защитила докторска дисертация в УАСГ в областта на звукоизолациите, в момента преподавател там. Притежава практически опит в страната и чужбина, който прилага и в обучението на студентите. Заедно със съавторката на статията участват в екип към БАИС, който разработва ръководство по звукоизолация. Акустиката и звукът като явление са в ползрението на нейните интереси, както и съвременните виждания на младите архитекти в стремежа към идеалния дом.

Даниела Иванова-Узунова е възпитаник на Езиковата гимназия в Ловеч и на Университета по архитектура, строителство и геодезия в София. Защитила е докторска дисертация в областта на съвременните дървени конструкции за етажни сгради. Ръководи дейностите по изследване и развитие в „Кнауф България“ с акценти върху акустиката, пожарната безопасност и устойчивото използване на природни ресурси. Хоноруван асистент в катедра Технология на архитектурата в Архитектурния факултет на УАСГ. Проектант на жилищни, индустриални и сакрални сгради, има интерес в областта на опазването на архитектурното наследство. Член на Съюза и на Камарата на архитектите в България.

Наталия Иванова

Даниела Иванова

Знаете ли, че акустичният комфорт в учебните помещения е от съществена важност за възприемането на учебния материал и за здравето на учащите и преподавателите?

Геометричните характеристики на помещението, използваните довършителни материали и обзавеждането имат решаващо значение за разпространението на звука и възприемането на информацията.

Поради недостатъчното внимание към акустичната обработка на учебни помещения у нас се наблюдават незадоволителни акустични качества, а понякога дори и влошаване след ремонт. Потвърждение на това твърдение показва измерванията в няколко учебни зали, в които с цел лекота на обслужване и почистване са поставени рефлектиращи материали като напр. керамична облицовка на пода, което е много трудно за компенсиране чрез поставяне на звукопоглъщащи материали по останалите повърхности.

Навременното акустично проектиране ще спомогне за намиране на най-доброто, ефективно

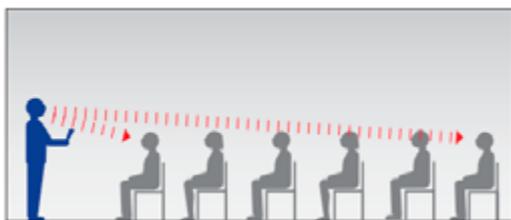
и икономично решение, което да осигури комфортен акустичен микроклимат за оптимален учебен процес.

Целта на тази статия е да обобщи действащата нормативна база и да представи полезна информация за проектиране на акустично съобразени интериори на учебни помещения.

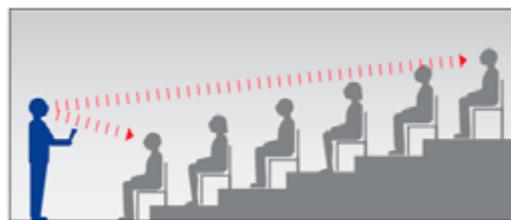
Учебният процес от акустична гледна точка

Обучението е целенасочен процес на взаимодействие между учителя и учащите се, в хода на което се усвояват знания, умения и навици, осъществява се възпитание и развитие. Учителят преподава, обяснява и вдъхновява използвайки различни визуални материали и преди всичко говорейки. Акустичните характеристики на помещението са от решаващо значение – да бъде чул и разбран учителят.

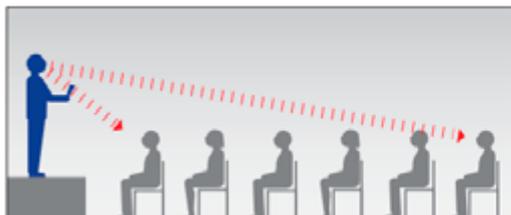
Нивото на звуково налягане при обикновен разговор обикновено е 60 dB на 1 m разстояние от говорещия. Ако говорещият повиши глас, нивото на звуково налягане ще бъде около 70 dB на 1 m разстояние, а ако крещи, то може да достигне

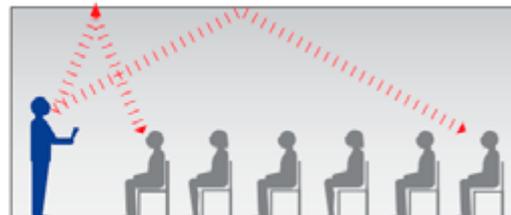
(а) Звукът трябва да бъде с подходяща сила, затова не трябва да има препятствия по пътя му.

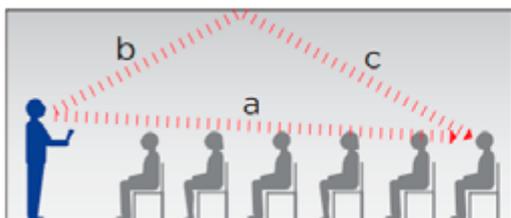
(b) Повдигането на задните редове помага на звука да достигне до тях с достатъчна сила.

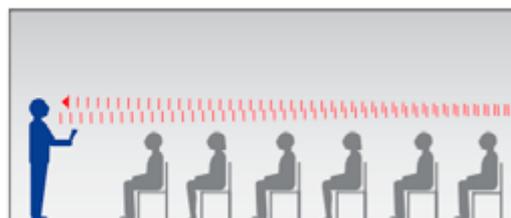
(c) Силата на директния звук може да бъде увеличена, ако говорещият е на подиум.

(d) Отразен звук, който достига до слушателя или обратно до говорещия след повече от 50 милисекунди след директния звук, е смущаващ.

(e) За да бъдат полезни звуковите отражения, тяхната траектория не бива да надвишава тази на директния звук с повече от 17 m: $b+c-a < 17$ m.

(f) Задната стена създава смущаващо ехо, когато е на повече от 8,5 m от говорещия. Затова трябва да бъде обработена с поглъщащи или дифузиращи материали.

Фиг. 1 Влияние на геометрията на помещението върху разпространението на речта
Effects of room geometry on speech

80 dB. Желателно е да не се налага повишаване на гласа, защото говорещият се изморява бързо и освен това се губят нюанси и интонации, които са важна част от предаваната информация.

С увеличаване на разстоянието силата на звука силно намалява, затова е важно разстоянието между говорещия и слушателите да бъде възможно най-малко и между тях да няма препятствия.

Освен със сила звукът се характеризира и с честота. Мъжките гласове са в по-ниския регистър (120 Hz), женските са по средата (225 Hz), а детските са най-високи (265 Hz). Гласните съдържат по-голямата част от енергията на звука, но ключов фактор за разбиране на говора имат съгласните, чиято енергия е концентрирана във високите спектри на честотния диапазон на речта.

Освен чрез директно разпространение във въздушна среда говорът на преподавателя достига до учащите и след отразяване в околните елементи (стени, таван и т.н.). Отраженията на звука, които се наслаждат върху директно

предавания звук със закъснение, водят до влошаване на разбирането.

Фактори, влияещи на акустичното решение:

- геометрични характеристики на помещението: площ, размери, форма, обем
- материали, използвани в архитектурното решение и техния специфичен коефициент на звукопоглъщане
- вид и разположение на звукопоглъщащите материали
- специални мерки при нестандартни помещения (напр. рефлектори или дифузери)

Време на реверберация

Времето на реверберация е основна акустична характеристика, наложена в европейското законодателство, която обозначава времето, в което нивото на звуковото налягане намалява с 60 децибела след внезапно спиране на източника на звука.

Времето на реверберация зависи както от обема и формата на помещението, така и от използваните материали, които отразяват или поглъщат звука по различен начин.

Знае се, че помещения с голям обем и околни гладки повърхности, които имат малък коефициент на звукопоглъщане, се характеризират с дълго време на реверберация. Такива помещения са кинтящи. Ако коефициентът на звукопоглъщане на ограждащите повърхности е голям, времето на реверберация става твърде кратко и помещението е „глухо“.

Препоръчителните стойности за време на реверберация са дадени в нормативните бази на национално ниво, като за България те са посочени в НАРЕДБА № РД-02-20-3 от 21.12.2015 г. за проектиране, изпълнение и поддържане на сгради за обществено обслужване в областта на образованието и науката, здравеопазването, културата и изкуствата [1], където за учебни помещения е поставено изискване стойностите за три честоти да не надвишават зададените максимални стойности в зависимост от обема на помещението.

Таблица 1. Максимална продължителност на времето за реверберация T, s в свободни, напълно завършени класни стаи и в групи учебни пространства, съгласно НАРЕДБА № РД-02-20-3 от 21.12.2015 г. за проектиране, изпълнение и поддържане на сгради за обществено обслужване в областта на образованието и науката, здравеопазването, културата и изкуствата

№ по ред	Учебно пространство	Максимално време на реверберация за нива на звуково налягане в октавни ленти със средни честоти 500, 1000 и 2000 Hz, s
1.	Основни учебни пространства със затворен обем < 283 m ³	0,6
2.	Основни учебни пространства със затворен обем > 283 m ³ и ≤ 566 m ³	0,7
3.	Основни учебни пространства със затворен обем > 566 m ³ и всички спомагателни учебни пространства	от 0,7 до 1,1 (≤ 1,5)

В някои страни тези изисквания за времето на реверберация са представени по честоти и са различни както в зависимост от обема, така и от предназначението на учебното помещение.

За малките помещения за уроци по музика с обем от 30 до 200 m³ би трябвало средното време на реверберация да е 0,4-0,8 секунди, това означава сравнително ниско. По този начин може по-добре да се прецени прецизното изпълнение и техниката на свирене. Едно анкетно изследване на ученици у нас показва предпочитанията на учениците към по-заглушено помещение при уроци по музика. Някои музиканти предпочитат малко по-дълго време на реверберация.

Освен от физичните характеристики, които могат да бъдат измерени, възприемането на звука има и физични и физиологични аспекти, които са индивидуални. С изучаването на тези процеси се занимава психоакустиката.

Звукопоглъщащи материали

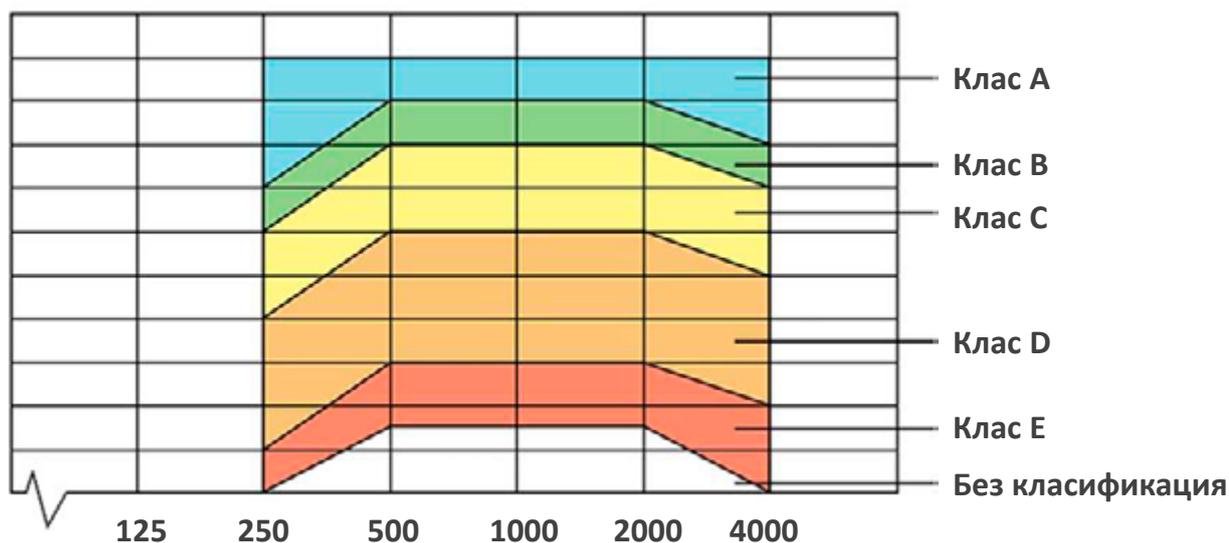
Специалните материали, които се използват за увеличаване на поглъщането и намаляване на отразяването на звуковите вълни, се наричат звукопоглъщащи материали. Те се характеризират

с коефициент на звукопоглъщане, който се измерва в реверберационна камера при определени условия, зададени в европейски стандарт БДС EN ISO 354. [2]

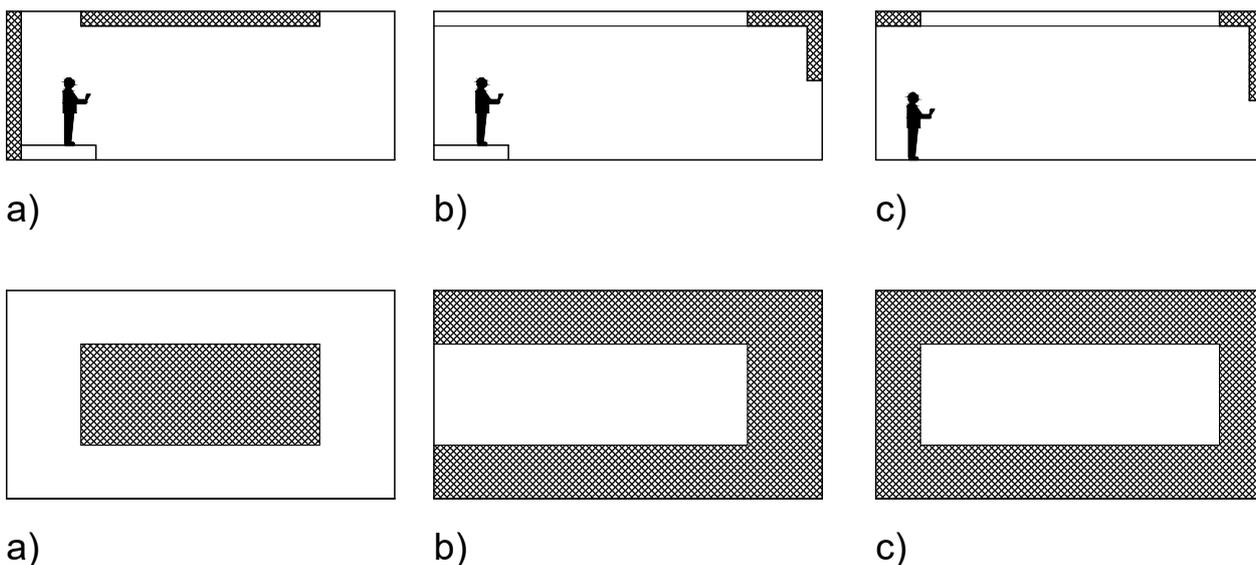
В зависимост от стойностите на честотно измерения коефициент на звукопоглъщане се определя класът на звукопоглъщане на дадения материал, който се обозначава с букви от А до Е (фиг. 2).

Звукопоглъщащите материали, които се използват най-често в учебни помещения, са перфорирани гипсови или дървесни плоскости, акустични пана от минерална вата или дървесни влакна, технически полиуретан с отворена клетъчна структура и др. Обикновено се монтират като облицовки към стените и тавана и въздействат в интериора най-вече с цвета и фактурата на повърхността си; в някои случаи имат членение, което е свързано с технологията на производство и монтаж. Има и висящи звукопоглъщащи елементи – те се характеризират с по-голяма ефективна повърхност и по-динамично присъствие в интериора.

Всеки един елемент в помещението може целенасочено да се използва и за акустичен ефект.

Фиг. 2 Класификация на строителните материали според коефициента им на звукопоглъщане
 Classification of building materials acc.to sound absorption index

Фиг. 3 Пример за разпределение на звукопоглъщащи повърхности (оцветени в тъмно)
 на схемите b и c - правилно, схема a) показва неподходящо решение
 Examples for distribution of sound absorbing materials (dark signified):
 schemes b and c – correct; scheme a - incorrect

Един повдигнат под например може да играе роля за звукопоглъщането в ниските честоти, както и една учебна дъска с междинен еластичен слой.

В случаите, в които се изисква различно време на реверберация, вариращо според предназначението, би могло да се работи със звукопоглъщащи завеси пред някоя от стените, които да се пускат при нужда.

Геометрични особености на помещението и разположение на звукопоглъщащите материали

Пропорциите на помещението са важни за разпространението на звука. Височината не трябва да е по-голяма от 1/3 от дължината му. В определени случаи формата също играе роля, за да се избегне концентрацията на звука или паралелни рефлектиращи площи, създаващи флатерехо – многократни отражения на звука при успоредни стени.

За постигане на оптимални акустични параметри е необходимо предварително да се направят изчисления, при които да се вземат предвид геометричните характеристики на

Фиг. 4 Примерно проектно решение: перфорирани гипсови елементи, приложени като окачен таван и стенни пана
Case study: sound absorbing gypsum elements as suspended ceiling and wall decoration

Фиг. 5 Примерно проектно решение: пана от дървесна вата, монтирани към тавана и стените
Case study: wooden fiber applied on the ceiling and the walls

помещението, материалите, с които ще бъде изпълнено и техните коефициенти на звукопоглъщане.

След като се извърши проектирането и изпълнението, може да се наложи измерване на място за проверка на показателите съгласно изискванията на европейските стандарти EN ISO 3382 [3] и БДС EN 60268-16 [4].

При класни стаи има няколко основни принципа на разполагане на звукопоглъщащите материали, които се доказани в практиката:

- Таванът да бъде изпълнен преобладаващо от поглъщащи материали. В повечето случаи

акустично поглъщащ окачен таван може да бъде достатъчен за достигане на изискваните стойности за време на реверберация. Поставяне на звукопоглъщащи панели по стените на правилните места може да подобри допълнително характеристиките на помещението (виж фиг. 4 и 5).

- Зад говорителя е благоприятно да има отразяващи материали, тъй като ранните отражения помагат в преноса на звука до слушателите.
- Ако таванът се остави необработен – напр. видим бетон, който може да служи и като топлинен акумулатор за охлаждане през лятото – звукопоглъщащите материали се поставят в горната част на стените и в по-голямата част

Фиг. 6 Примерно проектно решение: звукопоглъщащ окачен таван и допълнителни звукопоглъщащи пана
Case study: sound absorbing suspended ceiling and additional absorbers

Фиг. 7 Примерно проектно решение: растерен окачен таван и таванна облицовка от дървесна вата
Case study: suspended wooden fiber applied as suspended tile ceiling and ceiling cladding

на задната стена.

По тавана също така е добре да се оставят отразяващи площи в средата по дължината му, за да се осигури достатъчна чуваемост на последните редове. На фиг. 3 са представени възможни разпределения на звукопоглъщащи площи, като първият пример на схема а) показва неправилно решение, което даже ще влоши акустиката на помещението. На схемите в) и с) е показан добър пример за разпределение на широкоспектрни звукопоглъщащи повърхности, които, поставени по този начин, премахват нежеланите отражения в ъглите на помещението.

Допълнителни висящи акустични пана могат да се използват за подобряване на акустичния комфорт например в случай на изпълнен вече таван, при който звукопоглъщането не е достатъчно и нивото на шума е прекалено голямо (виж фиг. 6).

Архитектурно решение

Една от теориите за образованието казва, че в училище децата имат трима учители – учителят, другите деца и учебната сграда.

Архитектурното решение е от голяма важност. То трябва да се отличава с красотата, хармонията и приветливостта, а освен това да осигури високо ниво на безопасност, комфорт и функ-

Фиг. 8 Примерно проектно решение: звукопоглъщащи материали по тавана и стените
Case study: sound absorbing materials on the ceiling and walls

ционалност. Дизайнът на учебните помещения е комплексна задача, при която трябва да бъдат взети предвид множество фактори – специфика на учебния процес, безопасност, дълготрайност, комфорт, поддръжка, сградни инсталации и достъп до тях и др.

По какъв начин се прилагат звукопоглъщащите материали така, че техните специфични качества да бъдат интегрирани убедително в интериорния проект?

Звукопоглъщащите материали имат специфична структура – поръзност, перфорация, нишковидност – която създава определена фактура на повърхността и по този начин обогатяват архитектурното решение дори когато не се променя формата.

Начинът на монтаж също трябва да бъде анализиран и взет предвид при проектирането. Звукопоглъщащите материали могат да бъдат произведени като пана, които се поставят в конструкция, която остава видима – например такива са растерните тавани, в които паната могат лесно да бъдат демонтирани при нужда (фиг. 4 и 8). В тези случаи растерът на конструкцията също е елемент от архитектурното решение. Възможно е монтажът да се направи така, че конструкцията да остане скрита, а фугата да бъде обработена – тогава звукопоглъщащият материал ще въздейства като един монолитен елемент. Има и самостоятелни акустични пана, които могат да бъдат монтирани към стена или таван, без да са интегрирани в цялостна обшивка и по този начин да бъдат акцент в интериора (фиг. 6).

Звукопоглъщащите материали въздействат в интериора и като цветово решение. Те могат да бъдат боядисани при производството или на местостроежа в различни цветове (фиг. 7, 8) и дори персонализирани чрез отпечатване на мотиви, рисунки или текстове. Видът на боята и технологията на нанасяне трябва да бъдат съобразени с препоръките на производителя, тъй като могат да повлияят на коефициента на звукопоглъщане.

ACOUSTICS OF SCHOOL ROOMS

Eng. Natalia Ivanova, PhD
Arch. Daniela Ivanova-Uzunova, PhD

Acoustic treatment of educational spaces is of crucial importance for the comprehension of educational material and for the well-being of students and teachers. Research on the regulatory framework both in our country and abroad, as well as best practices, are essential for addressing current issues. The aim of this article is to summarize the most important factors and provide guidelines along with practical proposals and implementation schemes.

The country requirements regarding acoustic parameters for educational spaces define guiding values for reverberation time at three frequencies. Some fundamental rules and examples of proper sound absorption in educational spaces, known from European practices, yield good results and are provided here for implementation in our context. Psychoacoustics personalize the perception of sound comfort, and preferences also depend on age and gender. A survey of students in our country revealed their preference for a more muted environment during music lessons. Some musicians prefer a slightly longer reverberation time. These results demonstrate the need for follow-up projects and a focus on this topic.

Заклучение

Акустичната обработка на учебните помещения е от голямо значение за качеството на учебния процес и е препоръчително да бъде взета предвид както при нови проекти, така и при ремонт и саниране.

В действащата нормативна база има дефинирани изисквания за време на реверберация, стандарти за изпитване и класификация на строителните продукти, както и за проектиране и проверка на показателите на място.

Акустичната среда в помещението се влияе от геометричните характеристики, използваните материали с техния коефициент на звукопоглъщане и елементите от обзавеждането. Правилният подбор на материалите и тяхното разположение е от ключово значение за крайния резултат.

В съвременното строителство се използват звукопоглъщащи материали с различен състав, структура, визия и начин на монтаж, които обогатяват архитектурното решение и осигуряват необходимия акустичен комфорт.

Библиография

1. *Наредба № РД-02-20-3 от 21.12.2015 г. за проектиране, изпълнение и поддръжане на сгради за обществено обслужване в областта на образованието и науката, здравеопазването, културата и изкуствата.*
2. *БДС EN ISO 3382-2. 2008, Акустика. Измерване на акустичните параметри в помещение. Част 2: Време на реверберация в обикновени помещения (ISO 3382-2:2008)*
3. *БДС EN ISO 354. 2003, Акустика. Измерване на звукопоглъщането в реверберационна камера (ISO 354:2003)*
4. *БДС EN 60268-16.2011, Устройства за звукови системи. Част 16: Обективна оценка на разбираемостта на говора чрез коефициента на предаване на говор (IEC 60268-16) EN 60268-16 „Sound system equipment Part 16: Objective rating of speech intelligibility by speech transmission index“.*
5. *Acoustics of Schools: a design guide, 2015*

A young boy with short dark hair, wearing a dark blue hoodie, is smiling broadly at the camera. He is in a workshop setting where several gingerbread houses are being made on a table. The houses are decorated with various toppings like nuts, seeds, and icing. In the background, other children are visible, some working on their own gingerbread houses. A large blue diagonal graphic element is on the right side of the image.

АРХИТЕКТУРНО ОБРАЗОВАНИЕ

арх. Десислава Стоянова
г-р Димчо Радев
гл. ас. г-р арх. Виолета Шатова
арх. Николай Рачински

ПРОГРАМА ЗА ПРОЕКТО-БАЗИРАНО ОБУЧЕНИЕ ПО АРХИТЕКТУРА ЗА ДЕЦА 1 - 4 КЛАС НА ЧОУ „СЕЛЕСТЕН ФРЕНЕ“, ГР. БУРГАС

Десислава Стоянова

Арх. Десислава Стоянова завършва УАСГ през 2005 г. в катедра „Обществени сгради“. Съосновател е на архитектурно студио „Мото“ в Бургас. Работи активно в областта на жилищната и обществена архитектура, реконструкции на сгради и дизайн за деца. В екип с арх. Мариана Сърбова е носител на множество награди „Сграда на годината“, „Архинова“, „Български архитектурни награди“ и „Архимория“. Съорганизатор е на детски работилници и инициативи в градска среда: „Лаборатория за къщи-мечти“ (2012-2013), „Идеалният град“ (2014) и др. През 2016 г. води извънкласни занимания по архитектура за деца, а от 2020 г. е преподавател е в ЧОУ „Селестен Френе“ Бургас, където разработва авторска програма по Архитектура за деца в начален курс.

Винаги, когато Дарио (2. клас) ме види в коридора, казва, че е „ВГА - винаги готов за архитектурата“. И не е само той. От 1. до 4. клас повечето деца чакат с нетърпение часовете по архитектура. Защо е така? Някои деца отсега мечтаят да станат архитекти, когато пораснат, но за повечето деца часовете са по-скоро провокация за въображението и креативността им. В тях те се срещат с разнообразието на света и различните гледни точки в него – теми, едновременно близки до тях, защото засягат средата, в която живеят, но и различни, провокиращи любопитството и фантазията. Светът на архитектурата е пряко свързан с изследване на нови места, исторически епохи, взаимоотношения, политика, изкуство и много други. Затова и архитектурата е ефективен образователен инструмент. Онова, което най-много „пали“ интереса на децата, е възможността за изразяване чрез творчество и свободата да експериментират. Забелявала съм, че колкото по-сложна или отговорна задача им поставя, толкова по-концентрирано и смело подхождат те към нея. В процеса се учат да работят в екип, да изслушват другите и да заявяват себе си, натрупват увереност в собствените възмож-

ности и развиват креативния си потенциал и критично мислене.

Каня ви да надникнете в час по архитектура, като ви разкажа за няколко занятия.

1. клас

В началото на часа всички са притихнали, чета от книгата „Алиса в огледалния свят“, фрагмент за Царицата на сърцата. Задачата за часа е децата да направят модел на нейния замък, като ползват карти за игра. Разглеждаме примери за кули от карти и обсъждаме коя форма е по-устойчива – триъгълник или правоъгълник. За да проверим това, използваме телата си, заставайки със събрани или разтворени крака и така стигаме до правилото за „суперсилата“ на триъгълника. С тесте карти, малко тиксо и приятел за помощ, се оказва лесно да се изгради замък от карти в невероятни форми – стига правилото да е спазено, защото в противен случай замъкът започва да се разпада.

2. клас

Днес е третият от серия уроци, през които децата изготвиха голям макет на град от

близкото бъдеще, който стои на две маси в средата на залата. Те са доволни от сътвореното, всеки се е включил, както е преценил и могъл. Минали са обсъжданията какви сгради и пространства има в града и какви са важните изисквания, които искаме да са спазени в него – например въздухът да е чист и да няма задръствания. Проверили сме дали градът ни отговаря на предварително поставените цели и сега е моментът да се изправим пред няколко предизвикателства, описани в запечатани плкове на масата. Децата са седнали около макета като създатели и управители на града. Чета първото предизвикателство на глас: „Градът е затрупан с боклук. Фирмите за събиране на отпадъци отказват да го превозят до сметницата, защото и те са затрупани...“. През това време засипвам макета на града с малки хартиени топчета, докато целият град е затрупан с отпадъци. Децата са покрусени и искат веднага да изчистят града, но не е толкова лесно. Сега е моментът за анализ на ситуацията, на връзките между поведението на гражданите, регулациите и възможните мерки. Часът протича в дискусия на този и останалите казуси и прави връзка със следващата тема за климатичните промени и отговорното гражданско поведение.

3. клас

Разглеждаме снимки на архитектурни обекти в стила на брутализма. Повечето деца изразяват бурно неодобрение на първите примери, но постепенно забелязват прилики между тях и сгра-

ди от града, които вече познават. Разсъждаваме кое прави тези сгради различни, кое харесваме и кое не. Разказвам в какъв исторически контекст са се появили, което ги прави малко по-разбираеми. Материалите за творческата задача са необичайни – различни по размер хартиени тубуси и метални шишове. С тях трябва да направят структури, подобни на два примера на сгради от брутализма. Налага се всички да работят в екип заради големия мащаб на обектите и необходимостта от сила и придържане. Едно от децата не успява да се включи в групата, защото командите му какво да се случи остават нечути от останалите. Той се отдръпва встрани и дълго крие очите си. Преживявам неговия „провал“ като свой, но не се меся. Все пак желанието да участва в създаването на големия модел надделява и детето намира начин и език, с който да го приемат в групата. Ентусиазмът е толкова завишен, че на финалната снимка децата почти не стъпват на земята.

„Архитектура за деца“ не е нова концепция. В България по нея работи от 13 години арх. Магдалина Ръжева в София (Детска архитектурна работилница). Занимания се провеждат в някои частни школи и училища в София, Бургас, Варна и други градове. В света съществува мрежа от инициативи Architecture&Children към Световната архитектурна организация (UIA), както и редица програми, конференции и срещи за обмен на опит и идеи между тях.

Часовете по архитектура в ЧОУ „Селестен

Красотата на брутализма? The beauty of Brutalism?

Френе“ са част от годишната учебна програма в начален курс от 3 години, но са застъпени под различна форма още от самото създаване на училището преди 9 години. Програмата е авторска, разработена от арх. Десислава Стоянова и екипа на училището. Целта ѝ е да стимулира у децата познания и активна позиция относно заобикалящата ни среда, да възпитава визуална култура, да развива и подкрепя творчеството и въображението. Принципиите на преподаване следват методите на проектобазираното обучение и мултидисциплинарния подход. Часовете са изключително подходящи за развиване на голяма част от уменията на XXI век, които са във фокуса на съвременното образование: повишаване концентрацията и увереността в собствените способности и креативен потенциал; умения за работа в екип и развиване на емоционална интелигентност; стимулиране на интереса и любопитството към света, което е в основата на уменията за учене през целия живот. Това, което отличава Архитектурата за деца от други креативни и образователни методи, е нейният фокус - отговорност към средата, в която живеем и емпатия към другите.

Програмата „Архитектура за деца“ на ЧОУ „Селестен Френе“ е структурирана по следния начин:

1. клас: Архитектура и приказки (Фиг. 1)

Годината е подготвителна и има за цел децата да опознаят и усвоят работата с различни материали, инструменти и приложни техники. Въвеждат се основни архитектурни понятия, работи се по задачи с инструкции по предварително зададен модел. В началото се работи предимно индивидуално, с помощ от учител, а впоследствие се въвеждат и екипни задачи. Темата на всеки урок е от приказка или детска книжка, фрагменти от които се четат в началото на часа. Идеята е да се въведе темата за архитектурата през позната и любима за децата дейност, като допълнително се стимулира интересът им към четенето.

2. клас: Архитектурата и близкото ни обкръжение (Фиг. 2)

В тази тема децата опознават спецификите и ергономията на пространството около тях – в дома, в училище, местата за игра и др. Добиват представа какво е мащаб и пропорция и развиват своята наблюдателност към света около тях. През втория срок се въвеждат темите за екология и климатични промени и как се отразяват те върху начина ни на живот, върху сградите, които обитаваме и ежедневните ни навици.

3. клас: Кое е красиво? Архитектурата и светът около нас (Фиг. 4)

Разглежда се понятието „красота“ от много гледни точки, разширяват се познанията и на-

гласите за света. Децата се запознават с много примери от света на архитектурата и съвременното изкуство, чрез които се провокират да преосмислят познатите стереотипи за това кое е красиво. Развиват се критерии за оценка на средата и умения за критично мислене.

4. клас: Градът е моят дом. Архитектура и гражданско самосъзнание

През последната година се акцентира на личната ангажираност и чувствителност към средата, в която живеем. Опознават се значими за града сгради и пространства чрез изследване на тяхната история и чрез преживяването им на живо. Анализира се кое в средата е ценно и защо, разсъждава се върху възможностите за нейното подобряване от различни гледни точки. Опознават се организацията и отговорностите в града, споделени между всички участници.

Ако трябва да обобщим процеса, през който сме преминали дотук, през първите две години децата натрупаха опит по отношение на работа с инструментите и материалите в работилницата, както и организационни умения за разпределяне на задачите и справяне с ограниченото време. Това беше време и за опознаване на изразните средства на архитектурата и преживяването им през ръцете и тялото. През третата година задачите с точни инструкции бяха сведени до минимум, за да може всеки да работи по собствени творчески идеи, вдъхновен от разгледаните примери. Това бе труден процес, в който децата създаваха нещо от нулата, минаваха през съмнения и разочарования, но също ентусиазъм и състояние на поток и в този процес се научаваха да се справят с емоциите си. Те израснаха не само по отношение на личната си самоувереност и емоционална интелигентност, но също се учеха как да се справят с проблеми и в кои компетентности са силни. Предстои ни последната година от 4-годишния образователен цикъл, в който планираме множество посещения из града, опознаване на историята, процесите и взаимоотношенията в него, за да поставим основата за критичен анализ на средата, в която живеем и осъзнаване на личната ни отговорност към нея.

Програмата „Архитектура за деца“ на ЧОУ „Селестен Френе“ е все още в експериментален етап. При старта ѝ не очаквах интересът, любопитството и постоянството на учениците да бъдат толкова високи. Предполагам, че ключът към това е в съчетанието на свободата на творчество и експеримент, която часовете позволяват и работата с познат за децата език – този на средата, която обитават. Вярвам, че именно в последователното изграждане на лично отношение и ангажираност към архитектурната среда у децата в училищна възраст е пътят към нейното устойчиво съхраняване и подобряване.

Фиг. 1 – „Алиса в Страната на чудесата“ и суперсилата на триъгълника
Alice in Wonderland and the super power of the triangle

Фиг. 2 – Градове на бъдещето / Future cities

Фиг. 4 – 1. клас. Пътешествие до Париж. Изработване на картичка за 8 март
1 grade. Travelling to Paris. Making a Mother's day card

2. клас. Изготвяне на макет на малък дом в мащаб. / 2 grade. Can we live in 6m²? Making a model of a small home in scale. 1 grade. Travelling to Paris. Making a Mother's day card.

3. клас. Красотата на модернизма. Павилионът в Барселона от Лего. / 3 grade. The beauty of Modernism. The Barcelona pavilion from Lego blocks.

2. клас. Жилище в план. Изрисване на изоставена площадка в парка като жилище с обзавеждане в план. Снимка Георги Георгиев 2 grade. Home in plan. Drawing an abandoned place in the park as a dwelling with furniture in plan

3 клас. Ако архитектите проектираха столове. Обобщаващ урок
3 grade. If architects designed chairs. Summary lesson

Кристо и Жан-Клод. Опаковане на статуя в парка. Снимка Георги Георгиев
Christo and Jeanne - Claude. Wrapping a statue in the park

PROJECT-BASED TRAINING PROGRAM IN ARCHITECTURE FOR CHILDREN 1-4 GRADE AT THE "CELESTE FRENÏ" PRIMARY SCHOOL - BURGAS

Arch. Desislava Stoyanova

Architecture for children is not a new concept. In Bulgaria, architect Magdalena Razheva has been working on it for 13 years in Sofia (Children's Architecture Workshop). Classes are available in some private schools and workshops in Sofia, Burgas, Varna and other cities. There is a worldwide network of Architecture&Children initiatives of the World Architecture Organization (UIA), as well as a number of programs, conferences and meetings to exchange experiences and ideas between them.

Architecture classes for children at Celesten Frene Secondary School have been part of the curriculum in the primary course for 3 years. The program is author's, developed by architect Desislava Stoyanova and the school team. Its purpose is to stimulate children's knowledge and an active position regarding our surroundings, to educate visual culture, to develop and support creativity and imagination. The teaching principles follow the methods of project-based learning and the multidisciplinary approach.

The classes are suitable for developing a large part of the skills of the XXI century, which are the focus of modern education, such as: increasing concentration and confidence in one's own abilities and creative potential; teamwork skills and developing emotional intelligence; stimulating interest and curiosity about the world, which is the basis of lifelong learning; gradually building a personal attitude and commitment to our environment, as well as developing aesthetic criteria for its assessment; critical thinking skills.

The "Architecture for Children" course at the "Celesten Frene" Secondary School is structured as follows:

1st grade: Architecture and fairy tales - introducing children to different materials and techniques, getting to know the language of architecture; stimulate interest in reading.

2nd grade: Architecture and our immediate environment - getting to know the specifics and ergonomics of the surrounding space; developing observation. Exploring the topics of ecology and climate change and how they affect our way of life.

Grade 3: What is beautiful? Architecture and the world around us - expanding ideas and knowledge about the world by getting acquainted with various examples from architecture and contemporary art, taking the concept of "beauty" out of the stereotype, developing creativity and solving problems.

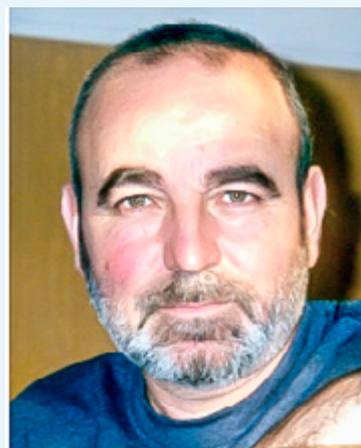
4th grade: The city is my home. Architecture and civic self-awareness

Getting to know buildings and spaces important to the city we live in, by researching its history and experiencing walks and educational games in it. Reflecting on the possibilities for its improvement from different points of view.

НАУКАТА РЕСТАВРАЦИЯ – ОБРАЗОВАНИЕ, ЕТИЧНИ И ЕСТЕТИЧНИ АСПЕКТИ

Димчо Рагев

През 1990 г. завършва висше образование в Националната художествена академия, София – катедра „Консервация и реставрация“. През 2009 г. получава научна степен „Доктор“, на тема „Реставрация на култови съоръжения от опалена „in situ“ глина и идолна пластика от керамика от периода на праисторията в България, в НХА, София. Работи като: реставратор в Археологически музей гр. Пловдив (1976–1984); Главен реставратор в Столична библиотека, гр. София (1990–1991); експерт в отгел „Опазване на паметници на културата“ в Министерството на културата (1991–1995); секретар на комисията „Опазване на художествени паметници на културата,“ в Националния съвет за опазване на паметниците на културата към Министерството на културата (1993–1994). Член на Обществото на свободно практикуващите реставратори в Германия, Съюза на българските художници, Секция „Реставрация“ и на Асоциация на реставраторите в България.

Умението една държава да съхранява идентичността си и да представя традициите си е отражение на състоянието и устойчивостта на държавата.

Изначално темата визира реставрационните дейности, които в цивилизования свят се изпълняват от реставратори с различни степени на образователен ценз, но задължително с автентични материали в реална художествена среда и исторически контекст.

Етичните аспекти са въпрос на подготвеност на професионалната общност по темата и най-вече обсъждане на проектите предложени и екипните решения в името на бъдещето на обекта или артефакта. Европейските конвенции акцентират именно върху тази обвързаност между специфична историческа среда и умения, за да се реализира конкретната задача. Естетическият концепт представя съвкупността от джвижими ценности и недвижимо културно наследство с оптимална автентичност.

Етично-естетическите успешни решения изискват много практически опит и богата художествена култура за съответния исторически период.

В контекста на тази критериална обвързаност представям основните изисквания към образователния процес в Професионална гимназия по каменообработване в с. Кунино. Тя е първото и все още единствено специализирано училище за упражняващите уменията по каменоделство в България и на Балканите.

Анализът на среднообразователните училища с този творчески профил в Европа показва, че финансово устойчивите страни, отдавна са включили в образователните си програми специалността консервация, реставрация и експозиционни решения както на концептуално, така и на практическо ниво. За тази цел са обезпечили всички нива на творческия потенциал и изходна материална база със съответстващи на автентичността материали, приоритетни технологични лаборатории и инструментариум и най-вече преподавателски състав.

Когато дейностите са по-скоро строително-ремонтни или технологичният процес е преобладаващо свързан със строително-ремонтни дейности, е прието да се мотивират с термини като „анастилоза“, „реновиране“ или възстановяване. Напоследък в нашата страна твърде често възстановителни и ремонтни дейности се изпълняват с материали, които са изключително чужди на автентичните структури (бетон, железобетон, облицовъчни имитации), а това обстоятелство дистанцира обекта от неговата значимост. Считаю, че голям проблем също така е подготвеността на изпълнителските кадри, но още по-голям проблем е подготвеността на управленските кадри, т.нар. проектанти. Пренебрежението към висшата форма на умения, познания и креативност на „майсторлука“ (чирак, калфа, майстор, еснафски кодекс) през вековете се заменя с титули (архитектурни), което по-скоро дискредитира благородните и най-вече качествено изпълнени дейности. Това е дълга тема и няма да я дискутирам, но подмяната на ценности не е приета в европейските регламенти и ценностна система. А дефицитът на кадри и материали нараства в европейски и световен мащаб. Образователният процес по темата изисква време, много време...

В настоящия свят на динамична промяна на технологиите, на подмяна на предпочитаните в различните исторически периоди материали, на машините и инструментите, изработващи мащабни скулптури или фини художествени ценности с принтираци устройства, на пълна глобализация и фаворизиране на съвременни софтуерни специалности, мащабно навлизаният изкуствен интелект налагат все по-осезателно специалността „Консервация, реставрация, възстановяване на експозиционния вид на обекта или артефакта“. Познанията и уменията да се работи с ръка и автентичен инструмент, да се докоснат художествени ценности, изработени от камък, ще бъдат все по-успеваеми и дефицитни за добре подготвените изпълнители.

Регламент, правна уредба или законодателна инициатива

С промяната на общественото устройство на държавата ни в края на деветдесетте години на миналия век, централизираната административна система у нас рухна. Филиалите на системата Национален институт за паметници на културата (НИПК, основан 1957 г.) с екипи на територията на цялата страна и над 2300

специалисти от всички нива се разпрогадоха (ликвидираха) или придобиха причудливи неработещи структури. Голяма част от водещите реставратори бяха принудени да се регистрират като „еднолични търговци“ по Търговския закон. Законодателството в областта на културно-историческото наследство придоби затихващо колеблив характер, без експертни съвети и контролни органи. Като цяло дейностите се доближиха до сенчестата страна на обществото, до унищожителни и безумни „компромиси“ спрямо автентичността на обекта или артефакта.

Основните държавни институции, отговорни по Конституцията за опазване, просперитет на културно-историческото наследство деградираха и заработиха за собствената си администрация на доизживяване. Загълхна авторитетът на Окръжните дирекции „Културно-историческо наследство“ (ОД „КИН“) на териториален принцип. Изчезнаха приоритетите, краткосрочни и дългосрочни програми. Дейностите придобиха самогееен характер без познаване на „старите“ технологични умения и материали.

Необходими познания, умения, подготовка

Консервация и реставрация на художествени ценности от камък. Същност на различието спрямо каменоделски умения и художествено творчество от и върху каменни структури с различна твърдост, цветност и приложение (фиг. 1, 2, 3, 4).

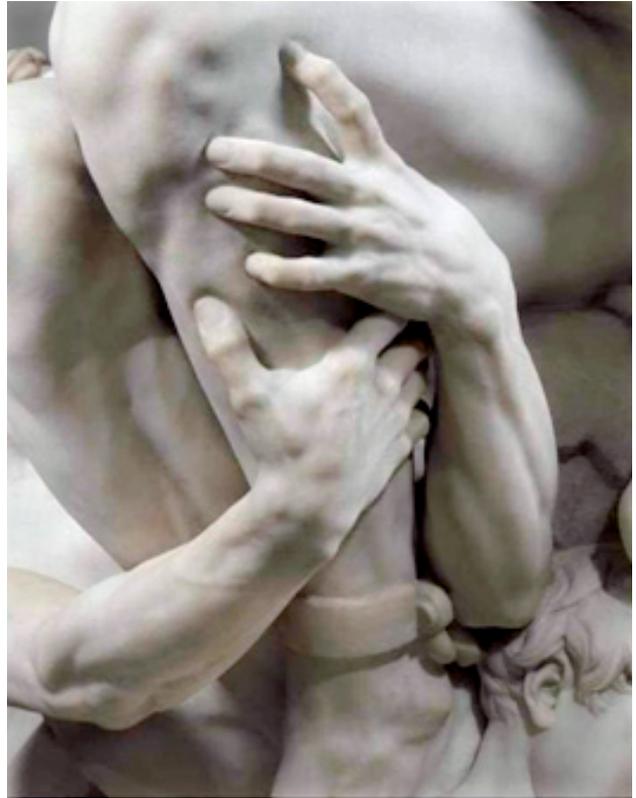
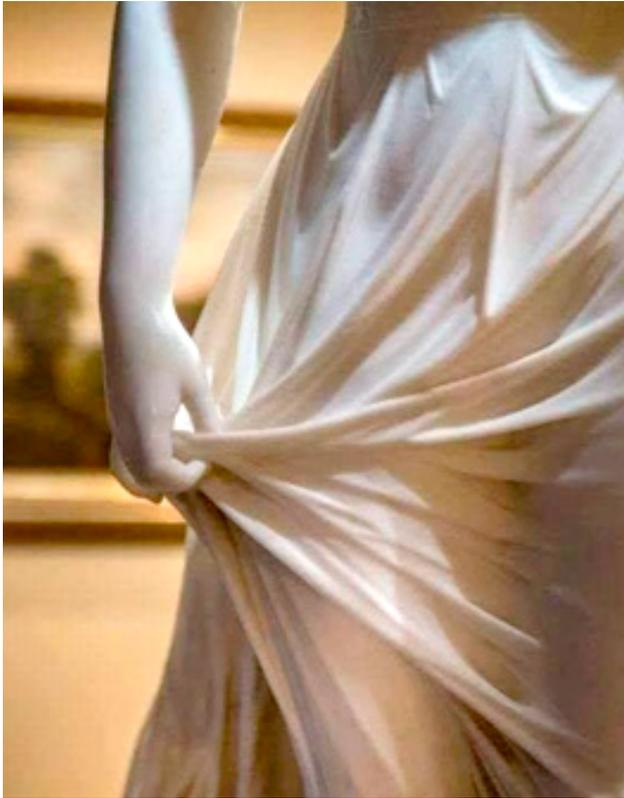
Проектът „Формиране и развитие на образователен екип и програма за обучение по специалност „РЕСТАВРАЦИЯ НА ХУДОЖЕСТВЕНИ ПРОИЗВЕДЕНИЯ (ЦЕННОСТИ) ОТ КАМЪК“ в с. Кунино.

Настоящото изследване представя практическите умения, творческите и научните познания, етичните изисквания спрямо автентичността на оригинала и мотивация за изпълнените до днес и в перспектива реставрационни дейности. Тази образователна същност на проекта ще представя в следващата част от настоящото изследване.

Цел

ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ НА ПРОФЕСИОНАЛНОТО НИВО, ХУДОЖЕСТВЕНА И ТЕХНОЛОГИЧНА ПОДГОТОВКА, ЗНАЧИМОСТ НА КАДРИТЕ НА ПРОФЕСИОНАЛНО КАМЕНОДЕЛНО УЧИЛИЩЕ (гимназия) В С. КУНИНО

Програмата по „Консервация и реставрация на

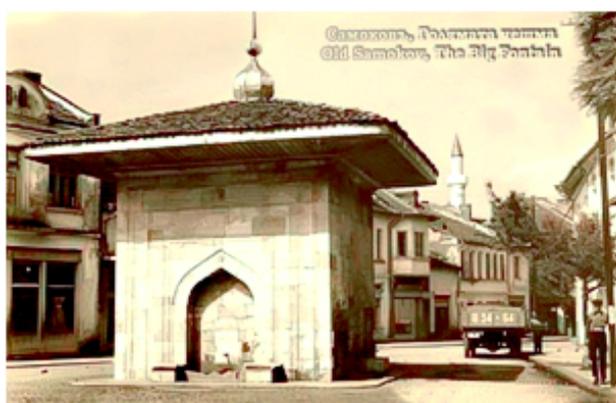
Фиг. № 1, 2, 3 и 4. Прецизност в погбора на финия карарски мрамор и обработката му до съвършенство в интериор и екстериор
Fig. №. 1, 2, 3 and 4. Precision in the selection of the fine quarry marble and its perfect processing to perfection in interior and exterior

художествени ценности от камък“ е на ниво „помощник-реставратор“. Професионалната гимназия по каменообработване в с. Кунино е набирала и подготвяла до „над 400 възпитаници годишно“. Днес целта ни е да подготвим възпитаници като европейски образователен център с международен преподавателски състав, технологична база и претенции за умения с поглед в бъдещето на България и Европа. Това изисква време за подготовка на кадрите (преподаватели и възпитаници) и програми за реализация на свободния пазар.

И не на последно място – за водещите и за гонящите, за материалната база и за творческия потенциал, за преподавателския състав в настоящия момент у нас и в европейските страни, за фондовете за финасиране (на образование и кариерно развитие), за приоритетите, за краткосрочната стратегия и за идентич-

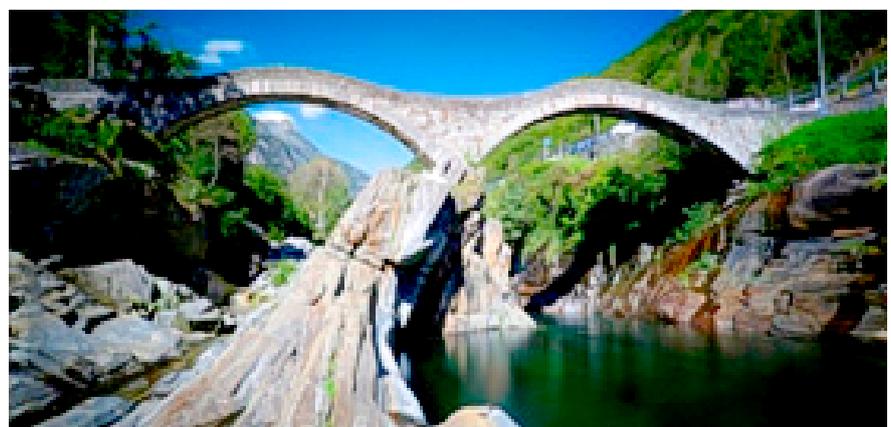
ността и традициите на българския народ, в контекста на европейското културно многообразие. За да говорим за програми, не може да се пропуска наличният творчески потенциал на доказалите се кадри – възпитаници на училището през годините. Независимо от трудностите им през последните десетилетия, е **необходим регистър на упражняващите професията, специфика на уменията им и програми за реализация съвместно с новосъздадените кадри**. Програми, които се съотнасят към възрожденския дух на образование, култура и каменоделски майсторски умения и практическа подготвеност за изпълнение, за поемане на ангажимент към културната ценност с цялата отговорност по проекта.

Национална програма за възстановяване на възрожденски чешми и оброчни кръстовете (фиг. 5, 6, 7, 8)

Фиг. 5, 6, 7 и 8. Чешмите като дар от родове с поветителни надписи, художествена украса и майсторска камеделна изработка
Fig. 5, 6, 7 and 8. The fountains as a gift from families with dedicatory signatures, artistic decoration and masterful marble work

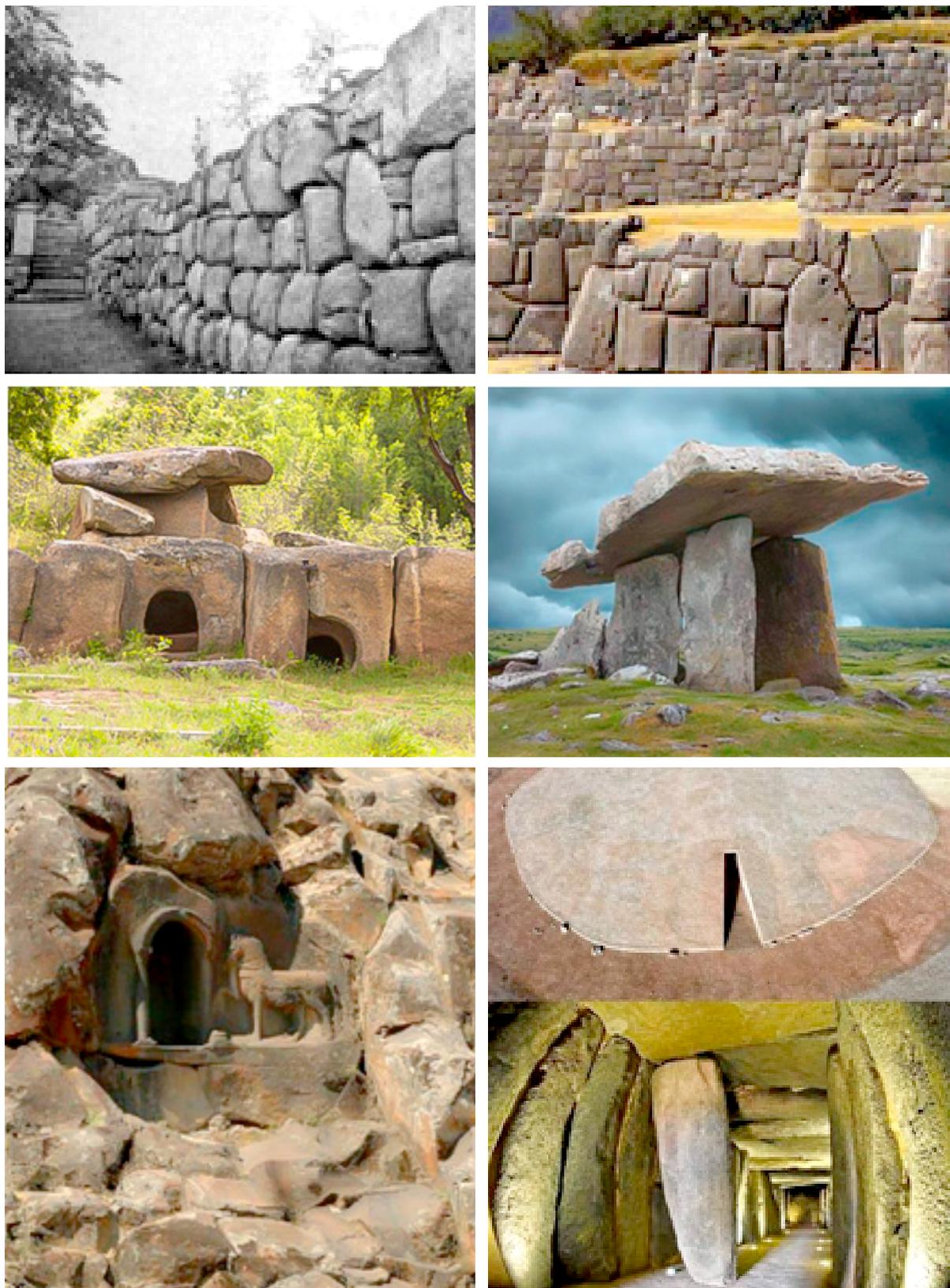
Национална програма за възстановяване на средновековни и възрожденски мостове и калдъръми
(фиг. 9, 10, 11, 12, 13, 14)

Фиг. 9, 10, 11 и 12, 13 и 14.
Мостове с устойчиво
майсторско изпълнение и
причудливи форми спрямо
ландшафта. Устойчивост
срещу стихииите

Fig. 9, 10, 11 and 12, 13 and 14.
Bridges with sustainable
craftsmanship and whimsical
shapes in relation to the
landscape. Stability against
the destructive force of natural
elements

Национална програма за възстановяване на градежи, покриви с каменни плочи (тикли) и „пъстри“ комини (фиг. 15, 16, 17, 18, 19, 20)

Фиг.15, 16, 17, 18, 19 и 20. Мегалитна култура у нас и по света, Егейската цивилизация, тракийска култура и обредност
Fig.. 15, 16, 17, 18, 19 and 20. Megalithic culture in our country and around the world, the Aegean civilization, Thracian culture and rituals

Перспективи

- Учениците бъдещи възпитаници на специалност „Консервация и реставрация на художествени ценности от камък“ могат да бъдат подготвени за успешни проекти в екипи заедно с техните предшественици (фиг. 21, 22, 23, 24).

- Етапът на тяхното обучение трябва да бъде мотивиран с проспериращи за България проекти и програми за съхраняване на културното и историческото наследство на българските майстори от известните школи. Една от тях е Брациговската. Административното ръководство на гр. Брацигово и съхранената майсторска и естетическа среда предпоставя възможността да се възползваме от реалните гадености. Партньорствата в рамките на настоящия форум осигуряват осезателна подкрепа и професионално доверие. Момчетата, които демонстрират каменогелните си умения под прозорците и балкона на настоящия форум се нуждаят именно от това.

Образователни ценности

Възпитание, образование, подготвеност (нива на професионалната квалификация), среда на успеваемост (кариерно развитие) и устойчивост на бранша (музеи, галерии, археологически и архитектурни обекти). Перспективи на проспериращата специалност „Консервация и реставрация на художествени ценности“. Това са темите в ежедневието на подготовката на учениците с широк обхват за бъдеща реализация в сектор изпълнителски дейности, в сектор „Каменни породи и карieri“, в сектор „Естетика на експониране на автентичната среда“, в сектор „Технология и лабораторни изследвания на артефакта от камък“, в сектор „Устойчиви технологии без деструктивни намеси“, в сектор „Професионални партньорства и съвместни творчески екипи“ у нас и по европейски проекти и т.н.

Рамкови постулати на образователната програма

- Практическите умения, подготвеността са в основата на успешните професионални методики и техники. **Визия за решение преди възникване на проблема.**

- Творческите и научните познания** са в основата за растеж и професионални перспективи (кариерно развитие).

- Етичните изисквания спрямо автентичността на оригинала** са в основата на предпочитанията на потенциалния възложител.

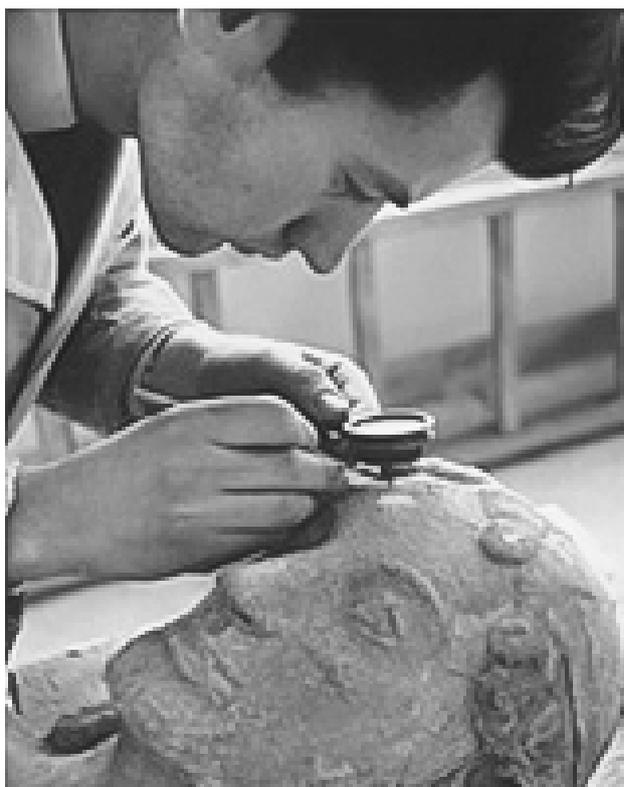
Фиг. 21, 22, 23, 24. Артефакти от камък в процес на изваждане от терена. Предстои изследването им в специализирано ателие по реставрация
Fig. 21, 22, 23, 24. Stone artefacts in the process of being removed from the field. Their examination in a specialized restoration workshop is pending

- **Мотивация за просперитет** е авторитетната екипност и обществена оценка на изпълнените до днес и в перспектива реставрационни дейности.

Консервация и реставрация на каменни ценности, каменна пластика и каменни градежи. **Всичко започва с рисуване и моделиране с глина. Пълна свобода и отговорност за индивидуално развитие на ученика.**

Отговорност пред създателите на Камено-

гелното училище. Предшествениците – учители, ученици и възпитаници от най-силния период на училището са около 400–450 възпитаници годишен випуск. *Професионална Гимназия по КаменоОбработване* в с. Кунино е основана през 1921 г. Престижът и просперитетът на професията витае и днес. Значителна част от завършилите тази гимназия успешно продължават в Художествената академия София и Великотърновския университет в специалност „Скулптура“ (фиг. 25, 26, 27, 28).

Фиг. 25, 26, 27, 28. Изследване на артефакт, визуален контрол на състоянието на повърхността на мрамора, ученици моделират глина и възпитаници на каменоделно училище по каменообработване в с. Кунино и на реален терен
 Fig. 25, 26, 27, 28. Study of an artifact, visual control of the state of the marble surface, students modeling clay and graduates of a stone-working school in the village of Kunino and on real terrain

Кратък исторически и сантиментален разказ

През вековете култовите (археологически) обекти, храмовата и погребалната архитектура, църквите, манастирите, молебствените храмове на всички религии и фасадите на представителните обществени сгради са били от изключителна значимост. Фасадата е първото нещо, което богомолецът, зрителят или търговецът (на материали от различни географски територии) вижда. **Всичко съхранено през последните петдесет столетия е от камък.**

Декоративните елементи - релефна и колоритна художествена украса, показват стиловите характеристики на историческия период. По тях може да се направи историческа класификация за принадлежност към цивилизационната естетика.

Екстериорните градежни структури и художествена украса от скулптури и релефи от камък са постоянно изложени на агресивните атмосферни условия или други въздействия върху целостта им, земетресения, вулкани и пепел, военни събития, религиозно отрицание, туристически пристрастия и аномалии. Погрешно се приема, че зад термина „камък“ неминуемо стои твърд и здрав, вековно устойчив материал. Много естествени камъни имат мека структура или са чувствителни към температурно-влажностните амплитуди. За да се запази чарът и привлекателността на каменоделските ценности, са необходими специално обучени реставратори на камък.

Етапи и процеси при реставрация на камък.

Всяка реставрационна задача започва със задълбочена оценка и анализ на художествената ценност. Те се извършват на мястото на артефакта или в специализираното ателие за консервация и реставрация на този род структури. Реставраторът изследва изходния каменен материал, наличието на допълнително прилагани цветови разработки, времето на произход и производствените процеси. Тази експертиза обобщава вида и произхода на настъпилите деструкции и необходимите възстановителни дейности за съхраняването на автентичността на артефакта за бъдещите поколения.

Едва след изготвянето на реставрационна методология той извършва реставрацията и документира всеки реставрационен етап. Това е бъдещият реставрационен паспорт на артефакта.

Реставрационните дейности на каменни структури включват:

- почистване на повредените или изветрели скални повърхности;
- укрепване на структурата на художествената ценност от камък;
- изпълнение на възстановки на липсващите детайли;
- изпълнение на китове с близки до автентичността структури;
- придаване на експозиционен вид на артефакта от камък.

Когато е необходимо и възможно, се извършва реконструкция на разрушените и изчезнали части от целостта на артефакта. В областта на обновяването на фасадите на сградите методите за отводняване и отопление на исторически сгради изграят важна роля. Например във Венеция ветровата ерозия е огромен реставрационен проблем. Дъждовната вода прониква в малките пукнатини и пори на камъка. Насищането със соли, силните ветрове, замръзването и интензивното лятно слънце водят до необратими деструкции. Силата на слънцето оставя своя отпечатък, особено при цветните повърхности и украса. Качеството на въздуха (индустриални зони) се влошава значително през последните десетилетия особено в големите градски райони по света. В България този проблем все още води до влошаване на въздействието, а превенция почти няма.

Големите теми

Големите теми, изискващи научна интердисциплинарна интерпретация и научноизследователска методика са следните:

- Доколко най-устойчивата група на вулканичните скали, от която у нас най-разпространени са гранитът и базалтът, издържат на горепосочените фактори;
- Доколко най-масово използваните утаечни скали у нас - пясъчникът и варовикът, ще издържат във времето;
- Каква превенция прилагаме, коя институция следи за този мониторинг и как са картирани тези национални ценности;
- По кой регистър се подбира професионалният екип и къде той ще защити професионалната методология и изследователска методика, върху която стъпва;

По кой регистър са включени ценностите от най-употребявания кристализирал варовик мрамора. Той е най-широко използван в скулптурата и строителството в нашата страна.

– Днес разполагаме с ефективни методики за почистване, за преустановяване на структурно разпадане, за отстраняване на петна по повърхността, за изпълнение на възстановки и реконструкция, за укрепване и контролиране на патината и за прецизно изследване на структурните характеристики в съответствие с агресивните температурно-влажностни амплитуди. Консолидантите днес обезпечават стабилитета на художествената ценност за столетия напред, но кой олицетворява тази грижа.

– Къде са архивите на паспортизираните паметници на културата и художествени ценности към тях, или по-просто, в какъв вид са евентуално „електронните паспорти“ на тези ценности за българската история, култура и идентичност.

Ретроспекция и перспективи

В следващата презентация ще ви представя:

Значимост на „Образователната специалност Консервация и реставрация на камък“ в Професионалната гимназия и отговорност към основателите на Държавното каменогелно училище в с. Кунино – 1921 г.

Прегледайте ни дълъг път в името на нашите възпитаници.

THE SCIENCE OF RESTORATION - EDUCATION, ETHICAL AND AESTHETIC ASPECTS

Dimcho Radev, PhD

The topic about the quality of restorer teaching and restoration work on stone in Bulgaria has become more and more relevant in recent years. The reasons can be defined as fatal for the cultural and historical heritage of Bulgaria. The most important reason, according to the author, is the degradation in educational institutions at the secondary and higher level. The responsibilities of the qualified leading restorer are reduced, there is a lack of staff for an assistant restorer, there is a lack of control and expert councils. In the activities on artistic values, the aspiration of reception commissions to follow the successful experience and practice of the previous decades was maintained, while in the construction and repair activities on cultural monuments, the level dropped. Unfortunately, some construction contractors associate them with conservation-restoration terminology. A number of national monuments have already been compromised.

НАУЧНА ШКОЛА ПО АРХИТЕКТУРА И ДИЗАЙН В НБУ – ОТ ТЕОРИЯ КЪМ ПРАКТИКА

Виолета Шатова

Гл. ас. д-р арх. Виолета Шатова е магистър и доктор на НБУ.

Тя е главен асистент в МП "Архитектура", НБУ.

Основни изследователски интереси в областта на: архитектура на сгради и комплекси за обществено ползване. Дисертацията ѝ е на тема „Новата музейна сграда като средство за обновяване на градската среда“. Допълнителни изследователски интереси в областта на: вътрешна архитектура; дизайн на градска среда; жилищни и обществени сгради и комплекси.

Проектантска практика: жилищни и обществени сгради, вътрешна архитектура.

В обучението по архитектура и дизайн балансът между теоретичния подход и практическата ангажираност с реални задачи е изключително полезен.

Така освен практически курсове, където студентите изработват семестриални проекти, чиито теми могат да бъдат продукувани от реални нужди и конкурси, към практическата и професионалната им подготовка се добавят все повече и допълнителни практически форми като свободноизбираеми школи, работилници, т.нар. уъркшопи и студиа. Целта е подобряване на практически умения, нужни в професионалната практика.

Подобен формат на обучение, работата в екип с други специалисти и работата пряко с реални клиенти и инвеститори, както и с определена продуктова гама, предоставена от фирми, свързани със строителство и дизайн, са ценни, защото дават практически опит, както и връзки с бизнеса и възможности за създаване на реално портфолио. Отварят се възможности.

Създават се контакти и колаборации, които също са полезни за студентите в бъдеще.

С тази идея през учебната 2023/2024 г. стартира и интердисциплинарната Научна школа по архитектура и дизайн в Нов български университет с организатори гл. ас. д-р арх. Виолета Шатова, деп. „Архитектура“, и гл. ас. д-р Явор Жаблянов – деп. „Изкуства и дизайн“.

Тя обединява работата на два департамента под формата на школа-състезание с паричен награден фонд за първите 3 места за всяка от специалностите – „Архитектура“ и „Интериорен дизайн“. Съществена особеност на школата е работата на студентите пряко с реален инвеститор и възможността за реализация на създадените по време на школата проекти, подкрепена от серия тематични лекции и събития.

Практическата насоченост на обучението беше допълнително застъпена и чрез работата с реални артикули на марките „Ideal Standard“, „KAI“ и „Мебели Вугенов“, които

Общата работата на екипите по време на школата
Teamwork during the academy

Общата работата на екипите по време на школата
Teamwork during the academy

Момент от представянето на проектите в зала 20, НБУ
Moment from the project presentations in Hall 20, NBU

Момент от награждаването на проектите
Moment from the project awards ceremony

също наградиха отличилите се участници.

Основна цел на школата е да срещне студентите с реалното предизвикателство да разработят задачи от професионално естество за и в пряк контакт с реален клиент, като същевременно обогатят знанията и уменията си в интердисциплинарна форма.

В продължение на 6 седмици те трябваше да проектират заедно, като екипи от архитекти и дизайнери, реален обект, зададен като изисквания от реалните нужди на инвеститора. Общата работа ги поощри да си партнират помежду си и насърчи работата в екип. Студентите натрупаха нови знания и практически опит не само за собствената си специалност, но и за работата на свързаните с нея специалисти.

Преподавателският екип, който работи със студентите в школата, е съставен от над 10 преподаватели. От програма „Архитектура“: проф. д-р арх. Георги Георгиев, доц. д-р ланг. арх.

Веляна Найденова, гл. ас. д-р арх. Виолета Шатова, гл. ас. д-р арх. Петър Петров, гл. ас. д-р арх. Весела Попова, арх. Александър Бояджиев, доц. д-р арх. Мария Давчева и доц. д-р арх. Гергана Стефанова.

От програма „Изкуства и дизайн“: доц. д-р Иво Попов, доц. д-р Иванка Добрева, доц. д-р Софрони Върбев, гл. ас. д-р Явор Жаблянов и доц. д-р Светослав Анев.

Заданието на първата школа беше проект за малък комплекс от 11 броя еднофамилни жилищни сгради в близост до морския град Поморие, разработени архитектурно и интериорно в два типа.

Интересът беше изключително голям, като участие взеха над 40 студенти от двете специалности, разделени на 14 отделни екипа, а проектите бяха разработвани с насоките на преподаватели от двете специалности. Успоредно с това се проведе поредица от ежеседмични лекции по темата, както и посещения на организирани изнесени събития извън НБУ.

Момент от награждаването на проектите
Moment from the project awards ceremony

Момент от връчването на наградите от Ideal Standard
Moment from the award presentation by Ideal Standard

Момент от връчването на наградите от доц. д-р И. Кожухаров, гл. ас. д-р арх. В. Шатова.
Moment from the award presentation by Assoc. Prof. I. Kozhukharov, and Prof. Arch. Violeta Shatova, PhD

Наградените с първо място екипи и инвеститорът на реалната задача
First-place awarded teams and the investor of the real-life task

Финалните резултати бяха представени в НБУ пред професионално жури, инвеститора на реалната задача и широка аудитория.

Последвалото класиране беше изключително оспорвано заради доброто представяне на голяма част от участниците.

Наградите бяха връчени на официална церемония в шоурума на фирма „Kai“. Освен основните парични и материални награди за отличилите се проекти, всички студенти, успешно завършили школата, получиха сертификат за участие и поощрителни награди от НБУ, връчени от организаторите на школата.

Финално класиране:

I награда за архитектура беше гадена на Тургай Местан и Стилиана Варсанова от 6-и курс на МП „Архитектура“

II награда за архитектура получиха Йоана Гълбова и Михаела Дукова от 5-и курс на МП „Архитектура“

III награда за архитектура - Николина Милушева и Деря Бекир от 5-и курс на МП „Архитектура“

В направление „Дизайн“ бяха класирани:

I награда за интериорен дизайн - Ния Деспотова и Денислава Сакарска от 4-ти курс на БП „Интериорен дизайн“

II награда за интериорен дизайн - Ива Николова и Евдокия Павлова от 4-ти курс на БП „Интериорен дизайн“

III награда за интериорен дизайн - Мария Петкова от 4-ти курс на БП „Интериорен дизайн“

Специалните награди на фирма „Ideal Standard“ отидоха при интериора на Марина Миленкова от 4-ти курс на БП „Интериорен дизайн“ и обратната архитектура на Мария Михова и Мариета Колева от 5-и курс на МП „Архитектура“, станала основа за добрия интериорен проект.

Наградата на фирма „Kai“ беше връчена на Димитрина Миленкова от МП „Пространствен и продуктоф дизайн за интериор“.

*Кадри от награждаването
Scenes from the awards ceremony*

След успешното провеждане на първото издание, през учебната 2024/2025 г. беше проведено и второ. То протече като партньорство между два университета и премина под мотото „от студенти за студенти“. Така в ролята на поръчител на реалната задача влезе Фондация „ФЕБ“ към Стопанския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, с изпълнителен директор доц. д-р Марина Стефанова.

40 студенти, записани в изданието, имаха за задача: реновиране на входното фоайе на ет. 1, създаване на пространство за групово работно със собствен санитарен възел на ет. -1 и многофункционална зала за събития в сградата на Стопанския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

Школата отново се проведе по формата на състезание с паричен награден фонд на първите 3 места и възможност за участие в бъдеща реализация на проектите. Партньори на събитието отново бяха „Ideal Standard“, „KAI“ и „Мебели Вигенов“.

Наградите бяха връчени на официална церемония на 11.05.2025 г. под купола на мобилния център за визуална наука „Калейдоскоп“, част от четвъртото издание на Фестивала на светли-

ните LUNAR, провел се между 8 и 11 май в София.

След награждаването гостите на събитието имаха възможност да се потопят в 360-градусово 3D преживяване под купола на „Калейдоскоп“.

Отново финалното класиране беше изключително оспорвано, с изключително малка разлика в резултатите между наградените:

Първата награда беше разделена между 2 екипа: екипа на Невина Кацарова и Мария Крумова и екипа на Рада Серафимова и Борис Стоянов.

Втора награда отиде при Десислава Николова и Найле Гавазова.

Трета награда: Димитрина Миленкова и Патриция Мегжаес.

Специална награда на „Kai“ - Дуйгу Ибрам.

Специална награда на „Мебели Вигенов“ - Елица Гоцева, Симона Мигалкос и Дерия Мустафа.

Специална награда на „Ideal Standard“ - Моника Димитрова, Лорена Милева и Ирена Александрова.

С нетърпение очакваме и следващото издание на школата с още повече награди!

ACADEMY OF ARCHITECTURE AND DESIGN AT NBU – FROM THEORY TO PRACTICE

Chief Assist. Prof. Arch. Violeta Shatova, PhD

Contemporary education in architecture and design emphasizes a balance between theoretical approaches and practical engagement. An increasing number of practice-oriented formats are being introduced, including workshops and design studios, characterized by real architectural tasks derived from actual, contemporary needs.

Working on such tasks—through collaboration with other professionals, direct engagement with real clients and investors, and interaction with specific product ranges offered by companies in the construction and design sectors—provides significant educational value. This experience offers not only practical knowledge but also essential industry connections and opportunities for the development of a professional portfolio. Such collaborations open pathways to future professional opportunities and help students build networks that remain valuable beyond graduation.

This article examines how this practice-oriented approach is currently implemented in the Architecture program at New Bulgarian University (NBU) through the "Academy of Architecture and Design, NBU."

*Под купола на мобилния център за визуална наука „Калейдоскоп“
Under the dome of the mobile visual science center “Kaleidoscope”*

КЛУБ НА МЛАДИЯ АРХИТЕКТ КЪМ САБ – ДРУЖЕСТВО ВАРНА – ПРОСТРАНСТВО ЗА ДИАЛОГ, ПРАКТИКА И БЪДЕЩЕ

Николай Рачински

Арх. Николай Рачински през 2007 г. се дипломира в Университета по архитектура, строителство и геодезия – София, в катедра „Жилищни сгради“. Междувременно трупа опит и работи в няколко софийски проектантски бюра, сред които е „Николов и Николов – архитекти“. В периода 2008 - 2010 г. работи в Община Варна на длъжност главен експерт в Общ устройствен план. През 2010 г. създава семейното архитектурно бюро „Есенти Рачински“, което за изминалите 15 години е автор на стотици жилищни и обществени сгради, сгради за търговия, преустройства, реконструкции и десетки устройствени планове. Член е на ОЕСУТ към Община Варна и Община Провадия. От 2020 г. е председател на САБ – сдружество Варна. От 2023 г. е заместник-председател на УС на САБ.

Клубът на младия архитект към Съюза на архитектите в България – Дружество Варна е създаден през 2021 г. съгласно Устава на САБ, по предложение на председателя на Дружеството – арх. Николай Рачински, с решение на Съвета на САБ – Варна. Той възниква като естествен отговор на нуждата от активна, подкрепяща и сплотена младежка архитектурна общност в града. Членството е напълно доброволно и безплатно, без обвързване с конкретни отговорности, освен желание за знания и развитие по пътя на архитектурното обучение и практика. Днес в него членуват над 70 млади архитекти и кандидат-архитекти – студенти по архитектура, предимно от Варненския свободен университет, които правят първите си стъпки в професията. В Клуба те намират приятелско отношение, подкрепа и разбиране, неусетно приобщаване към една професионална среда и гилдия. Основната идея при създаването на Клуба е формирането на среда, в която младите хора с интерес към архитектурата свободно да обменят опит и знания, както и да получават подкрепа в процеса на следване и при навлизането в реалната професионална практика. Клубът се стреми да бъде пътеводител както в

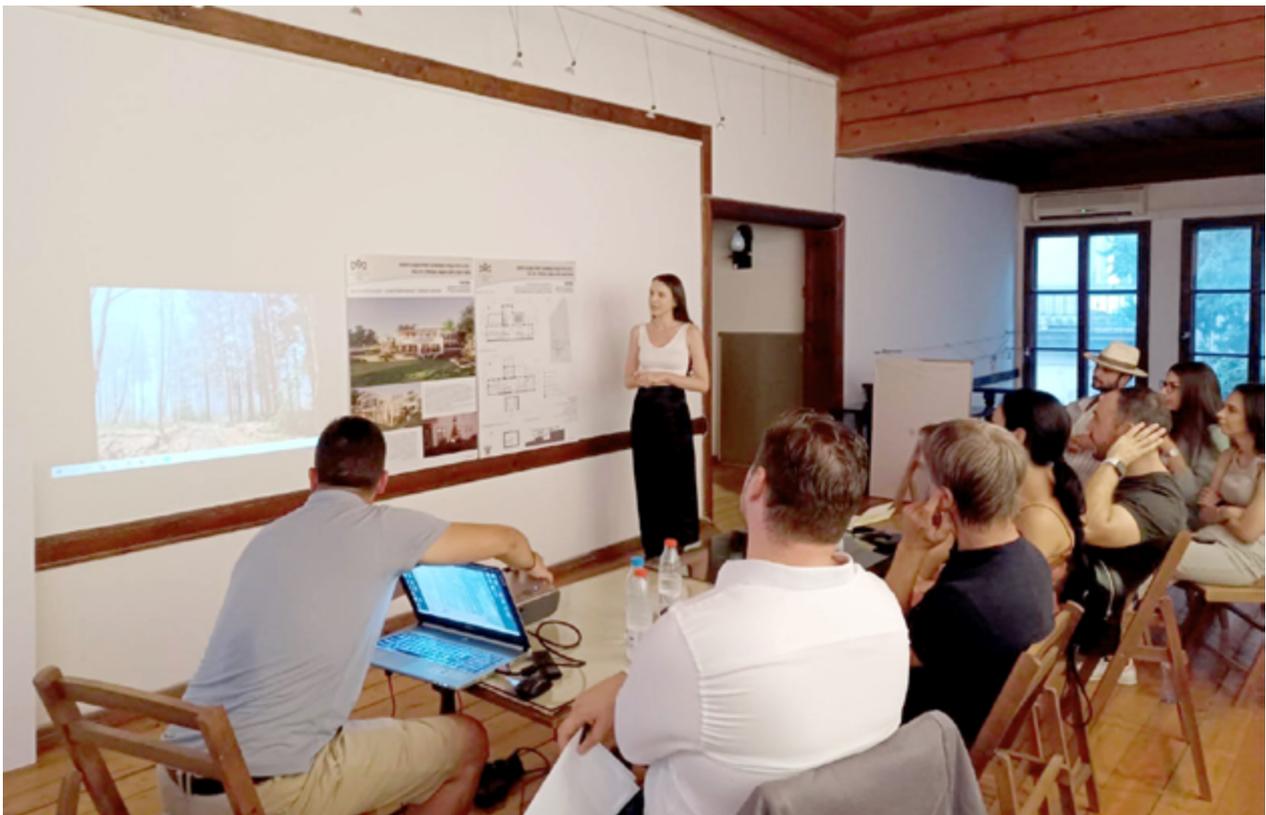
академичните предизвикателства, така и в сложния преход от университета към професионалната реалност. Заниманията не целят да заменят университетското обучение, а да го допълнят и надградят – с акцент върху практиката, административните процеси и реалните особености на професията, поднесени на достъпен и приятелски език.

Клубът на младия архитект към САБ – Варна работи в няколко основни направления:

- **Срещи и диалог с практиката** – архитекти, инженери, строители, администрация
- **Практическо обучение** – уъркшопи, мини-конкурси, клазури, ПУП, жилищно проектиране
- **Теренни дейности** – посещения на обекти, архитектурни разходки
- **Презентации и конкурси** – курсови и дипломни проекти, Архитектурен салон
- **Творчески и обществени инициативи** – базари, изложби, устойчиви и образователни проекти

*Прег „Морското казино“ с автора на проекта за реконструкция - арх. Даскалов
In front of the "Sea Casino" with the author of the reconstruction project - arch. Daskalov*

*Конкурс за къща В с. Приселци
Competition for a house in the village of Priseltsi*

*Пряк поглед Върху реализацията на комплекс „Ню Поинт“
A direct look at the implementation of the „New Point„ complex*

Основни теми, които искрено вълнуват студентите и младите архитекти са:

- срещи с практикуващи архитекти, инженери, строители, посещения в техните офис пространства и свободни разговори;
- посещения на строителни обекти заедно с проектанти, строители, ръководители, с информация за спецификите на проекта, трудностите и решенията, характерни проектни решения, иновации и технологии;
- архитектурни разходки и запознаване с историята на „Стара Варна“;
- практически напътствия под формата на уъркшопи в проектирането на еднофамилни и многофамилни жилищни сгради, изработване на ПУП;
- срещи и разговори с представители на администрацията – Главен архитект, участъкови архитекти и запознаване с тяхната дейност;
- презентирание на собствени курсови и дипломни проекти за придобиване на увереност и умения;
- миниконкурси по реални проектни задачи – проектиране на еднофамилни жилищни сгради на сложни терени и конкретно инвеститорско задание;
- проучване и презентация на български и световни архитектурни примери в екипи;
- стимулиране на творчеството и креативността на младите хора;
- участие в периодичния Архитектурен салон SEARN, провеждащ се във Варна;
- възможност за присъствие и организационна помощ на събрания и всякакви тържествени събития на САБ и КАБ във Варна;
- участие в презентации и уъркшопи във връзка с архитектурата и строителството, особено на такива с естествени материали, както и всякакви други.

Клубът има принципна годишна програма, която следва, но темите на ежемесечните срещи се диктуват от актуалните желания и интереси на участниците. През изминалите години се организираха няколко пробни клаузури и предварителни представяния с обсъждания на дипломни проекти.

Инициативите на Клуба на младия архитект се радват на подкрепа и прекрасно колегиално отношение от страна на практикуващите архитекти във Варна. Те дават доброволно и безвъзмездно от знанията и времето си и се опитват да обогатят представата на младите колеги за професията и призванието „архитект“, да ги подготвят за бъдещата им реализация и да ги подкрепят по време на следването – с курсови

и дипломни проекти, професионални съвети и личен опит. Всички споделят убеждението, че знанието се предава най-добре в среда на доверие, откритост и диалог.

Затова голямото ни желание е всичко това да се случва в приятелска, неформална и диалогична атмосфера – такава, каквато съществува и в реалния професионален живот. Клубът не е йерархична структура, а жива общност, в която разговорът между поколенията е равносложен и вдъхновяващ.

Клубът на младия архитект се ръководи от арх. Николай Рачински – председател на САБ – Дружество Варна и заместник-председател на УС на САБ, и арх. Айсун Катранджиева – член на Управителния съвет на САБ – Дружество Варна. В дейностите на клуба често се включват утвърдени архитекти от Варна и страната, които представят свои реализирани проекти, споделят професионален опит, канят участниците на свои обекти или оказват мнение и съдействие по конкретни студентски разработки.

Дейността си Клубът развива в Дома на архитекта – Варна, а отскоро разполага и със собствена стая в сградата, която предстои да ремонтира и обзаведе за нуждите си. Това допълнително засилва връзката между младите архитекти и архитектурната общност в града. Членовете на клуба участват активно в лекции, обучения, семинари и събития, организирани от САБ – Дружество Варна, и така още по време на следването си изграждат професионални контакти и усещане за принадлежност към гилдията.

Клубът успешно приобщава младите архитекти към реалните проблеми, теми и дискусии в архитектурната общност на Варна. Те не са просто наблюдатели, а активни участници, които се чувстват част от общността и отговорни към нейните предизвикателства. Младешката енергия, любопитство и свеж поглед стимулират обмена на опит между поколенията и се превръщат в източник на вдъхновение – както за младите, така и за утвърдените професионалисти. Контактите помежду им, помогнаха на не малко от тях да започнат първия си стаж, работа, а на други – да намерят ентусиазирано попълнение в ателиетата си.

През годините Клубът организира и участва в множество значими срещи, уъркшопи и събития, сред които:

- среща с Християн Облаков – история на Стара Варна;
- среща с арх. Тодор Даскалов – ФЕКА, Морско казино – Варна;
- среща с арх. Светослав Станиславов – СТАРХ, баня „Гъбата“;

- среща с арх. Мартин Христов – Е-Арх;
- среща с арх. Владимир Попов – проекти, свързани с архитектурното наследство, маке-тиране;
- среща с арх. Константин Славов – сграда на годината – „Център по оцеляване на море“ – иновативен и модерен комплекс, изграден на територията на ВВМУ
- среща с арх. Виктор Бузев – Главен архи-тект на Община Варна;
- миниконкурс еднофамилна къща Жейнови – с. Приселци;
- посещение на Бизнес Парк Варна;
- посещение на множество сгради в стро-еж и експлоатация, заедно с проектантите им;
- Уъркшопи за проектиране на еднофамил-на и многофамилна жилищна сграда – с арх. Ни-колай Рачински;
- участие в уъркшоп „Отваряне на града към морето“, организиран от САБ – Варна, в по-мощ на Община Варна;
- изцяло организиран от Клуба базар „Бето-нови емоции“ с предмети, ръчно изработени от бетонови отливки със съпътстващи архи-

тектурни презентации и документални филми;

- сдобиване с 3Д принтер за нуждите на членовете на Клуба;
- лекция на тема „Ролята в инвестицион-ното проектиране – „кой кой е?!“ - с арх. Нико-лай Рачински;
- организационна помощ на изборно събра-ние на КАБ-РК Варна;
- среща с ученици от иновативно ОУ „П. Р. Славейков“ в подкрепа на проекта им „Еко щас-тие“, който акцентира на устойчивата архи-тектура;
- участие с проекти на членове на Клуба в Архитектурен салон SEARN, провеждащ се във Варна ежегодно;
- среща с представители на варненска строителна фирма „Стат“ като част от по-редицата „Срещи с професионалисти от стро-ителния бранш“.

Клубът на младия архитект към Съюза на ар-хитектите в България – Дружество Варна е пример за това как приемствеността между поколенията, диалогът и споделеното знание могат да изграждат по-силна, по-отговорна и по-обединена архитектурна общност с поглед към бъдещето.

Среща с арх. Бузев – Главен архитект на Варна
Meeting with arch. Buzev – Chief Architect of Varna

*Посещение на дълбоководния басейн във ВВМУ „Н. Й. Вапцаров“
Visit to the deep-sea pool at the „N. Y. Vaptsarov,, Naval Academy*

*Посещение в офиса на арх. Делян Жечев - „Дизарх“
Visit to the office of arch. Delyan Zhechev - "Dyzarh"*

*Среща с ученици от ОУ „П.Р.Славейков“
Meeting with students from the "P.R.Slaveykov" Primary School*

YOUNG ARCHITECTS CLUB AT UAB – VARNA: DIALOGUE, PRACTICE AND CONTINUITY

Arch. Nikolay Raczynski

The Young Architects Club at the Union of Architects in Bulgaria (UAB) – Varna was established in 2021 in response to the growing need for an active, supportive and cohesive young architectural community in the city. Founded upon the proposal of the Chairman of UAB – Varna, Arch. Nikolay Rachinski, and approved by the Board of the branch, the Club operates in accordance with the Statute of the Union of Architects in Bulgaria. Membership is voluntary and free of charge and currently brings together more than 70 young architects and architecture students, mainly from Varna Free University, who are taking their first steps into the profession.

The main mission of the Club is to create an open environment for knowledge exchange, professional dialogue and mutual support, facilitating the transition from academic education to real architectural practice. The Club does not aim to replace university training, but rather to complement and enrich it through practice-oriented activities, informal learning and direct contact with professionals from the field.

The activities of the Young Architects Club are organized in several key directions: meetings with practicing architects, engineers, builders and representatives of local administration; practical workshops, mini-competitions and design exercises; site visits and architectural walks; presentations of student projects; participation in exhibitions, competitions and public initiatives. Special emphasis is placed on visits to architectural studios and construction sites, as well as open discussions about real professional challenges, design processes and implementation.

The Club follows an annual program, while the specific topics and formats of its monthly meetings are shaped by the interests and needs of its members.

The Club's activities take place at the House of the Architect in Varna, where it recently acquired its own dedicated space.

АРХЕОЛОГИЧЕСКО И АРХИТЕКТУРНО НАСЛЕДСТВО

доц. г-р Любомир Цонев

доц. г-р арх. Валентина Върбанова

ланг. арх. Димо Петров

г-р арх. урб. Жана Стойчева

ПОСТМЕГАЛИТИЗЪМ – СЪЩИНА И ПРИМЕРИ ОТ ДРЕВНА ТРАКИЯ

Любомир Цонев

Любомир Цонев, д-р по физика, доц. в Институт по физика на твърдото тяло - БАН, сектор „Оптика и спектроскопия“ (1978-2021). От 2003 се занимава и с интердисциплинарни въпроси между физика, археология и астрономия. Пропагандира усвояването и прилагането на луминесцентно датироване (OSL dating) в българската археология. Участва в две българо-испански експедиции за изследване на долмените в България (2006-2009). Резултатите им популяризира в онлайн каталог и в две научни фотоизложби „Мегалитите на Балканите“ (2008) и „Мегалити, езически светилища и приемствеността им в християнството“ (2014). Автор и съавтор на няколко книги за културно-исторически обекти в България: Мегалитите в България (2010); Мегалити и групи сръвности: интердисциплинарни студии (2017); Някои старини в България в нов ракурс (2020); Археoaстрономия: три епоха за обекти в България (2021).

I. МЕГАЛИТНА И МИКРОЛИТНА СТРОИТЕЛНА ТЕХНОЛОГИЯ В ДРЕВНОСТТА

Настоящата статия коментира някои особености в развитието на мегалитната архитектура в Древна Тракия в края на предхристовата ера, които досега не са били отбелязани в специализираната литература.

Мегалитната архитектура се числи към най-ранните етапи в развитието на архитектурата изобщо, когато тя се формира като строително майсторство и естетика – късния мезолит, неолита и халколита. В тези епохи при своята строителна активност хората ползват вече каменни и метални сечива, с които добивът и обработката на камък значително се усъвършенстват. Този процес дава силен тласък за развитието на строителните умения, а градежите стават по-големи и сложни.

От самото си зараждане в праисторията архитектурата обслужва две големи области от живота: битово-ежедневната (жилищни, производствени, отбранителни и т.н. потребности) и сакрална (властово-

йерархичната и култовата ритуалистика в обществата).

Връзката между архитектурата като техническо умение и архитектурта като изкуство (естетизацията на съоръженията) по-силно се проявява в сакралната сфера. Именно там се наблюдава хилядолетия наред развитие на *два различни технологични подхода*, генериращи съответно *два различни типа обекти*. Тези подходи частично си влияят и се допълват, но запазват принципната си разлика чак до края на предхристовата ера – микролитен и мегалитен подход.

Представата за микролитна архитектура се асоциира с понятието за *суха зидария* (dry walling – masonry – layering). Този термин бележи строителен процес, при който относително малки елементи (каменни късове, обли валуни, квадри, тухли) се подреждат в последователни хоризонтални слоеве без свързващ разтвор (глина, хоросан) така, че елементите се допират по своите плоски най-широки стени.

Представата за мегалитна архитектура се асоциира с понятието за *челна сглобка* на грубо

обработени едри скални монолити с форма на стълбове или плочи (peripheral assemblage of monolithic slabs or orthostats). Става дума за строителен процес, при който монолитни конструктивни елементи контактуват помежду си не по плоскостите на своите стени, а само по своите ръбове (периферия, периметър), т.е. без зигане.

Принципно важно е, че мегалитите не са битови обекти за ежедневно ползване от масовия потребител, а ограничен брой естетизирани култови сгради, които обслужват ритуалистиката в религията и обществената йерархия. Мегалитите са дял от глобалната древна архитектура, без да я изчерпват.

Древната архитектура решава две основни задачи, които са актуални и днес както в битов, така и в обреден план: (а) оформяне на открити пространства и (б) създаване на покрити пространства. Мегалитната архитектура решава тези задачи чрез своите специфични средства, създавайки два основни типа обекти – менхири и долмени.

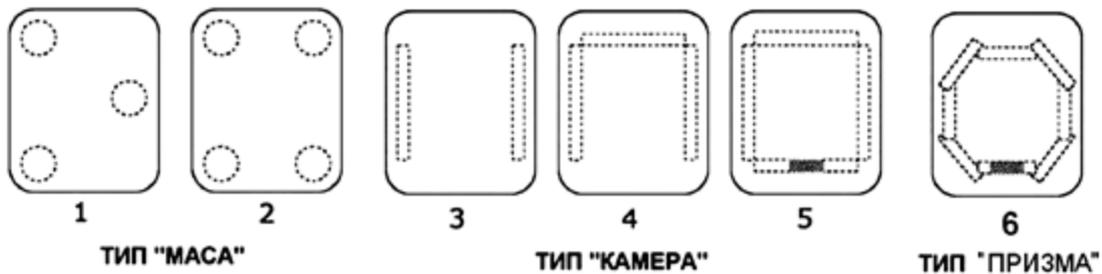
Менхирите са стълбовидни вертикални монолити. Индивидуално и в комбинации (редове, кромлехи) те задават специална подредба и ориентация в открит участък от терена. Дефинират ритуален център, посока или площадка, необходими за обредни нужди.

Долмените (сглобени от менхири и/или плочи) решават по-сложна конструктивна задача –

създават покрити клетки върху терена. Те имат два основни елемента: покритие и опора за покритието (фиг. 1). При най-древните долмени покритието е една-единствена хоризонтална плоча, а опора са 3-4 забити в терена каменни стълба – покрити отворена клетка, т.е. без стени. По-късно се появяват и преобладават долмени, чиято опора е създадена от няколко вертикални плочи-стени в правоъгълен или многостенен план, т.е. оформя се покрити затворена клетка.

Покритието не остава завинаги от една плоча. То се усложнява с течение на времето (фиг. 2). В стремежа да бъде покритието все по-голяма площ, се появяват двускатни, трапецовидни и дори пирамидални покрития. Стените на долмена също се усложняват като се премине от монолитни (едноплощести) към съставни (многоплощести) стени. Съставните стени могат да се състоят от 2-3 плочи, разположени вертикално една до друга или хоризонтално една върху друга. Броят на камерите расте до 2-3, понякога се създава ритуален входен коридор (громос) и дори фасада. Функциите на долмените и до днес не са категорично изяснени, но с голяма вероятност поне покритието клетка може да изпълнява роля на гробница, мавзолей или дори на своеобразен храм

Във фиг. 3 са обобщени основните мегалитни строителни технологически похвати, които са извлечени от анализ на огромен брой конкретни научни публикации за мегалити в Европа,

Фиг. 1 Развитие на опората на долмени с плоско покритие от една плоча
Fig.1 Development of support construction for dolmens with single stone plate covering.

Фиг. 2 Съвместно усложняване на покритието и стените – долмен в Сакар планина / Fig.2: Joint complication of covering and walls – dolmen in Mount. Sakar

Фиг. 3 Мегалитна строителна технология
Fig.3: Megalithic building technology

Средиземноморието и Близкия изток.

Споменатите два основни технологични подхода в древната сакрална архитектура (мегалитен и микролитен) се развиват в Европа, Близкия изток, Индия и Югоизточна Азия често успоредно в съседни райони, без да си взаимодействат забележимо в продължение на няколко хилядолетия до I хил. пр.Хр., конкурирайки се в създаването на все по-големи и представителни архитектурни конструкции. В Европа има два основни мегалитни района: [1] по-древният Западносредиземноморски (Зап. Европа, Северозападна Африка, Йордания), където строителството на мегалити се разгръща през VI-III хил. пр.Хр. и [2] по-новият Източносредиземноморски (Балкани, Кавказ, Армения), където строителството на мегалити се разгръща през IV-II хил. пр.Хр.

Към края на II и началото на I хил. пр.Хр. възможностите на мегалитната технология за създаване на все по-големи, сложни и представителни строежи се изчерпват и тя затихва. От I хил. пр.Хр. насетне по света продължава да се развива и обогатява само микролитната технология поради своята огромна гъвкавост и приспособимост към растящите потребности на обществената и религиозната върхушка в различните цивилизационни огнища по света. Конкретно на Балканите през I хил. пр.Хр. започват да се изграждат микролитни (зидани) сакрални обекти – подмогилните гробници, мавзолеи, храмове в Древна Тракия и Боспорското царство (Крим и Керченския пролив). По нашите земи постепенно се появяват фалшивият цилиндричен свод (Мезек и Септември), фалшивият коничен купол (Старосел и Александрово), истинският цилиндричен свод (Сборяново) и истинският купол с клиновидна подредба на квадрите (фиг. 4).

В Древна Тракия преходът от мегалитна към микролитна технология има специфика, която не се среща никъде другаде по света, където някога се е развивало и после отмирало мегалитното строителство. В тамошните сакрални зидани съоръжения често присъстват отделни нетипични и анахронични похвати от отмиралата вече мегалитна архитектурна технология вместо зидария - сглобки от големи монолитни плочи в покритието, големи вертикални плочи, заместващи зидане, в стените. С други думи някои от сакралните обекти от класическата тракийска и от елинистическата епоха имат технологически смесен характер. Тази характеристика дава основание да наречем явлениято с термина **постмегалитизъм**. То увеличава историческата ценност на запазените по нашите земи култови тракийски съоръжения от периода (VII в. пр.Хр. – V в. сл.Хр.) и налага да се увеличат и грижите

за тяхното опазване и популяризиране.

II. ПРИМЕРИ ЗА ПОСТМЕГАЛИТНИ ТЕХНИКИ В ТРАКИЯ

II-1) ПЛОСКО ПОКРИТИЕ

Плоското покритие е основното, доминиращото, типичното покритие на долмените във всичките мегалитни райони по света (фиг. 5).

В Древна Тракия има значителен брой постмегалитни подмогилни гробници и храмове, чиито стени са зидани с квадри, но покритието е плоско, изпълнено с големи плочи. В тях плоското покритие е анахронизъм, наследство от мегалитната архитектура

Примери: [1] Гробната камера в могилата Малка Арсеналка край гр. Шипка, [2] Камерата в гробницата в Джангазова могила до с. Мътеница източно от с. Старосел, [3] Предгробната камера в гробницата при с. Бузовград, Казанлъшко, [4] Гробната камера при с. Ружица, Елховско, [5] Гробната камера при с. Банево, Варненско, [6] Целият гробос на Александровската гробница, Хасковско (фиг. 6).

II-2) ДВУСКАТНО ПОКРИТИЕ

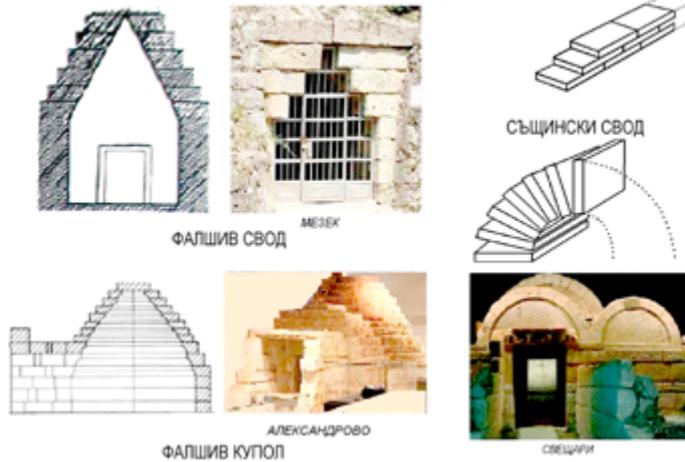
Автентични долмени с двускатно покритие засега са открити само в съседния на Балканите мегалитен район - Кавказ - и не са многобройни (фиг. 7).

По неясни засега причини след затихването на мегалитизма в Западен Кавказ при новите микролитни подмогилни гробници в елинистичното Боспорско царство не присъства двускатно долменоподобно покритие. В Древна Тракия ситуацията е огледална: няма запазени автентични двускатни долмени, но при прехода от мегалитна към микролитна техника (VII в. пр.Хр. – V в. сл.Хр.) възникват значителен брой зидани обекти с анахронично двускатно покритие от големи плочи - проява на постмегалитизъм. Примери: [1] Тракийската гробница до с. Долно Луково, Източни Родопи, [2] Гробницата край Смядово (пренесена в музея в Шумен - фиг. 8), [3] Предгробната камера в Гробницата с грифоните в Казанлъшката долина, [4] Предгробната камера в могила Голямата Арсеналка до гр. Шипка (фиг. 9), [5] Тракийската гробница при с. Руец, Търговишко (фиг. 10), [6] Анахроничен долмен с двускатно покритие край с. Кардам, община Генерал Тошево, [7] Анахроничен долмен в некропола в м. Пропада, М. Търново (фиг. 11), [8] свойска подмогилни квадрови гробници край Пловдив са свързани с коридор, който има двускатно покритие от мегалитен тип по цялата си дължина (фиг. 12).

II-3) ТРАПЕЦОВИДНО ПОКРИТИЕ

Трапецовидното покритие е резултат от комбинираната еволюция на стените и покритието

СТАНДАРТНА НЕМЕГАЛИТНА ТЕХНОЛОГИЯ - ЗИДАНЕ = ДОПИР И НАТИСК САМО ПО ПЛОСКОСТИТЕ, СТЕНИТЕ

Фиг. 4: Стандартна (микролитна немегалитна) строителна технология в Тракия
 Fig. 4: Standard (microlithic, non-megalithic) building technology in Thrace

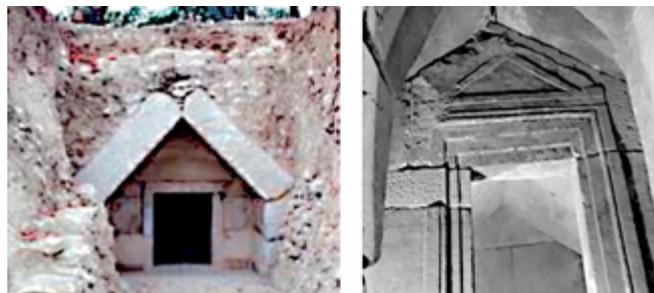
Фиг. 5: Плоско покритие при долмени в Кавказ (ляво) и Тракия (дясно).
 Fig. 5: Flat covered dolmens in Caucasus (left) and in Thrace (right)

Фиг. 6: Плоско покритие на дромоса в Александровската гробница, Хасковско / Fig. 6: Flat covered dromos in Alexandrovo tomb near the town of Haskovo

Фиг. 7: Еднокамерен долмен с двускатно покритие в Кавказ
 Fig. 7: Single camera dolmen with two-slope covering in Caucasus

Фиг. 8: Тракийските гробници в с. Долно Луково (ляво) и гр. Смядово (дясно)
 Fig. 8: Thracian tombs in Dolno Lukovo (left) and in Smyadovo (right).

Фиг. 9: Гробницата с грифоните (ляво) и Голямата Арсеналка (дясно), Казанлъшко
 Fig. 9: Griffin tomb (left) and Golyama Arsenalka tomb (right) near Kazanlak

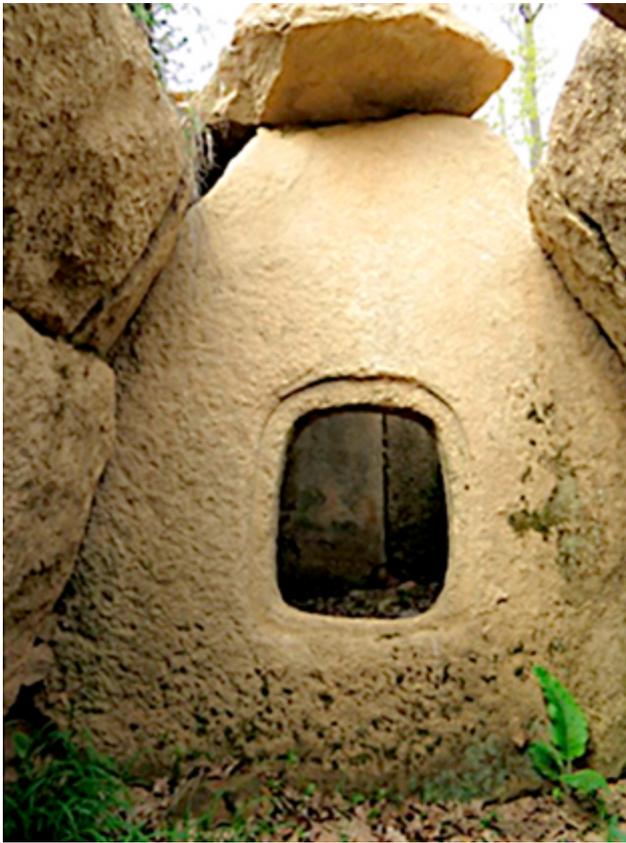
Фиг. 10: Тракийска гробница при с. Руец, Търговищко
 Fig. 10: Thracian tomb in Rouets, Targovishte district

Фиг. 11: Двускатен постмегалитен обект от с. Кардам (ляво). Двускатна гробница до М. Търново (дясно).
 Fig. 11: Two-slope postmegalithic building in Kardam (left). Two-slope tomb near Malko Tarnovo (right)

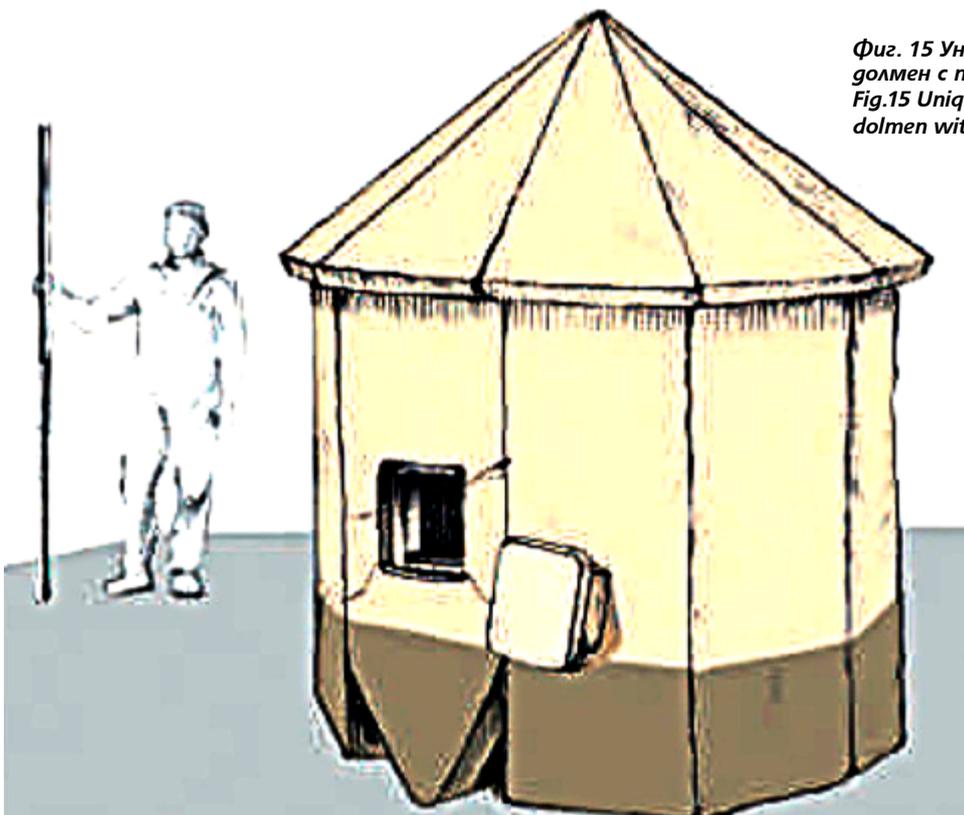
Фиг. 12: Зидан коридор с постмегалитно двускатно покритие свързва две зидани квадратни гробници край Пловдив.
 Fig. 12: Stone-layered masonry corridor with postmegalithic two-slope covering connects two stone-layered masonry tombs near Plovdiv

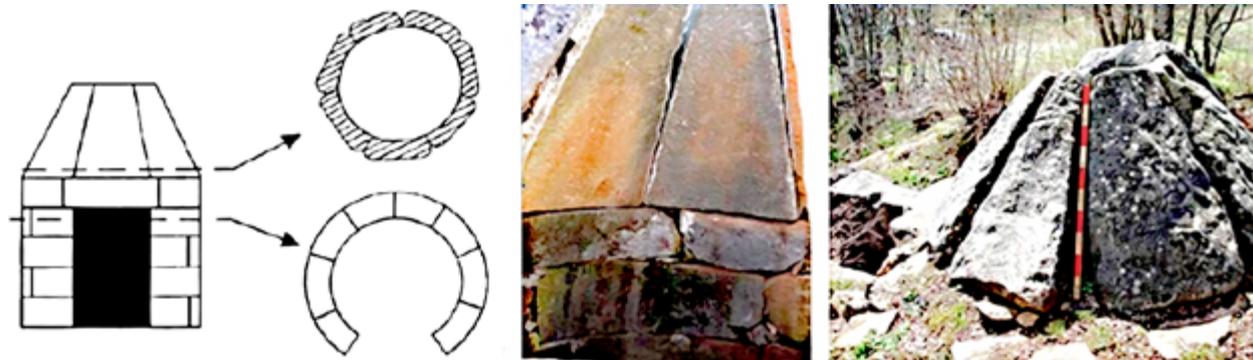
Фиг. 13 Долмен с трапецовидно покритие в м. Мангъра, Сакар планина / Fig.13 Dolmen with trapezoidal covering in Mangura area in Mount. Sakar

Фиг. 14 Гробница при с.Черничино (ляво). Гробница до гр. Маджарово (център). Гробница при с. Elaphochori, Гърция (дясно). Източни Родопи / Fig.14 Tomb at Chernichino (left). Tomb at Madzharovo (center). Tomb at Elaphochori, Greece (right). East Rhodopes

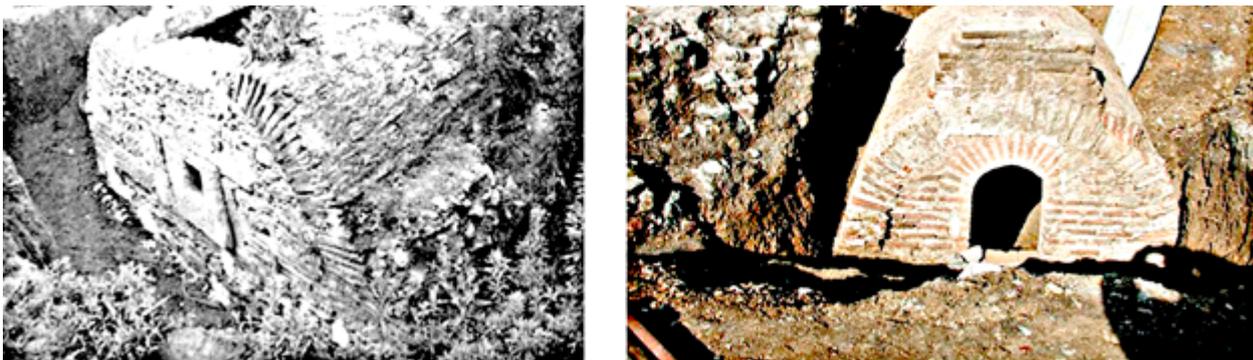
Фиг. 15 Уникалният кавказки призмен долмен с пирамидално покритие
Fig.15 Unique Caucasian prismatic dolmen with pyramidal covering

Фиг. 16 Гробницата в м. Пропада до М. Търново / Fig. 16 Propada tomb near Malko Tarnovo

Фиг. 17 Гробницата в м. Мишкова нива до М.Търново / Fig. 17 Mishkova niva tomb near Malko Tarnovo

Фиг. 18 Римски гробници: от Силистра (ляво) и от София (дясно)
Fig. 18 Roman tombs: from Silistra (left) and from Sofia (right)

ето на долмените отново с цел да се покрие възможно по-голяма площ с наличните в района плочи. В Кавказ няма такива долмени. В България има няколко долмена с трапецовидно покритие в Сакар планина (фиг. 13).

В постмегалитната епоха в Древна Тракия има няколко квадрово зидани гробници с трапецовидно постмегалитно покритие. Примери (фиг. 14): [1] Гробницата при с. Черничино до гр. Магжарово, Източни Родопи, [2] две тракийски гробници на около 4 км от с. Черничино в местността Менекенските камъни югозападно от гр. Магжарово, Източни Родопи, [3] Подмогила тракийска гробница до с. Дафни/Елафохори, Източни Родопи, Гърция.

II-4) ПИРАМИДАЛНО ПОКРИТИЕ

Долмен с призматична камера и пирамидално покритие бил открит през 1869-1870 г. в Кавказ

при с. Новосвободная на река Фарс - уникат в световен мащаб. Разрушен в началото на XX в., но преоткрит в началото на XXI в. Камерата имала 11 стени, а покритието било сглобено от 11 триъгълни плочи без ключов камък (фиг. 15).

У нас пирамидално постмегалитно покритие се появява късно, в римската епоха (II-III в.) при две гробници в Странджа планина до М. Търново. Камерите им са с цилиндричен план, изпълнени в суха квадрова зидария, а покритията им са от трапецовидни или триъгълни плочи, сглобени в пирамида. [1] Гробницата в м. Пропада има покритие, сглобено от 7 трапецовидни плочи, което отвън е пресечена пирамида, а отвътре - пресечен конус (фиг. 16). [2] Покритието на гробницата в м. Мишкова нива е било сглобено от 10 триъгълни плочи, плоски и от двете си страни, така че е имало форма на пирамида

както отвън, така и отвътре (фиг. 17). Както голмени, така и антични микролитни гробници с подобно пирамидално покритие не са известни другаде в света.

Изненадващо срещаме едно строително решение от мегалитен характер много късно след затихването на мегалитната култура в Тракия. Става дума за лицевата стена на раннохристиянска гробница в Силистра (IV в.). В предната стена присъства елемент от мегалитна технология: вместо лицевият отвор да се създаде чрез типичната за епохата хоросанова тухлена зидария, в стената просто е възградена вертикална монолитна плоча с пробит отвор. Пример за стандартния градеж от същото време ни дава гробница от ул. „Позитано“ в София: лицевият отвор е оформен чрез клиновидно зидане от тухли (фиг. 18).

III. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

През I хил. пр.Хр. мегалитното (голменното) строителство на Балканите затихва и започва да се развива микролитна (зидана) сакрална архитектура. Налице е обаче уникална особеност: анахронично използване на отделни мегалитни по своята природа архитектурни похвати в общо взето микролитни съоръжения през периода (VI в. пр.Хр. - V в. сл.Хр.) (постмегалитизъм). Тази особеност не може да се оценява като изостаналост и примитивност, понеже по същото време и в същия район модерните за времето си разнообразни техники на зидане (микролитна архитектура) са добре познати и широко прилагани. Включването на мегалитни похвати при строежа на зидани съоръжения очевидно не се дължи нито на непознаване на зидането, нито на неумението да се зида от квадри и тухли, а на други съображения. Предполагам, че то е проява на изключително силно вкоренена местна мегалитна традиция, практикувана от населението в Древна Тракия с различна интензивност, но без прекъсване в продължение на хилядолетия дори след приключването на мегалитния период в Евразия. Традиция, оцеляла при всякакви етнически миграции от бронзовата чак до римската епоха включително.

На това уникално за развитието на древната архитектура явление досега не е обръщано внимание. Представените тук многобройни примери имат за цел да насочат към него вниманието на специалистите, да го популяризират и да предизвикат неговото позадълбочено проучване.

БЛАГОДАРНОСТИ към арх. Явор Банков, арх. Малвина Русева, арх. Таня Кадийска и към археолозите Диана Гергова и Станислав Илиев (01.11.2023).

ИЗПОЛЗВАНИ ИЗТОЧНИЦИ:

Ваагнер фирма – Интернет: (https://registersofia.bg/index.php?option=com_monuments&view=author&id=168&Itemid=120)

Генов 1983: Ц.Генов „Нещо повече от история“ – сп. София, кн.1 (1983), стр.8-9.

Дворец за гости Русе – Интернет: (<https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%B5>), ([https://bg.wikipedia.org/wiki/Батенберг_\(дворец\)](https://bg.wikipedia.org/wiki/Батенберг_(дворец)))

Доходно здание – Интернет: (<https://инженер.бг/инженерни-истории/гоходно-здание-русе-културна-ценност-национално-значение-архитектурни-традиции-век>)

Евксиноград – Интернет: (<https://bg.wikipedia.org/wiki/Евксиноград>), (https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/05/Euxinograd_2017_77.jpg) **Енциклопедия... 2024:** Енциклопедия Свещените места на България, Група Българска енциклопедия към БАН, издателство Книгомания, София 2024.

Железопътни гары – Интернет:

Пловдив (https://bg.wikipedia.org/Файл:Plovdiv_Central_railway_station_platform_side,_2007.jpg), (https://bg.wikipedia.org/wiki/Файл: Bahnhof_Plovdiv_-_Bulgarien_005.jpg), София (<http://stara-sofia.com/garata.html>), Буганеца-Нюгаму (<https://interesnotii.com/gecem-om-naй-красивите-жп-гары-в-европа/>), (<https://dailynewshungary.com/bg/майни-жп-гара-буганеца-нюгаму/>).

Иванова 2022: Бл. Иванова „Естетика на хладната форма на модерността в София. Навлизане и приложение на художествените изделия от метал. Начало на градския дизайн. Акценти“ – В сборника Интерпретация и реинтерпретация на историята. Многообразие в единството, изд. секция История при Съюза на учените в България, София 2022, стр. 27-52.

Митева 2016: М. Митева „Българският павилион на световното изложение в Париж през 1937 г. Поръчки и реализации“ – сп. Проблеми на изкуството, кн. 3, 2016 г., с. 32-38. **Монегжикова 1946:** София през вековете, изд. Факел, София 1946. Част втора – илюстрации. **Русе 2013:** Русе. Архитектура и история, албум, авторски колектив (М. Димитрова, Вл. Атанасов, И. Величков, Н. Ненов), изд. РИМ Русе 2013 г.

Русе – Интернет: (http://plovdiv-fotohronika.blogspot.com/2017/01/blog-post_30.html).

Стоилова 2014: Л. Стоилова „Архитектурното наследство на Русе в националната и европейската култура (края на ХàХ и първата половина на ХХ в.). Създатели и съвременни аспекти“ – Доклад пред Регионална конференция Архитектурното наследство: обществена памет, национална идентичност, професионални отговорности, Русе, 17-18 октомври 2014г.

Фиат – Интернет: (<https://kolalok.com/evolyutsiya/fiat/palio/station-wagon-estate.html>)
Царският дворец в София – Интернет: (<https://www.ogledi.bg/bg/blogPost/tsarskiyat-dvorets-v-sofiya>), ([https://bg.wikipedia.org/wiki/Царски_дворец_\(София\)](https://bg.wikipedia.org/wiki/Царски_дворец_(София))).

Цонев 2020: Л. Цонев, „Някои старини в България в нов ракурс“, изд. Булга мегиа, София 2020.

Grube, Kutschmar 1986: G-R. Grube, A. Kutschmar Bauformen von der Romanik bis zur Gegenwart, VEB Verlag von Bauwesen, Berlin-DDR 1986.

Lonlay 1886: Dick de Lonlay, A travers la Bulgarie, Garnier Freres, Paris 1886.

Moravánszky 1983: A. Moravánszky, Antoni Gaudi, Arkady, Warsaw 1983.

Wallis 1982: M. Wallis Jugendstil, Verlag der Kunst, Dresden, Verlag Arkady, Warszawa, 1982.

POSTMEGALITHISM IN ANCIENT THRACE

Assoc. Prof. Lyubomir Tsonev, Ph.D.

The study reports a new interesting observation about the sacral architecture in Ancient Thrace. A number of similarities and technological correspondences exist between Balkan Peninsula and Caucasus during the megalithic construction period (IV-II mill. BC) After the final of the megalithic age numerous stone-layered masonry tombs and temples were built in Ancient Thrace (VII c. BC – V c. AD). They manifest a very special feature: besides the masonry they include many atypical and anachronistic megalithic construction arrangements (postmegalithism). The presence of anachronistic megalithic elements in Thracian buildings created during the development of microlithic technology is a unique phenomenon, it cannot be proved in other megalithic regions outside of Thrace and therefore it requires a detailed research and adequate interpretation.

ПЕРПЕРИКОН. ЕКСПОНИРАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ КОМПЛЕКС 2019-24 г.

Валентина Върбанова

Доц. д-р арх. Валентина Върбанова е Главен експерт в отдел „Опазване на недвижимо културно наследство“ в Регионален исторически музей – София. Работила е 20 години като проектант и проучвател в НИИКН. Автор е на множество проекти за сгради НКЦ. Автор е на книги в областта на опазването. Член на КАБ, САБ, ИКОМ. Преподавател от 2007 до 2021 г. по дисциплините Опазване на КИН, Теория на архитектурата, Въведение в архитектурата и Проектиране в исторически контекст във ВСУ „Любен Каравелов“ - София. Ръководител на Магистърска програма по опазване на КИН до 2021 г. Завършила е университета за строителство и архитектура в Санкт Петербург (ЛИСИ), Русия. Доктор в областта опазване на КИН, катедра „Теория и история на архитектурата“, Bauhaus Universität, Ваймар, Германия, 1983 г.

ПРОЕКТАНТСКИ ЕКИП

Архитектура: арх. Христина Стоянова (водещ проектант, работен проект), доц. д-р арх. Валентина Върбанова (Задание за проектиране, идеен проект), арх. София Лостова-Топалова (работен проект).

Конструкции: д-р инж. Иван Гешанов (работен проект)

Благоустройство и паркоустройство: ланд. арх. Росен Гурков (работен проект) д-р ланд. арх. Мария Гуркова (Задание за проектиране и идеен проект)

Консервация и реставрация: Художник Панайот Панов (работен проект), химик Райна Петкова (задание за проектиране)

Геодезия: инж. Габриела Маринова

Ел. инсталации: инж. Михаил Рударски (работен проект)

ВиК: инж. Юлия Билбилова (работен проект)

Количествено-стойностни сметки: инж. Владимир Иванов

ПУСО и ПБЗ: инж. Веселина Добчева

Научен ръководител: проф. Николай Овчаров

Изпълнител: „БИАД – С“ ЕООД

Фази на проектиране: Задание за проектиране по ЗКН, идеен проект, работен проект. Проектът е изпълнен по процедура BG16RFOP001-6.002 „Развитие на туристически атракции“ и по приоритетна ос б: „Регионален туризъм“ на оперативна програма „Региони в растеж“ 2014-2020.

В края на миналата година в конкурса „Сграда на годината“ 2024 и в категорията „Проекти, свързани с развитието на градовете“ археологическият комплекс „Перперикон“ получи първа награда. Странно, но не беше поканен нито един проектант. Наградата за проектиране получи лице, което не е член на проектантския екип. Затова искаме да разкажем от първо лице за този голям инфраструктурен проект, който продължи близо пет години. В този интердисциплинарен екип всеки проектант показва най-доброто от себе си в професионален план.

ДА СИ ПРИПОМНИМ ИСТОРИЯТА И КУЛТУРНАТА СТОЙНОСТ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ КОМПЛЕКС

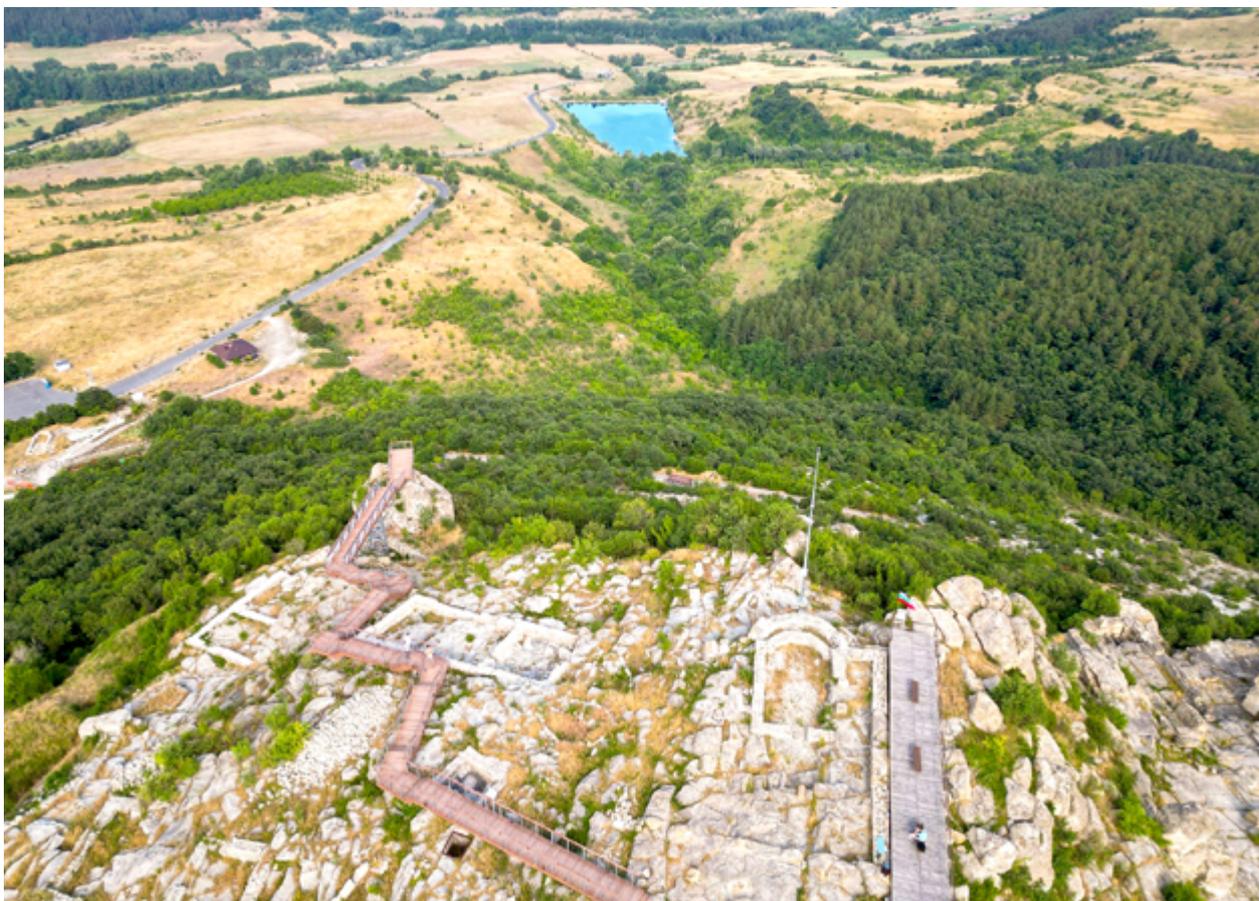
Най-ранните запазени следи от човешка дейност на скалния връх датират от времето на неолита на Балканите. През късната камен-

Акропол. Поглед от изток на запад към археологическия комплекс след реставрация, консервация и експониране Acropolis. View from East to West to the archeological complex after the restoration, conservation and exposure

но-медна епоха (края на V – началото на IV хил. пр.Хр.) това място вече е обитавано. Скалата е обработена от човешка дейност – ями, ритуални огнища, следи от леки жилищни конструкции. Развитието на скалния комплекс продължава през бронзовата и желязната епоха. В късно-бронзовата и ранножелязната епоха (XVIII-VI в. пр.Хр.) Перперикон представлява култов център и преживява първия си разцвет. Създава се мегалитно светилище със скален път към него. Открити са множество каменни олтари. В скалите са изсечени помещения. Най-ранното култово съоръжение представлява открита зала с диаметър 25 м и кръгъл олтар в центъра с височина около 3 м. Скалният път е проход с дължина 100 м, оформен в скалите. В периода I - IV в. дворецът светилище процъфтява и градът на хълма добива своя завършен вид. Обитаването е разположено върху Акропола и последователно оформени надолу до подножието широки площадки (Дворец-светилище, Южно и Североизточно подградие). Светилището от края на бронзовата епоха функционира до началото на V в. Тракийският култ се запазва в Перперикон и

след преминаването на Тракия под римско управление през 45 г. В града се появяват улици, колониади, жилищни сгради, езически храмове, дворци. Системата за водоотвеждане се развива – под подовете се прокарват канали и през праговете те продължават до по-широки съоръжения с шахти на улиците. В скалите са изсечени две големи водохранилища. След III в. се издигат и обновяват съществуващите вече крепостни стени за защита от набезите на различни варварски племена на Балканите. През 378 г. готите разгромяват римската войска и впоследствие разоряват Беломорието и Източните Родопи. Опожарен е и Перперикон. Веднага след това започва възстановяване на укрепленията и сградите. В Римската империя навлиза християнството. Езическите храмове започват да се преустройват или заменят с християнски. На хълма е датирана еднокорабна църква от края на IV – началото на V в. През Средновековието градът запазва значението си и остава важен административен център за Византия. Също така е средище на епископска катедра (IV-XIV в.). В района на Перперикон са открити златни

Източна част на Акропола. Поглед към наблюдателната площадка на скалата и околния ландшафт
East part of the Acropolis. View to observation deck on the rock and the surrounding landscape

рудници, което допринася за запазване на икономическото му състояние и през VII-XIV в. В същото време тези залежи стават причина за чести сблъсъци между България и Византия през XIII-XIV в. През 1343 г. войските на цар Иван Александър успяват да превземат града. Назначен е архонт, който управлява Източните Родопи. Впоследствие комплексът отново преминава в ръцете на ромеите. През 1361 г. хълмът е обсаден от османските турци. Крепостта се защитава до последния човек. След превземането ѝ е подложена на разрушение и опожаряване. В крепостта няколко десетилетия е поддържан османски гарнизон. След това тя е изоставена.

КАКВО ВКЛЮЧВАТ ДОСЕГАШНИТЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ

Първите сведения за Перперикон дава Константин Иречек в своите „Пътувания из България“ от края на XIX в. По-късно, през 30-те години на XX в. съоръжението е частично проучвано от д-р Иван Велков, а през 50-те – от краеведката Мара Михайлова. Тогава е направена и първата реставрация на средновековната кула от Акропола по проект на арх. Стефан Бояджиев. В края на 70-те години на XX в. са предприети археологически проучвания от проф. Стамен Михайлов

и Иван Балкански, а през 1983 г. са направени сондажни проучвания от проф. Николай Овчаров и Живко Аладжов.

Сериозните и системни археологически проучвания започват през 2000 г. под ръководството на проф. Николай Овчаров. Оттогава до настоящия момент (2001-2024) са разкрити всички изброени в проекта обекти. Подробно по години и обекти всички археологически проучвания са проследени в етап „Задание за проектиране“ към проекта за експониране. През годините в разкриването на Перперикон участват още археолозите Даниела Коджаманова, Георги Нехризов, Здравко Димитров, Милен Камарев, Красимир Лещаков, Анелия Божкова, Константин Дочев, Константин Тотеф, Хитко Вачев и др. Резултатите от изследванията върху хронологията, строителните периоди и функцията на сградите и съоръженията са документирани, а част от събраната информация е публикувана. Разкопките продължават и днес от проф. Овчаров. Проектантският екип по част „Архитектура“ се запозна с отчетите на археолозите за обектите, предмет на настоящия проект от Археологически открития и разкопки (АОР) на НАИМ/БАН за годините, през които е разкопа-

Южно погравие на Акропола. Фрагмент от раннохристиянската трикорабна базилика и информационната табела / Sud part under the Acropolis. Fragment of the basilica and an information table

ван археологическият комплекс „Перперикон“. Те са важна част от проектантската концепция за реставрация, консервация и експониране на комплекса.

ПРОВЕДЕНИ АРХИТЕКТУРНО-СТРОИТЕЛНИ И КОНСЕРВАЦИОННО-РЕСТАВРАЦИОННИ ДЕЙНОСТИ ПО ГРУПОВАТА НЕДВИЖИМА КУЛТУРНА ЦЕННОСТ ДО 2019 г.

(преди началото на настоящия проект)

– Консервационно-реставрационни дейности и експониране

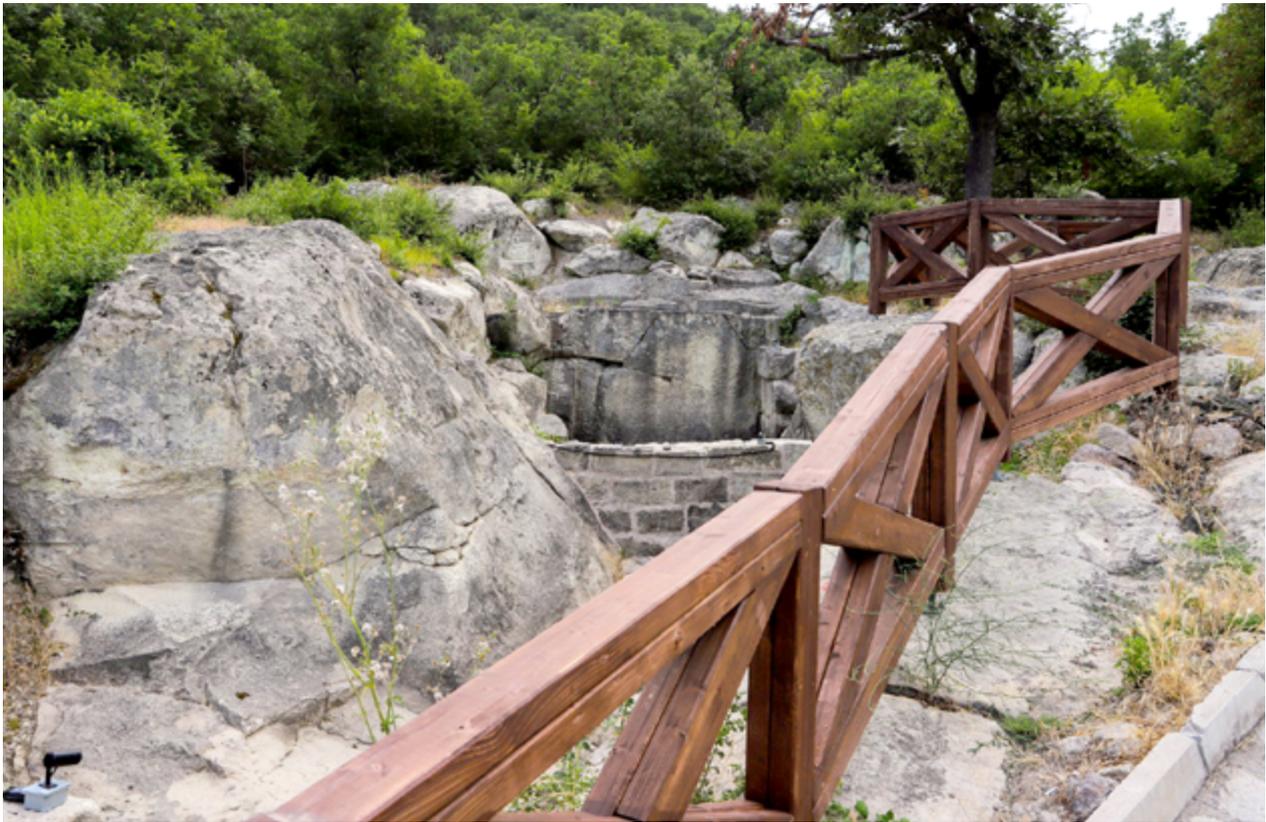
По Норвежка програма БГ 08 „Културно наследство и съвременни изкуства“, проект „Перперикон-бъдеще за миналото“ с ръководител арх. Петър Петров, 2011- 2017 г. са извършени следните дейности в югозападната част на Акропола: консервация, реставрация и експониране на водохранилище, епископска базилика, 3 бр. жилищни сгради и средновековна кула (т.нар. донжон) от югозападната крепостна стена;

– Архитектурно-строителни дейности

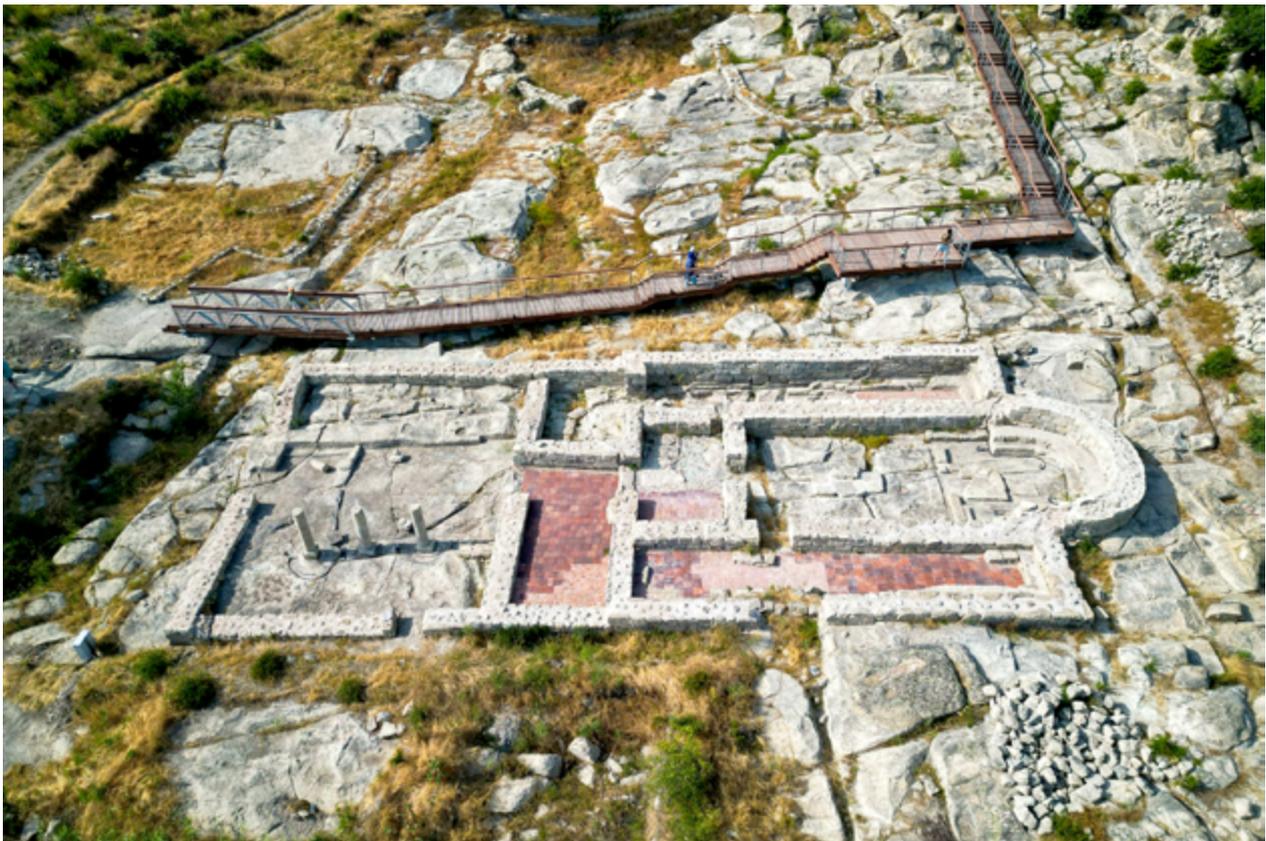
По проект „Перперикон – дом на богове и хора“, оперативна програма „Регионално развитие“

2011-2013 г., кол. с ръководител проф. арх. Минчо Ненков са реализирани следните дейности: пешеходна пътека за туристи с автомобилна проходимост; вход от паркинга към скалния проход на археологическия комплекс; пешеходна пътека за туристи с автомобилна проходимост; изход от североизточния ъгъл на Акропола до подножието; стълбище към скалния масив и подхода към двореца-светилище. На територията на Акропола са изпълнени пасарелки и панорамни площадки; осветление по протежение на пешеходните пътеки в посока вход и изход на археологическия комплекс.

По Норвежка програма БГ 08 „Културно наследство и съвременни изкуства“, 2016 г. е изпълнена: пасарелка с панорамна площадка в югозападната част на Акропола. Проектът е Посетителски информационен център „Перперикон“ (автор проф. арх. Минчо Ненков), който вече е завършен. В него са предвидени зала, информационен център, лаборатории, помещения за археолози и зона за експозиции. Посетителите ще могат да добият визуална представа от разкопките чрез холографски изображения, както и макет на Акропола. Като подобект към инфоцентъра е проектиран и изпълнен нов трафопост.

Южно подградие. Фрагмент от Водохранилището / Sud part under the Acropolis. Fragment of the reservoir

*Южно подградие. Поглед от юг към трикорабната базилика и подхода към Акропола
Sud part under the Acropolis. View from Sud to the basilica and the Approach to the Acropolis*

хода – използване на единични носещи колонки и динамично раздвижване на ходовата повърхност чрез използване на стъпала и площадки, следващи в максимална степен особеностите на релефа. Този подход безспорно затрудняваше работата на проектантите и изпълнителите, но успя да осигури по-хармонично и ненаатрапчиво вписване в средата. От друга страна, позволи на посетителите да усетят по-добре характеристиките на естествения терен. При прокарването на трасетата на пасарелките е отчетена археологическата ситуация като навсякъде е търсена възможност експонираните обекти да се наблюдават в цялост и доколкото е възможно, да се възприемат от подходящо разстояние за оптимално възприятие и разбиране. Зрителното възприятие се допълва от поставените информационни табели върху пасарелките, чиито места са търсени специално.

Стъпките на пасарелките са определени след подробно предварително проучване по цялата дължина на трасетата. За тях са избрани места, които едновременно да са стабилни в геоложко отношение, да не засягат археологическите обекти, да са функционални в конструктивното си решение и броят им да е сведен до минимум. Последното е осигурено чрез конструктивно решение, при което носещите греди се опират на по една колонка. Така намесата в скалния ландшафт е редуцирана двойно. Пасарелката в южното подгравие танзира дългата фасада на раннохристиянската базилика и продължава в северна посока. Чрез използване на стъпала ходовата линия следва формата на релефа. На подходящо място към базиликата е оформена изгледна площадка, обзаведена с информационна табела като е създадена възможност за изнасяне на беседи за един от най-значимите разкрити култови комплекси в региона. Същевременно ходовата линия остава свободна за преминаване на останалите посетители. В тази зона от различните нива на пасарелката могат да се наблюдават изчисления в скалата, ями, отводнителни съоръжения и други елементи на културния ландшафт.

Успоредно на северната фасада на Малкия дворец към средновековната стена на Акропола води пасарелка, чиято ходова линия следва съществуващия релеф. При постепенното изкачване към междинната стена се създават условия за по-цялостно възприятие на дворцовия комплекс. В най-високата част в края на пасарелката е оформена изгледна площадка, от която се възприемат в цялост дворецът и околният културен ландшафт. При преминаване по пасарелката с поглед в западна посока от подходяща височина се наблюдават консервираните и реставрирани жилищни сгради от различни исторически периоди. С най-голяма дължина е пасарелката, свързваща форума на Акропола със

североизточната част на крепостната стена, където нейно продължение се явява самостоятелно изявена скала, за която се счита, че е използвана като наблюдателна кула. Тази пасарелка свързва участъци с много голяма генивелация и поради това са използвани множество стъпала за преодоляване на наклона на терена. Последователно посетителите преминават от представителна сграда покрай експонирани кладенец, Мавзолей на османски генерал, реставрирани и консервирани основи на сграда с различно предназначение като в края на трасето чрез мостово съоръжение те достигат до наблюдателното място. Върху скалата е проектирана изгледна площадка, от която се разкрива невероятна панорама към цялата околност на археологическия комплекс в северна, източна и южна посока. Освен широки панорамни гледки от това място се вижда и посетителският център с комплекса около него, който е и начален пункт на повечето посетителски маршрути. По този начин посетителите получават яснота и цялостна представа за изминатия път, за преодоляната генивелация и добиват представа за внушителните размери на археологическия комплекс и ролята му в местния ландшафт. Възприемаме мостовото съоръжение на Акропола и панорамната площадка като една от най-големите атракции по проекта.

– Парково обзавеждане

По дължината на съществуващата алея, водеща от главния вход на комплекса към южното подгравие са създадени няколко къта за отгид. Те са оформени в съществуващи уширения на алеята. На тези места са проектирани навеси с масивна конструкция от дървен материал. Търсена е функционалност за защита от неблагоприятни атмосферни условия, но с естетически ефект чрез прилагане на национален стил в конструкцията и дизайна. Поради големия надлъжен наклон пейките, разположени под навесите са решени чрез разполагане на местата за сядане върху единични колонки. Този подход естетически е синхронизиран с решението на пасарелките и решава в известна степен проблема с генивелацията. Той е приложен и при новите пейки на територията на Акропола. Всички места за сядане са с повърхност от успоредно разположени тесни дървени греди. С масивна дървена конструкция е и парапетът при експонираното водохранилище в южното подгравие на комплекса.

– Детска площадка

С оглед оптималната социализация на комплекса в близост до посетителския център и експонираната средновековна черква в северното подгравие е изградена тематична детска площадка. Мястото на игралното поле е избрано така, че да се използва изцяло територията

7.
8.

*Северно подградије. Детска плочадка до средновековната црква
Nord part of the archeological complex. Playground near to the medieval church*

на оформен по-рано насип със заравнена повърхност с павилиони, която не е ползвана по предназначение. По този начин средата е предпазена от допълнителни недопустими намеси. Детската площадка е обвързана тематично с археологическия обект чрез няколко по-съществени подхода. Комбинираното детско съоръжение представлява стилизирана крепост. Предпазната ограда е с дизайн, хармониращ на тази тема, а в рисунъка на ударопоглъщащата настилка са намерили място декоративни елементи, вдъхновени от артефакти, намерени на територията на комплекса. Поставени са пейки и пергола, изпълнена със същия подход както при навесите с елементи на национален стил. Детската площадка по свой начин разказва за славното минало на археологическия комплекс.

КОНСТРУКТИВНА ЧАСТ НА ПРОЕКТА

Изборът на конструктивната композиция на новите пасарелки се основава на следните положения и предпоставки:

– Носещите елементи от пасарелките са изпълнени главно от тънкостенни стоманени елементи с лимитирани размери и тегла, позволяващи бърза и лесна доставка на ръка до площадката на комплекса. Всички елементи и съединения са с защитно покритие – горещо цинкуване.

– Всички заводски съединения на елементите са изпълнени чрез заваръчни шевове, а всички монтажни съединения – чрез напрегнати болтови съединения, осигурени срещу самоотвиване или злоредно отвиване. По изключение е допускано заваряване на място и възстановяване на защитното покритие.

– Опорните стойки (Т-образни рамки) под носещите греди на пасарелките са анкерирани само в една зона (под базовата плоча на стойките) с цел минимизиране на интервенцията в скалния масив и само в рамките на предварително съгласувани и определени места по маршрута на пасарелките.

– Размерите на елементите и напречните сечения на стойките и гредите (изпълнени от правоъгълни кутиеобразни профили) са избрани с цел повишена корозионна устойчивост и минимална поддръжка в експлоатационни условия.

– С оглед на намаляване на вътрешните усилия от температура, в надлъжно направление конструкцията на пасарелките са разделени от температурни фуги, играещи роля и на антисейзмични фуги.

– Ходовата част на пасарелките (пътно покритие) е реализирана от модифицирана индустриална дървесина (климатично устойчива), по съвместен избор с ландшафтния архитект. Закрепването е неразглобяемо и защитено срещу злоредни действия.

– Анतिकорозионната защита на стоманените конструкции е избрано и приложено според изискванията за експлоатация на открито при тежки климатични условия – резки температурни промени и висока влажност.

– Прилагането на мокри процеси, включително бетониране и подливане, са сведени до необходимия минимум. Също така образуването на строителни отпадъци.

– Експлоатационната поддръжка на строителната конструкция е сведена до необходимия минимум.

ЕЛЕКТРОИНСТАЛАЦИИ

При реализирането на проекта по част „Електро“ бе изградено ново осветление, нова мълниеващитна инсталация и инсталация за видеонаблюдение на част от археологическия комплекс. При строителството бяха монтирани допълнителни стълбове за районно осветление на алеята водеща до Акропола, както и бе изградено ново художествено осветление посредством декоративни прожектори на следните обекти: средновековна църква в северното подградие; водохранилище и трикорабна базилика в южното подградие; Храм (т. нар. „Храм на тракийския конник“), западно от гвореца светилище; Малък гворец, източно от средновековната крепостна стена; Тюрбе в източната част на Акропола (т. нар. „Мавзолей на османския генерал“); представителна сграда в Акропола; антична сграда в Акропола; сграда № 36 в Акропола; сгради в северозападния сектор на Акропола.

За осветяването на монтираните пасарелки бяха поставени нови декоративни LED осветителни тела, кръстосано от двата края на всяка пасарелка. Тяхната задача е да маркират пода на последните при настъпило внезапно смрачаване през деня. За предпазване от мълниеващитна дейност на Акропола бе изпълнена мълниеващитна инсталация посредством 3 броя мълниепоприемници с изпреварващо действие, както и бе реализирана такава защита за трикорабната базилика. За осигуряване на периметрово видеонаблюдение на комплекса бяха монтирани нови дистанционно управлявани моторизирани PTZ камери на подходящи стълбове за осветление. Те са в комбинация с фиксирани такива за контрола на посетителите на Акропола и в близост до базиликата. Посредством изградените инсталации посещението на обекта стана безопасно, както за посетителите, така и за самия обект като цяло.

ИНФОРМАЦИОННА СИСТЕМА

Общ недостатък на реализираните досега проекти за експониране на археологическия комплекс „Перперикон“ беше липсата на обща

информационна система и табели около обектите. На масовия посетител не беше предоставена възможността да се запознае с хронологията на създаване, датирание, събития и личности, свързани с историята и развитието на археологическия комплекс. Разчиташе се единствено на беседите от екскурзоводите, но мястото се посещава и от много други неорганизирани туристи. Създадената по настоящия проект информационна система цели:

- да обхващане всички експонирани археологически обекти в единна система на обозначение;

- да изгради за туристите ясна ориентация в историческото време през което Перперикон е изграждан и обитаван;

- да представи исторически личности и събития, свързани с изграждането и управлението на археологическия комплекс;

- да предостави изчерпателна графична и фотоинформация пред по-значимите експонирани обекти;

- да създаде запомнящи се културни туристически маршрути в границите на комплекса;

- да създаде връзка между информационната система с табели и беседите на екскурзоводите;

- да онагледя информацията, която се предоставя от посетителския център в началото на маршрута.

Поставяните дизайнерски информационни табели са на следните нива:

- *на ситуационно ниво*: в обхвата и границите на груповата недвижима културна ценност са поставени 3 бр. табели с размери 80/50 см. Местата за поставяне са избрани по значимост и съобразно културните маршрути: в началото на маршрута след информационния център; при разклона на главната алея и тази, която води към Северната порта на Акропола; при двураменната стълба на алеята и подхода към Свещения дворец;

- *на ниво Акропол* са поставени 3 бр. табели с размери 50/100 см. Местата са: при уширението и подхода от стълби пред Южна порта (там, където те се съединяват с алеята, идваща от Двореца – Светилище); по панорамната площадка по южната крепостна стена; при влизането от обходната алея в Акропола при Северна порта;

- *на ниво значими единични археологически обекти* са поставени 2 бр. табели с размери 80/50 см (за трикорабната базилика №3 и средновековната църква с некропол).

- *на ниво други единични археологически обекти* в близост до тях са поставени общо 5 бр. табели с размери 50/50 см (за водохранилището в южното подградие, тюрбе – Мавзолей на османския генерал, Храм на тракийския конник, Малък дворец – 2 бр.);

- *на ниво групи от жилищни сгради*, археологически обекти в обхвата на Акропола, са поставени пред самите обекти общо 2 бр. Табелите са с размери 50/40 см.

- Табелите са двуезични (на български и английски) и включват графична, фото и текстова информация. Обозначени са всички археологически обекти в обхвата на Акропола и е нанесен културният маршрут за туристите. За трикорабната базилика в южното подградие и за средновековната църква в североизточното подградие на табелите е предоставена хипотетична графична реконструкция (3D модел). Съдържанието на табелите е консултирано и съгласувано с директора на Регионален исторически музей – Кърджали г-жа Даниела Коджаманова.

Днес археологическият комплекс „Перперикон“ е едно привлекателно място и добър образец като обект на културния туризъм в България. В него има и история, и опазване на културно наследство, и много атрактивност. Можем да говорим и за „интегрирана консервация“ и за функцията на „оживеното място“. Там всички – от малки до големи, ще намерят своя любим ландшафт и ще си тръгнат оттам напълно удовлетворени. Нали в крайна сметка това е високата цел на международната харта за културен туризъм (ИКОМОС, Мексико, 1999).

PERPERIKON. EXHIBITION OF THE ARCHAEOLOGICAL COMPLEX 2019-24

Assoc. Prof. Arch. Valentina Varbanova, Ph.D.

The archeological complex Perperikon was during the last three years a subject of large-scale activity for restoration, conservation and exposure by the EU program „Growing regions“. In the article the big team of designers tells the story about the purpose and the achieved results in that project. Nowadays the archeological complex takes a worthy place in the area of the cultural tourism where cultural heritage, history and attraction for the visitors are equally presented.

ДВА ШЕДЪОВЪРА В ЕДНО НАСЛЕДСТВО

Димо Петров

Завършва специалност „Ландшафтна архитектура“. Работи като проектант в РПО Варна – клон Добрич (1969–1973); р-л група в „Благоустройствено проектиране“ на КНИПИБКС – София (1973–1978); ст. проектант I степен и р-л на група в дирекция „Градоустройство“ на КНИПИТУГА (1978–1989); специалист в НЦ ТСУ (1990–1991); специалист в КЕС на НЦТРЖП (1992–1993); проектант-сътрудник към ИТЕРПРОЕКТ на МАА (1993). От 1994 г. е управител на проектантско бюро ПАРКАРХПРОЕКТ – София. Прави проекти за паркоустройство и благоустройство на градски центрове, структури и сгради; планове за големи паркове и зелени системи към ТУП и ОУП. Научни разработки за градоустройствени показатели, правила, нормативи, указания, рецензии, публикации. Разработва докторат в областта на градоустройствените показатели и нормативи. Изследва, защитава и регистрира в НИКП паметници на културата на градско-парковото изкуство. Участва в градоустройствени и паркоустройствени конкурси като водещ проекти в Швейцария 1984, Варшава 1990, Белорусия 1988. Международно бианале на архитектурата 1983 – отличен с плакет. ИНТЕРАРХ 1997 – награден със сребърен медал.

На остров Корфу открих интересна аналогия между два европейски шедевъра на архитектурно-парковото наследство: двореца „Ахилион“ на Йонийско море и двореца в Балчик на Черно море.

АРХИТЕКТУРНО-ПАРКОВ КОМПЛЕКС „ДВОРЕЦА АХИЛИОН“

Остров Корфу, наричан още Смарагдовия остров, Градината на боговете, Острова на нимфите е покрит с пищна зеленина от екзоти и цитруси. Крайбрежието е богато на малки заливи с възшебни златни плажове и кристални аквамаринови лагуни.

През вековете островът е бил владение на Рим, Византия, Венеция, Неапол, Австрия, Франция и Англия, но никога на Османската империя. През 19. в. Англия го отстъпва на Гърция. Островът е невероятна палитра от култури и традиции с най-голямо влияние на венецианската, от 1401 до 1797 г., оставяйки своя почерк в архитектурата. Столицата Керкира е живописен град с богата история, част от която е Старият град Корфу Таун който е в списъка на ЮНЕСКО от 2007 г. и е най-големият средновековен комплекс в Гърция.

На 10 км южно от Керкира до с. Гастури се намира впечатляващият дворецово-парков комплекс „Ахилион“, построен като резиденция на императрицата Елизабет Баварска – Сиси.

СЪЗДАТЕЛИТЕ (фиг. 1)

Остров Корфу е любимо място на много творци и кралски особи, между които е и императрица Сиси. Баварската принцеса се жени на 17 г. за император Франц Йосиф през 1854 г. и става императрица на Австрия и кралица на Унгария. Посещава Корфу за първи път през 1860 г. и пленена от магията му решава да построи резиденция и парк. Въдъновена от древногръцката митология нарича дворецово-парковия комплекс „Ахилион“ на името на любимия си герой от Троянската война Ахил.

Сиси закупува допълнително 80 дка за парк, от хълма с резиденцията до брега на морето и така свързва двореца с кайзерския пристан. На 09.10.1898 г. Елизабет е убита в Женева от италиански анархист. След 9 години, през 1907 г. дъщеря ѝ Мария продава „Ахилион“ на кайзер Вилхелм II, който поставя статуята „Триумфращият Ахил“ на мястото на „Раненият Ахил“.

Елизабет Баварска – Сиси

Кайзер Вилхелм II

Император Франц Йосиф

Мраморната статуя на Императрицата пред главния вход на двореца

Фиг. 1 Създателите на Ахилион / Fig 1. The creators of Achillion

На морския бряг е запазена част от пристана, където е акостирал корабът на императора, а по-късно и кайзерът с каляска се е изкачвал през парка до двореца (фиг. 1, сн. 1).

По време на Първата световна война „Ахилион“ се използва за болница. През Втората световна война е военен щаб. След 1962 г. е казино и музей. През 1983 г. управлението се поема от гръцката организация по туризъм.

ДВОРЕЦЪТ „АХИЛИОН“ (фиг. 2)

Проектиран е в края на 19. в. (1889-1891) от италианския архитект Рафаел Карито. Още при влизане в двореца посетителите са заплени от изобилието от художествени творби. Впечатление правят четирите ниши, аранжирани по дизайн на италианския художник Галопи, а също и огромната картина-стена на австрийския художник Франц Мат, показваща Ахил, който влачи тялото на мъртвия Хектор с колесницата си пред стените на Троя (фиг. 3). Вдясно от главния вход се намира и изображение на Дева Мария от същия художник Франц Мат. Самата императрица Сиси наричала тази картина „Звездата на морето“ и я свързвала с морската буря,

от която се спасила като по чудо по време на едно от многобройните си пътувания.

На двата горни етажа се намират покоите на императрицата и стаите на император Франц Йосиф и дукеса Мария Валерия. Всички стаи пазят личните вещи на императорското семейство и оригиналната мебелировка. Дворецът е пълен с интересни скулптури както в градината, така и по своята фасада. На балкона на първия етаж има два изящни мраморни кентавърта, а на балкона на втория етаж може да се видят четири нимфи – дарителки на светлината. Вратата на самия главен вход е украсена от италианската къща Капонети и се крепи върху дорийски колони. Навсякъде в двореца се виждат различни сцени и изображения от гръцката митология.

ПАРКЪТ „АХИЛИОН“

Подходите към парка и двореца се осъществяват по суша и по море.

АВТОМОБИЛЕН ПОДХОД ОТ ГАСТУРИ (фиг. 4)

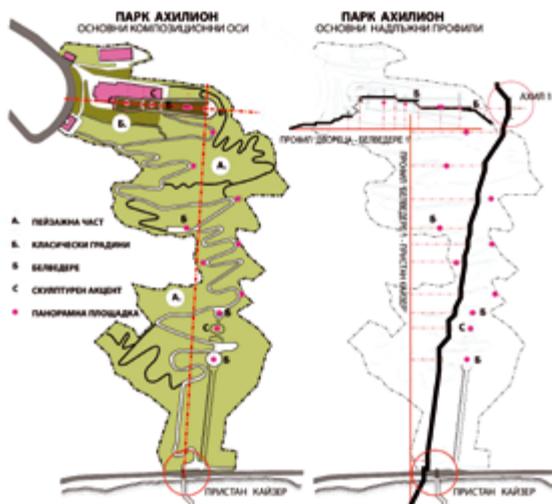
Автомобилният достъп до хълма е по стръмни и тесни серпентини. Допълнително е затруд-

Фиг. 2 Дворецът Ахилион е построен от 1890 до 1892 г. по проект на италианския арх. Рафаел Карито / Fig. 2. The Achillion Palace was built from 1890 to 1892 according to the project of the Italian architect. Raffaello Carito

Фиг. 3 Огромната картина-стена на австрийския художник Франц Мат, изобразяваща триумфацията на Ахил и мъртвия Хектор пред стените на Троя Fig.3. The huge wall-painting by the Austrian artist Franz Matt, depicting the triumphant Achilles and the dead Hector in front of the walls of Troy.

Фиг. 4. Генерален план на парка Ахилион с двете основни композиционни оси: А-пейзажна част и В-класически градини / Fig. 4. General plan of the Achillion Park with the two main compositional axes: A- landscape part and B-classical gardens

нен от плътното застрояване в Гастури и от натоварения туристически автобусен трафик. Въпреки това на разстояние 500 м от двореца се пази визуалният му фронт. Нищо не го засича. Няма застрояване, няма пътна корекция. Има визуална дистанция. И това е част от стратегията за запазване целостта и автентичността на близо двубековния дворцово-парков комплекс „Ахилион“.

КАЙЗЕР ПРИСТАН – ПОДХОД ОТ МОРЕТО (фиг. 5)

Паркът „Ахилион“ се свързва с морето чрез специално съоръжение, състоящо се от пристан, мостик, надлез и пасарелка - главен изходен пункт за карети и пешеходци към двореца.

Кайзер Вилхелм II поставя 11-метровата статуя на Ахил Победоносеца така, че да бъде и ориентир от морето, като заповядва да позлатят върха на копието (фиг. 5, сн. 1).

Днес, един век по-късно съоръжението-пристан е запазено. Само пасарелката е прекъсната за преминаване на високогабаритен съвременен транспорт (фиг. 5, сн. 2).

Паркът е разположен на висок хълм със стратотни гледки към острова и морето (фиг. 6).

Парковата композиция е развита по две перпендикулярни оси, А и Б, перфектно съобразени с ландшафтната характеристика на терена.

Ос А. Белведере1 – Пристан Кайзер: по тази ос се формира пейзажната част на парка със сполучливо ситуирани Белведерета.

Ос Б. Двореца – Белведере1: по тази перпендикулярна ос се развива зоната на класическите градини към двореца.

Двете оси се фокусират в един композиционен център „Триумфацията Ахил“, откъдето се откриват най-богатите панорами към морето и острова. Вертикалното му разположение позволява видимост на 11-метровия Ахил и от морето.

Парковата територия се състои от две зони:

А. Пейзажна част със силно развита алейна мрежа от морето до двореца и с панорамни площадки по нея.

Б. Класическите градини около двореца са терасирани, взаимосвързани функционално но всяка с отделна сложетна линия (фиг. 6).

КЛАСИЧЕСКИТЕ ГРАДИНИ НА „АХИЛИОН“ (фиг. 7)

Общата композиция и декорация на класическите градини стилово са подчинени на своеобразен филелинизъм и интелектуален романтизъм. Преобладава строга симетрия около надлъжната митологична ос „Двореца – Белведере“, която се състои от поредица оси „Перистил - Хермес – Ахил 2 – Фрина – Ахил 1“ (фиг. 7).

В първата най-мащабна тераса на аркадните алеи (фиг. 8, сн. 1, 2, 3) композицията е подчинена на внушителната 11 м статуя „Триумфращият Ахил“ (фиг. 9), поставена в началото на Голямото Белведере с прекрасен изглед към острова и морето. Ъгълът, под който са разположени двете аркадни алеи, създава три композиционни ефекта: 1. Дълбочина и засилване на перспективата към двореца; 2. Подчертаване на панорамата от Голямото Белведере; 3. Тържествен ефект на анфиладата по аркадните алеи. Тук е Фрина - прекрасно и точно мраморно копие на великия Праксител (фиг. 10). Мащабът на терасата се допълва от екзотични високи палми.

Втората, средна градинска тераса е най-камерна и романтична. Тук е центрирана прекрасната скулптура „Раненият Ахил“ от Густав Хертер (фиг. 11).

Най-горната перистилна тераса и градините около двореца са своеобразни зелени галерии за множество статуи, точни копия на древногръцки скулптури на деветте музи дъщери на Зевс, а зад тях ниши с бюстове на древногръцки философи и писатели (фиг. 12).

В градината на визуалните изненади пейзажни алеи, стълбища и балюстради разкриват внезапни картини и перспективи (фиг. 13).

Главната алея от портала до централния вход на двореца минава рамповидно по стръмен терен, пригодена и за транспортен достъп. Околните шарпни сполучливо са решени като „рамповидни градини“ (фиг. 14).

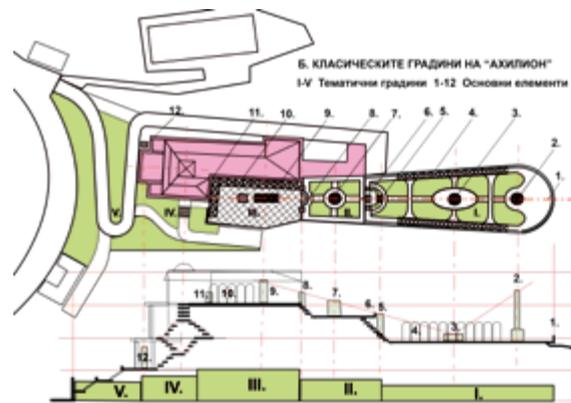
АРХИТЕКТУРНО-ПАРКОВ КОМПЛЕКС „ДВОРЕЦА“ БАЛЧИК

Дворцово-парковият комплекс „Ахилион“ век по-късно вече има своя европейски аналог: архитектурно-парковият комплекс „Двореца“ в Балчик. И тук подобно на австрийската императрица Елизабет Баварска румънската кралица Мария Единбургска – Миси, през 1921 г., пленена от красивото крайбрежие на Балчик, изкупува земи за летна кралска резиденция.

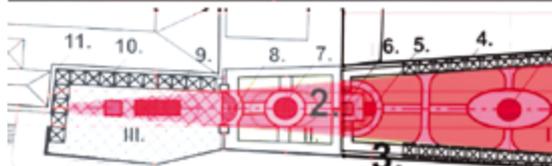
СЪЗДАТЕЛИТЕ (фиг. 15)

Кралица Мария Единбургска (1875-1938) произхожда от двете най-могъщи аристократични фамилии в тогавашния свят - на Британското кралство и на Руската империя. Баща ѝ херцогът на Единбург Алфред е син на Виктория и Алберт Сакс Кобург Гота, родственик на нашите царе Борис III и Симеон II. Мария, въпреки че е англичанка, впоследствие става последовател на бахайството, което проповядва равнопоставеност между религиите.

Идеите за създаване на двореца произлизат от кралицата. Първоначално са скицирани от придворния художник Александру Самтари и

Фиг. 5. Общ план на класическите градини, симетрично развита по надлъжната „митологична“ ос Двореца-Белведере./ Fig. 5. General plan of the classical gardens, symmetrically laid out along the longitudinal "mythological" axis of the Palace-Belvedere.

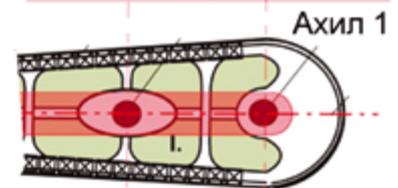

Фиг. 6. Градина е формирана симетрично по оста „Фрина-Победоносния Ахил“ и аркадните алеи./ Fig. 6. The garden is formed symmetrically along the "Phryna-Victorious Achilles" axis and the arcade alleys.

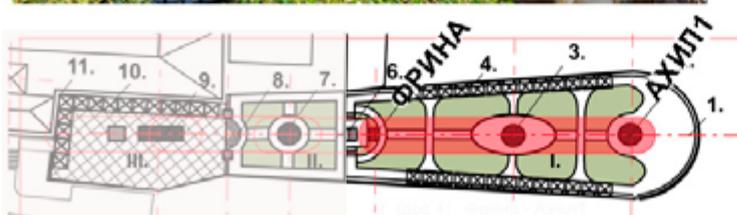

ПРЕМАХНАТ НАДПИС НА КАЙЗЕРА

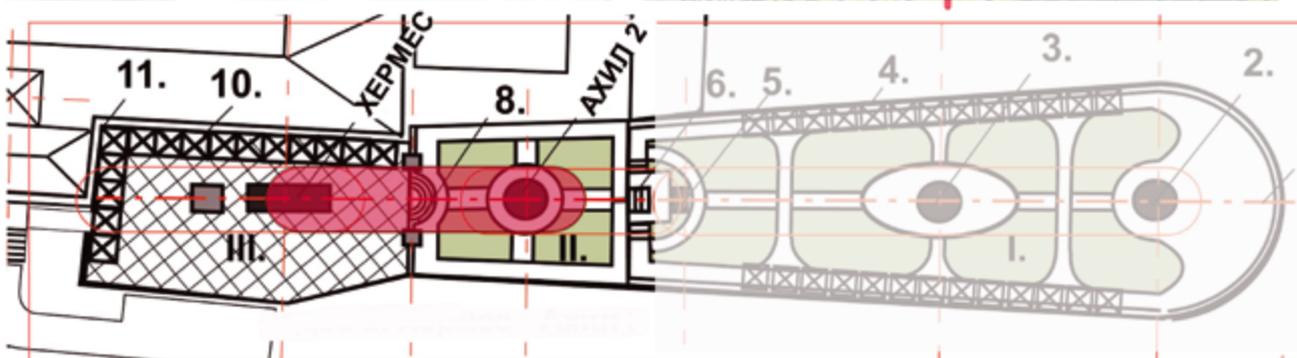
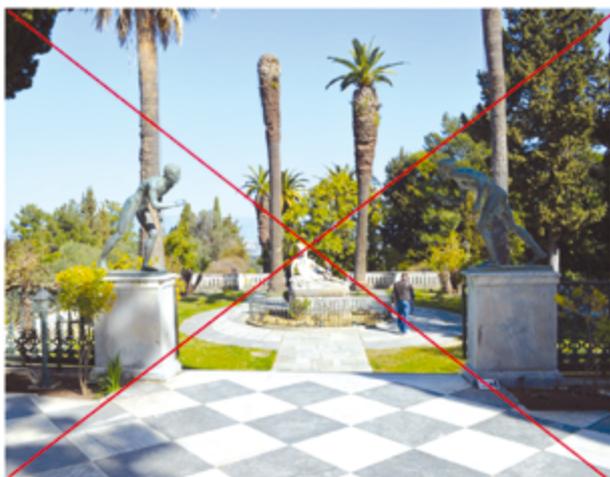
“ТАЗИ СТАТУЯ НА АХИЛ, СИН НА ПЕЛЕЙ, БЕ ИЗДИГНАТА ТУК ОТ ВИЛХЛЕМ, ЕДИН ОТ МОГЪЩИТЕ ГЕРМАНЦИ ЗА ДА БЪДЕ ЗАПОМНЕНА ОТ ИДНИТЕ ПОКОЛЕНИЯ “

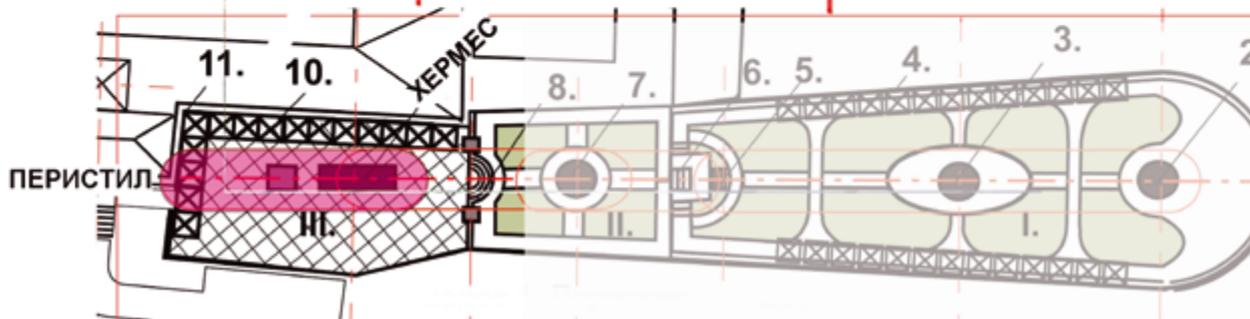
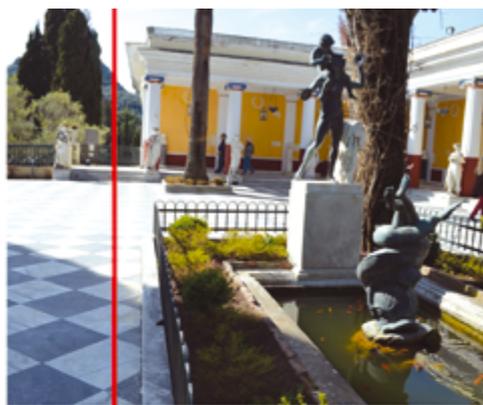
Фиг. 7 Внушителната 11 м статуя на „Триумфация Ахил“, поставена от Кайзера В начало на Голямото Белведере / Fig. 7. The impressive 11 m. a statue of "Achilles Triumphant" placed by the Kaiser at the beginning of the Great Belvedere

Фиг. 8 Статуята „Фрина“ е поместена под средното парково Белведере/ Fig. 8. The Phryna statue is placed under the middle park gazebo

Фиг. 9 Средната градинска тераса е най-камерна и романтична и тук е центрирана прекрасната скулптура „Раненият Ахил“ от Густав Хертер / Fig. 9 The middle garden terrace is most intimate and romantic and is centered here the wonderful sculpture of 'Wounded Achilles' by Gustav Herter

Фиг. 10 Перистилната градина е формирана симетрично около оста „Перистил-Хермес“ / Fig. 10 The peristyle garden was formed symmetrically around the "Peristyle-Hermes" axis

Фиг. 11 Градина на визуалните изненади / Fig. 11 Garden of visual surprises

след одобрение са претворени в чертежи от военния архитект Емил Пюнеш. За изграждането са наети двама италиански архитекти. Америго се занимава със строителната реализация, а Августино контролира каменоделските работи. За създаването на парка е поканен известният швейцарски паркостроител Жул Жанци, който до революцията в Русия изгражда градините на император Николай II в Царско село край Петербург. След смъртта му в 1937 г. за парка се грижи друг прочут паркостроител – Карол Гутман, който става и управител на дворцовия комплекс до 1941 г.

В архитектурно-парковият комплекс „Двореца Балчик“ са преплетени множество културни и религиозни влияния, свещени елементи и символи: християнска, мюсюлманска и ориенталска линия. Използвани са елементи и детайли на българската възрожденска къща, византийската базилика, готически и мавритански детайли. Другото основно изискване е комплексът да се впише естествено в околния ландшафт. И тук подобно на „Ахилион“ има пряка връзка между двореца и морето чрез скален пристан, на който е акостира гемията на приятеля ѝ арабски принц (фиг. 16).

КРАЛИЦАТА И ГРАДЪТ

Град Балчик (Круни, Дионисопол) след Освобождението става център на плодородното и живописно Черноморско крайбрежие на Южна Добруджа. Търговията е основен поминък. В началото на 20. в. Балчик бързо се развива като пристанищен експортен център. Тук е третото след Варна и Бургас търговско пристанище на Българското Черноморие. Градът се разраства и променя своя градоустройствено-архитектурен облик. Но след построяване на жп линията

Добрич – Варна в края на 1913 г. пристанищната експортна търговия замира.

След Балканската и Първата световна война градът запада и населението намалява. През 1913 г. Южна Добруджа с Балчик е анексирана в пределите на Румънското кралство до 1940 г. Градът започва да се оживява след пристигането на кралица Мария. Под влиянието на княз Сатмаре и съпругата му Ортанса, закупили вече няколко парцела през 1920 г., кралицата се влюбва в този „зелен оазис“ и така се ражда идеята да създаде лятна кралска резиденция с голям парк. С това си решение тя привлича много представители на румънската аристокрация, артистичния свят, индустриалци, военни, писатели, художници и скулптори. В Балчик и околностите се строят около 130 вили и къщи съобразени с вкуса и изискванията на кралица Мария. Прекарва се електричество. През 1935 г. се изгражда летище. Така Балчик постепенно се превръща в курортен град. Кралицата провежда активно архитектурната си концепция и за целия град. В това отношение тя е първият визионер и главен архитект на град Балчик. По подобие на дворцовия комплекс кралицата налага първите „Специфични правила за изграждане и развитие на града“:

- Да се запази характерният за града контраст на червените четириискатни покриви с белите балчишки скали;
- Ниско застрояване всред острови от морски бор и люляк;
- Задължителна употреба само на местен материал – балчишки камък;
- Задължително хармонично съчетаване на сградите с околния ландшафт;

Фиг. 12 Рамповидните градини на Ахилион / Fig. 12. The ramp gardens of Achilleion

- Всяко ново строителство да допълва и надгражда съществуващото.

Оттогава наричат Балчик Белия град заради асоциацията със средиземноморската архитектура. В стилowo отношение Белия град е много по-различен от събратьята си Несебър и Созопол.

Под контрола на кралицата внимателно променят фасадата на тогавашната Балчишка община – сега Градски исторически музей. Очарователната ул. „Явор“ – Вароша на Балчик, като архитектурен ансамбъл е изградена през този период. Вила „Кораб“ е строена от главнокомандващия румънския флот. „Бялата къща“ - сега ресторант, е била на големия писател класик Йоан Пилат.

Ресторантът „Тухият кът“ е собственост на чифликчията Самарандеску. Прочутата „венецианска“ вила е на големия скулптор Фердинанд Щорк и неговата съпруга Сесилия Куцеско-Щорк. За Балчик проектират румънски архитекти като Паул Съръндеску (вила Санда, 1934) и Димитру Гюламила. Особено продуктивна е Хенриета Деливранча-Гибори.

Когато през 1973-1975 г. проектирахме с арх. Атанас Стоянов (Банаса), завършил в Румъния, центъра на Балчик, голяма част от горните обекти съществуваха и атмосферата на Стария Балчик беше още жива. Тогав се говореше за стила Балчишка архитектура. Архитектурно-художествените съвети прецизно оценяваха и контролираха проектите със споменатите по-горе „кралски“ критерии: контраст, височина, хармония, приемственост и надграждане. За жалост, по-късно инвазията на индустриалното типowo строителство засегна и Стария Балчик, а пипалата на октопода на стихийното строителство през „демократичния“ преход

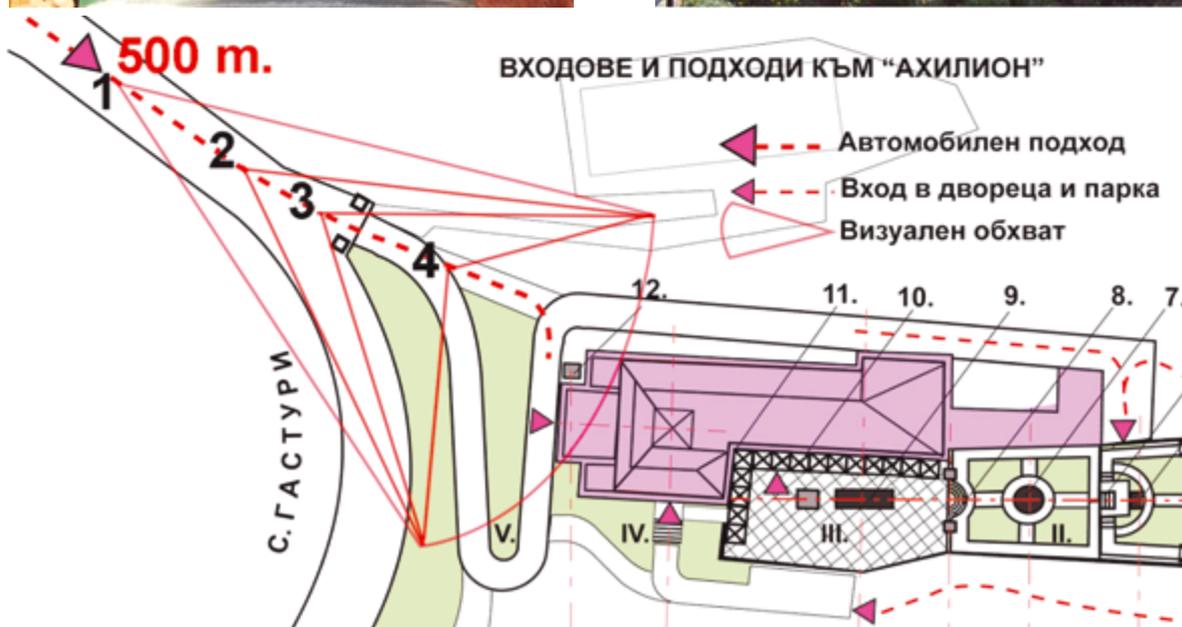
унищожи окончателно духа на Белия град и задуши архитектурно-парковия комплекс „Двореца Балчик“ (фиг. 22).

ЛЯТНАТА РЕЗИДЕНЦИЯ „Тухото гнездо“ - Tenha Yuvah (фиг. 17)

Дворецът е групова културна ценност от национално значение - паметник на архитектурно-строителното и парково изкуство. Всичките 46 сгради, 170 архитектурни, археологически и исторически паркови елементи и недвижими и движими паметници на културата са под управлението на Държавен културен институт Културен център „Двореца“, второстепенен разпоредител на бюджетни средства към Министерството на културата. Главната сграда на комплекса е лятната резиденция на кралицата „Тухото гнездо“ - Tenha Yuvah. В архитектурата ѝ се преплитат старобългарски, готически, ориенталски, мавритански елементи.

ПАРКЪТ (фиг. 18)

От 1924 до 1931 г. са изградени дворцовите сгради, а от 1926 до 1936 г. - парковият комплекс. Архитектурно-парковият комплекс „Двореца“ - Балчик е формиран от терасни градини, композирани по хоризонталите на стръмен склон. Майсторски е прокарана и една напречна водна композиционна ос „Двореца - Морето“ чрез Водопад, Трона, Пясъчните градини, Входа и Скалния пристан. Паркът е образец за съвършено съчетание на разнообразни ландшафти: море, скали, река, тераси и скатове. Това вдъхновява Миси и паркостроителите да създадат тематични терасни градини съобразно философията на бахайството: Сюита, Избънда, Синята стрела, градина на Аллаха, Гетсиманската, Водопад, Ротондата, Параклиса и гр.

Фиг. 13 Графика на Визуалната дистанция при автомобилен подход от Гастури към Ахилион
 Fig. 13. Graphic of the visual distance on a car approach from Gasturi to Achillion

Фиг. 14 Съвременна адаптация на подхода от „Пристиан Кайзер“ / Fig. 14. Modern adaptation of the approach from "Pristan Kaiser"

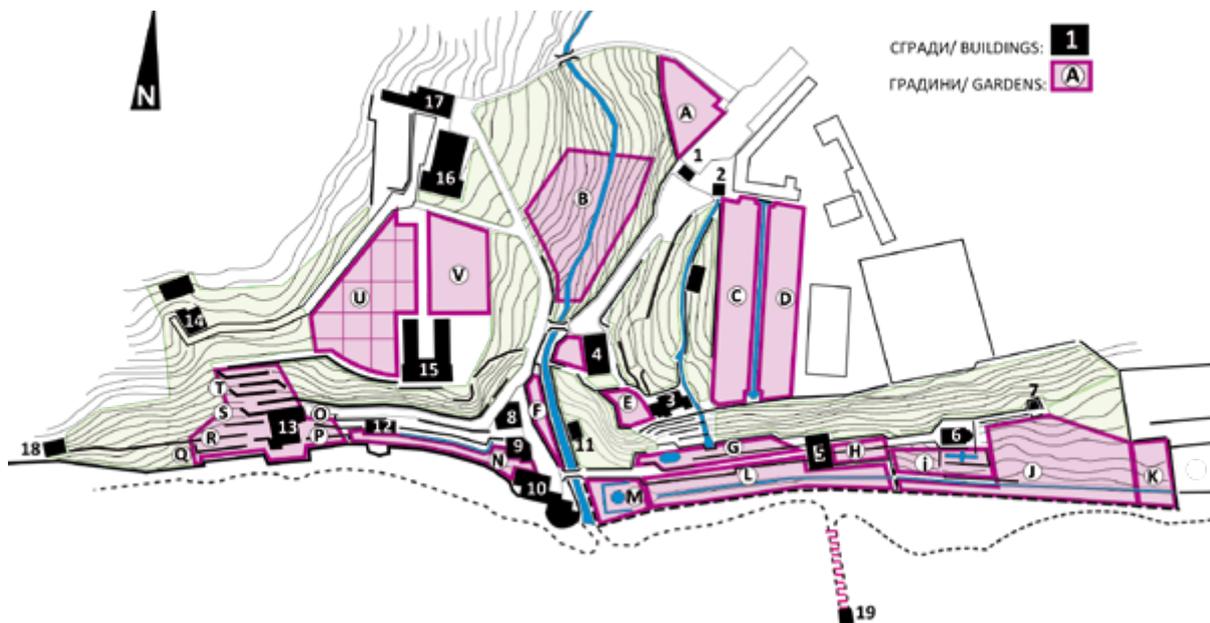
Фиг. 15 Създателите на Двореца Балчик / Fig. 15. The creators of Balchik Palace

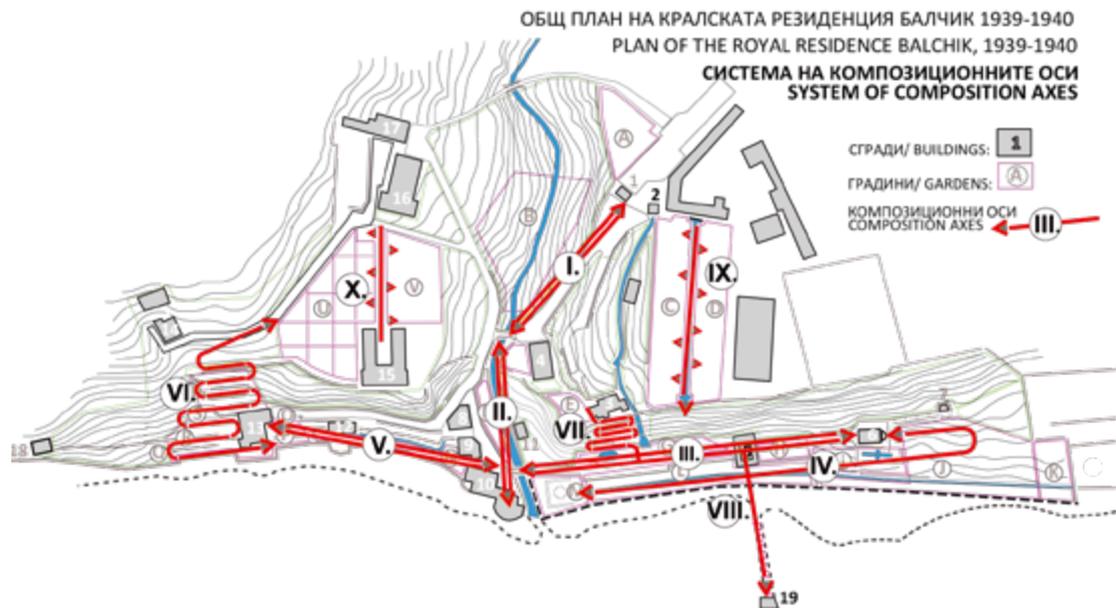
Фиг. 16 Двореца Балчик, българският „Ахилион“ през 50-те години на XX в. с пристана на кралицата / Fig. 16. Balchik Palace, the Bulgarian "Achillion" in the 1950s. with Queen's wharf

Фиг. 17 Двореца Балчик в наши дни / Fig. 17. Balchik Palace nowadays

Фиг. 18. Общ план на кралската резиденция „Двореца Балчик“ от 1939-1940 г. / Fig. 18. General plan of the royal residence "Balchik Palace" from 1939-1940

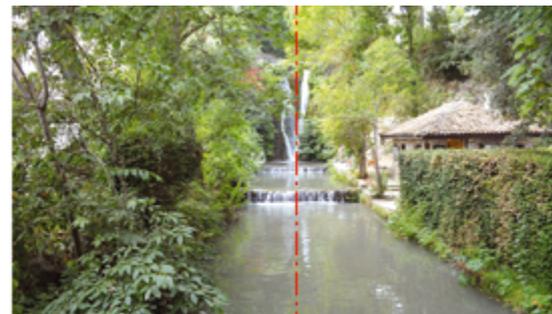
Главна представителна ос – изток-запад, от В. „Гостна“ до резиденция „Тихото гнездо“

Ос „Алея на вековете“

Анфиладна ос – север-юг, между „Божествената градина“ и „Градината на кактусите“

Главна панорамна ос – север-юг, от „Големият водопад“ до ресторант „Корона“

Анфиладна ос – север-юг, между „Градината на Жанин“ и „Градината на Илеана“

Паралелна ос – изток-запад, от „Гетсиманската градина“ до „Английската градина“

Фиг. 19. Композиционна система на Архитектурно-парковия комплекс „Двореца Балчик“
 Fig. 19. Compositional system of the Balchik Palace Architectural Park Complex

СГРАДИ:

1. Вила „Арка“, 2. Сребърният кладенец, 3. Вила „Принц Николай“ – „Синята стрела“, 4. Администрация ДКИ-КЦ, 5. Храмът на водата - Нимфеумът, 6. Параклис „Стела Марис“, 7. Аязмото, 8. Вила „Моара“, 9. Вила „Гостна“, 10. Ресторант „Корона“, 11. Юзина-нова, 12. Шивалнята, 13. Вила „Тихото гнездо“, 14. Вила „Гутман“, 15. Вила „Сюита“, 16. Вила „Избънда“, 17. Вила „Залез“, 18. Пушалнята „Черната вълна“ - „Кара Далга“.

ГРАДИНИ:

Градината на карамфила, Скалната градина, Божествената градина – „Аллах бахча“, Градина на кактусите, Градината при вила „Принц Николай“, Градината при водопادا, Градина на магнолията, Алея на белите лилууми, Градина на кръстовидното езеро, Гетсиманската градина, Градина на пясъчните треви, Градина „Синята вълна“ – „Мави Далга“, Градината на Томислав - Английската градина, Алеята на виното, Градината на Мирча, Градината на Карол, Градината на Александър, Градината на Миньон, Градината на Елизабет, Градината на Дюки – Лабиринтът, Градината на Жанин, Градината на Илеана - плаещата градина.

КОМПОЗИЦИОННА СИСТЕМА (фиг. 19, сн. 1, 2, 3)

Аналогично на парка „Ахилион“ и тук стръмният терен предопределя терасирането на парковата територия. Формирани са две групи: горни, високи тераси и долни ниски тераси с делител стръмна шкарпа, образуваща големия и малкия водопад. За горната тераса и шкарпата са характерни напречните на терена композиционни оси с направление север – юг, а за долните тераси, надлъжните с направление изток - запад. Според разположението си композиционните оси имат различна ландшафтна характеристика: панорамни, посетителски, серпентинни, водни, анфиладни, представителни. „Мостът на въздишките“ е символичен делител на две сюжетни линии: на запад са композирани градините за отгих на кралското семейство, а на изток градинските оси за съзерцание и за духовно търсене на красотата, щастие, вяра и надежда.

I. Главна посетителска ос север - юг, между в. „Арка“ и Администрацията ДКИ-КЦ;

II. Главна панорамна ос север - юг, от Големия водопад до ресторант „Корона“;

III. Главна ос запад - изток, от Моста на въздишките до Параклис „Стела Марис“;

IV. Паралелна ос изток - запад, от Гетсиманската градина до Английската градина;

V. Главна представителна ос изток - запад, от в. „Гостна“ до резиденция „Тихото гнездо“;

VI. Серпентинна и панорамна ос север - юг „Дворцовите градини“ - „Лабиринтът“

VII. Серпентинна и панорамна ос север - юг „Синята стрела“ - „Градина на магнолията“;

VIII. Панорамна ос север - юг „Нимфеумът“ – пристанът на кралица Мария;

IX. Анфиладна ос север - юг между Божествената градина и Градина на кактусите;

X. Анфиладна ос север - юг между „Градината на Жанин“ и „Градината на Илеана“.

СИСТЕМА НА ВОДНИТЕ ЕФЕКТИ (фиг. 20)

Местността около Двореца Балчик е характерна с изобилие на вода. Водениците и чешмите наоколо са се захранвали от три извора: Дан Гьоз, Ак бунар и Гюмюш бунар. При строителството на архитектурно-парковия комплекс са отклонени води за малка електроцентрала и за цялата система от водни паркови ефекти. По надлъжните композиционни оси „север - юг“ майсторски са изградени водопади и каскади. По надлъжните композиционни оси „изток - запад“ е формирана сложна система от водни ефекти – канали и водни басейни. Композирани са на ниво настилка в стила на мавританските градини. В парка намират място и отделни водни елементи: „Сребърният кладенец“ (Гюмюш бунар), декоративни белокаменни чешми и Аязмото.

СТРУКТУРА НА КАМЕННИТЕ ЗИДОВЕ (фиг. 21)

При изграждането на дворцовите градини създателите не залагат на обемна растителност. Водещи са релефните форми, структурата на каменните зидове и системата от водни ефекти. За каменните зидове на сградите и градините е използвано огромно количество балчишки камък и вар, добивани от кариерите на бай Димитър Митраков. Ангажирани са много местни майстори каменогелци. Кралицата наема италианския архитект Авгостино – специалист по каменна зидария, да надзирава строителството. Основното изискване на кралицата е било употребата само на местен камък и хармоничното сливане с околния ландшафт – белите скали. Препоръката ѝ към майсторите е следната „да свършат грубата работа така, както биха я свършили за себе си, с инстинктивния усет, който твърде учените са изгубили“.

Независимо от предназначението си каменните зидове за тераси, вълноломи, подпорни зидове, стени, стълби, парапети и огради са изпълнени с голяма вещина и майсторство, вписани в околния ландшафт. Въздействието е като изсечени в монолитна скала. Този каменен пейзаж сполучливо се допълва от сложна система на водни ефекти.

МАТЕРИАЛНА АВТЕНТИЧНОСТ:

ИЗЧЕЗНАЛИ СГРАДИ И СЪОРЪЖЕНИЯ:

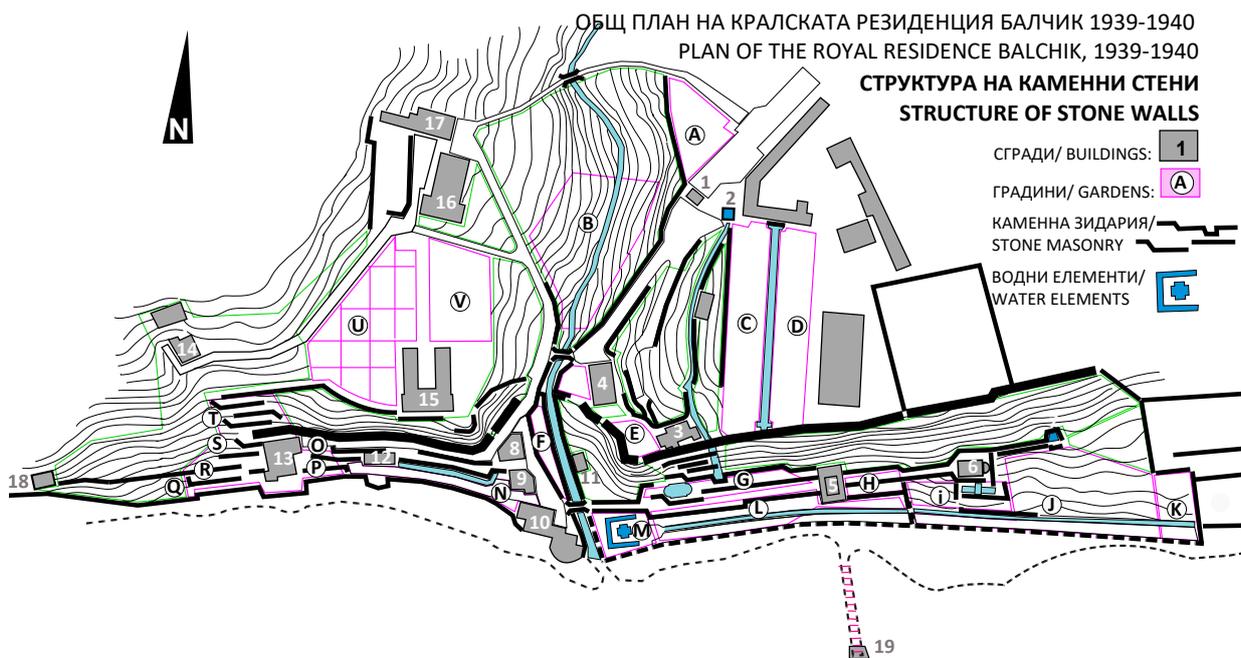
храмът „Мария Рух“, пушалният салон „Кара Далга“, Винарната, вълноломен зид на долната тераса, пристанът на кралицата, дворцовият плаж.

ИЗЧЕЗНАЛИ ГРАДИНИ И ЕЛЕМЕНТИ:

павираната градина на петуниите „Кара Далга“, градините: на водопادا, на белите кремо-

Фиг. 20. Система на водните ефекти в Архитектурно-парковия комплекс „Двореца Балчик“
Fig. 20. System of water effects in the Balchik Palace Architectural Park Complex

Фиг. 21. Система на каменните зидове в Архитектурно-парковия комплекс „Двореца Балчик“
Fig. 21. System of stone walls in the Balchik Palace Architectural Park Complex

Фиг. 22. Схема на състоянието на архитектурно-парковия комплекс „Двореца Балчик“ в наши дни
 Fig. 22. Scheme of the state of the Balchik Palace architectural park complex these days

Фиг. 24. Схема на визуална замърсеност на архитектурно-парковия комплекс „Двореца Балчик“ погледнато от запад
 Fig. 24. Scheme of visual pollution of the Balchik Palace architectural park complex seen from the west

Фиг. 25. Схема на дуалистичните входи към архитектурно-парковия комплекс „Двореца Балчик“ погледнато от север
 Fig. 25. Scheme of the dualistic entrances to the Balchik Palace architectural park complex seen from the north

Фиг. 26. Схема на визуална замърсеност на архитектурно-парковия комплекс „Двореца Балчик“ погледнато от север
 Fig. 26. Scheme of visual pollution of the Balchik Palace architectural park complex seen from the north.

ве, на принц Мирча, на пясъчните треви, на черните лалета, при вила „Арка“. Липсват големи оригинални глинени съдове и уникални каменни жардиниери.

ОБЗОРНА АВТЕНТИЧНОСТ

ПОГЛЕД ОТ ИЗТОК

При поглед от изток, подхождайки от пристанище Балчик, на 500 м от Двореца зрителният ъгъл е нищожен, стеснен от едромащабното застрояване, търговските павилиони, реклами и билбордове. Брегозащитната дамба, решена като праволинейно инженерно съоръжение с автомобилен път, агресивно пресича лицето на дворецово-парковия комплекс. Негативното визуално въздействие се допълва от „наколните“ кафе и ресторант платформи, легнали върху абразивната брегова защита (фиг. 23).

ПОГЛЕД ОТ ЗАПАД

При поглед от запад, подхождайки от кк „Албена“, на 500 м от двореца, зрителният ъгъл е също силно стеснен от едромащабното застрояване и възприятието на сградата е нищожно (фиг. 24).

ПОДХОД ОТ СЕВЕР

От север е главният вход на двореца „Балчик“ откъм сушата. Оформен е във вид на кула, по която има свог с голяма двукрила порта за гостите. В странични ниши геноночно са стояли стражи на пост. От горния етаж има поглед в четири посоки и морето. Днес тази сграда-вход се нарича вила „Караулното“. Подходът от север на този представителен вход е проектиран да се възприеме най-малко от 500 метра. Днес това е невъзможно от безотговорното струпуване на много търговски павилиони, сергии и реклами (фиг. 25, 26).

ДВОРЕЦЪТ СЕГА

В днешно време напречната ос дворец - море е прекъсната от строителството на дамбата от 1979-1980 г., с което се унищожават пристанището, пясъчните тераси и подходът към двореца. Последвалото едромащабно строителство след 2000 г. в близост прекъсва визуалната крайбрежна връзка с двореца.

Днес Архитектурно-парковият комплекс „Дво-

реца" се стопанисва от две институции: Министерството на културата и Софийския университет, които не си сътрудничат, а постоянно си пречат. Това дуалистично управление с две каси е причина за разруха, ограничаване на достъп, затруднения за посетителите и руши функционалната и композиционна цялост на комплекса (фиг. 22).

СТАТУТ И СТОПАНИСВАНЕ

От 1924 до 1940 г. дворцово-парковият комплекс е в пределите и собственост на Кралство Румъния. След Крайовския договор от 9.07.1940 г. Балчик е в пределите на България, но собственик на дворцовия комплекс е Кралство Румъния. Високите данъци, които румънската администрация плаща на българската държава, затрудняват съхраняването и стопанисването му.

През 1946 г. бившата румънска кралска резиденция се предава на Комитета по култура и изкуство и тя се превръща в почивен комплекс на дейците на науката, културата и изкуството. Тази смяна на функцията създава предпоставки за нарушаване на част от градинските композиции около сградите, превърнати в почивни станции.

През 1953 г. с постановление на Министерския съвет паркът е обявен за филиал на Университетската ботаническа градина - София. Под активното ръководство на техническия ръководител В. Момчилов и директора на Университетската ботаническа градина Н. Минчев се развива стопански сектор, администрацията, оранжерии и кактусериумът.

С Разпореждане № 1650/30 август 1961 г. МС на НРБ одобрява закупуването на недвижими имоти собственост на Румъния, намиращи се на територията на Народна република България, сред които е и бившият дворец в Балчик.

През 80-те години Геозащита - Варна изгражда крайбрежни дамба и улица, която свързва пристанището с двореца и кък „Албена“. За жалост, това техническо съоръжение грастично отнема най-долната паркова тераса или крайморското лице на дворцовия парков ансамбъл.

От 2002 г. архитектурно-парковият комплекс „Двореца Балчик“ е „Групов архитектурно-строителен паметник на културата и паметник на градинското и парково изкуство с категория национално значение“, обявен със Заповед № РД 09-128 от 2002 г. на Министерството на културата.

През 2002 г. Община Балчик прави искане до Министерския съвет сама да стопанисва и ползва „Двореца Балчик“. Тогава получава мълчалив отказ.

Наред с това се появиха съобщения за известни претенции към двореца на кралица Мария от

някои националистически кръгове в Румъния.

ОБОБЩЕНИЕ

В тази разработка е изследвана историята на създаване и развитие до наши дни на два аналогични шедьовъра на европейското архитектурно-парково наследство. Аналогията е най-вече между философията на сътворяване и персонажа на съзателите:

1. Дворецът „Ахилион“ (1889-1891) е създаден от императрицата на Австрия Елизабет Баварска – Сиси (1837-1898).

2. Дворецът Балчик (1926-1936) е създаден от кралицата на Румъния Мария Егинбургска - Миси (1875-1938).

И двете са красиви, умни, образовани, артистични, еманципирани визионерки. И двете са любимки на европейските кралски дворове. И двете преживяват големи лични трагедии. И двете са творчески вдъхновени от модерни за времето си тенденции при създаването на приказните си дворци и паркове: Елизабет от митичния филелинизъм, а Мария от бахайството.

Аналогия се забелязва и между топографията на парковете им и физическата и визуална връзка с морето: при „Ахилион“ чрез „Кайзер мостик“ и „Триумфацията Ахил“, а при „Двореца Балчик“ чрез „Мостика на принца“ и „Минарето с еоловата арфа“. Разбира се, че не говорим за абсолютна аналогия. Изследваният паралел отчита и спецификата на обектите, създадени в различни обществени епохи.

ИЗВОДИ:

В днешно време разликата е в **статута, стопанисването и експонирането**.

1. Архитектурно-парков камплекс „Ахилион“:

- управлява се единствено от гръцката туристическа асоциация;
- дворецът и паркът се поддържат перфектно с висока степен на съхраненост;
- главният подход е с оптимална визуална дистанция;
- ненарушена материална и образна идентичност.

2. Архитектурно-парков камплекс „Двореца Балчик“:

- дуалистично управление от МК и СУ;
- сложно и трудно дуалистично стопанисване;
- средна степен на съхраненост;
- грастично нарушени визуални дистанции;
- частично нарушена материална и образна идентичност.

За Двореца Балчик най-фрапиращо е визуалното замърсяване. Подобно замърсяване наблюдаваме

пред фара Шабла и „Кария таун“, около Яйлата и пещерата „Леденика“. Според европейското законодателство при недвижимото културно наследство (НКН) държавата прилага не само аварийна намеса, но и намеса, ако обектът търпи щети от околната среда. При визуално замърсяване може да премахва или отчуждава обекти до 500 м.

Наблюдавах в Матера, Пафос, Микена, Епидаврос, Делфи, Сунион, Рагуза и Агридженто много добри европейски практики за образна идентичност на НКН в природна среда. Ландшафтът вътре и около обектите на НКН задължително се формира в автентичния си вид от съответната епоха. В някои от тях в пейзажа участваха и диви животни.

Друга европейска практика е обявяването, формирането и защитата като НКН на исторически места и исторически събития. За Двореца Балчик преходът от функционирането му като кралска резиденция до обект на туризма да не става чрез баналните „привлекателни“, „атрактивни“ или кулинарни обекти. Не чрез духовни и научно-ботанически центрове. Не чрез иновативни билбордове, арт инсталации или 3D холограми. Рефункционализацията към привлекателен туризъм да стане чрез развитие на разказа за мистериите около двореца и легендите около кралицата. Притегателната им сила е доказана при много световни обекти на културния туризъм.

В ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Изследвани са два примера на специално творческо духовно вдъхновение при осъществяването на два шедевъра, близки по сила на емоционалното въздействие, макар че са далечни по време и разстояние.

За разлика от „Ахилион“, който е компактна дворцова сграда, Двореца Балчик представлява комплекс от отделни сгради, вили и стопанства, разположени дисперсно в сред прекрасни градини.

В двореца „Ахилион“ се вижда много добро решение за съхраняване и съвременна адаптация на „Кайзер пристан“. Подходите до 500 м от входа имат много добре оформена визуална диспанция.

В Архитектурно-парковия комплекс „Двореца Балчик“ степента на съхраненост е много по-ниска от тази на „Двореца Ахилион“. Материалната автентичност е нарушена от изчезнали сгради и съоръжения, а обзорната автентичност е компрометирана от визуалното диспанционно замърсяване при подходите му.

Дворецът Балчик и съответно градът Балчик са типични примери (модел) за състоянието и отношението към българското НКН. Крайно време е в промените на ЗУТ да се разширят значително текстовете за НКН в съответствие с промените в ЗКН. Важно е изработването на широка подзаконова база за практическа намеса в укрепителните, възстановителните и реставрационните работи. Полезно е за градове като Балчик да се възстановят общинските специализирани структури, за да подпомагат опазването и управлението на недвижимото културно наследство.

TWO MASTERPIECES IN ONE LEGACY

land arch. Dimo Petrov

The subject of the study are two European masterpieces of the architectural park heritage: the "Achillion" Palace on the Ionian Sea and the "Balchik" Palace on the Black Sea. In parallel, the creators and the construction history of the two objects are described:

- The Achillion Palace /1889-1891/ was created by the Empress of Austria Elizabeth of Bavaria - Sisi / 1837-1898/, inspired by the "mythical Philhellenism".

- The Balchik Palace /1926-1936/ was created by the Queen of Romania, Maria of Edinburgh - Missi /1875-1938/, inspired by "Bahá'íism".

The palaces and parks are analyzed in detail. A rich graphic and photographic material is attached. The text about Balchik Palace is more developed. Its influence on the image of the city of Balchik is also considered there. The city developed in an individual and specific style, later called "Balchi architecture".

The development ends with parallel conclusions about the current state of the two masterpieces of the European immovable cultural heritage.

ГРАДСКОТО ПЛАНИРАНЕ НА СОФИЯ 2011-2020 г.

Жана Стойчева

Жана Стойчева има 41 години професионален стаж, от които 28 години в Направлението „Архитектура и градоустройство“ на СО в отдели „Териториално планиране“ и „Градоустройство“.

Занимава се с проектиране на общи и подробни устройствени планове, интегрирани планове за развитие и с изготвяне на устройствени анализи и проучвания. Участва в научни конференции по устройствено планиране, лектор е на семинари и обучения, има публикации и интервюта в медиите. Хоноруван преподавател е в УАСГ и в катедра „Регионална и политическа география“ на СУ.

Нейната книга „Градското планиране на София през прехода (1990-2010)“, издадена 2017 г., освен у нас е и в университетските библиотеки на Харвард, Оксфорд, Принстън, Бъркли и Торонто, Колумбийския и Пенсилванския университет, в Баварска държавна библиотека, в Библиотеката на Конгреса на САЩ и др.

Ландшафтната структура на града го голяма степен определя териториалното му развитие. По-голямата част от Софийското поле е значително изменено от предимно стопанския си характер, което продикува преобразуването и на метеорологичните фактори и сформира т.нар. градски климат. Заеманите от София и СО територии са с

разнообразен релеф на земната повърхнина, а средната надморска височина е около 550 м. Релефът на Софийското поле е подходящ за урбанизационни процеси. В резултат на това в исторически план са се развили много населени места: Столична община е съставена от 4 града: София, Нови Искър, Баня, Бухово и от 34 села. Територията на Столична община е 1349 кв. км.

1990	1995	2000	2005	2011	2020
Първи период 1990-2000		Втори период 2001-2010		Трети период 2011-2020	
Период на действие на ОГП от 1961 г. и ЗТСУ		Период на действие на ЗУТ, ППЗОПОГП, ЗУЗСО, ОУП-2006 г. и ИОУП-2009 г.		Период на действие на ЗУТ, ЗУЗСО, ИОУП-2014 г. и ИОУП-2017 г.	
Първи етап 1990-1995	Втори етап 1995-2000	Трети етап 2001-2005	Четвърти етап 2006-2010	Пети етап 2011-2015	Шести етап 2016-2020
1990	1995	2000	2005	2011	2020

Периодизация на градското планиране на София (1990–2020) / Periods of urban planning of Sofia (1990–2020)

Демографската прогноза на НСИ е населението на СО през 2030 г. да достигне 1 362 000 души, а през 2050 г. – 1 442 000 като то ще нараства до 2028 г., след което се очаква трайна тенденция за намаляване на населението в града. София има голям потенциал, свързан с природо-географски-

те и демографските си характеристики.

1. ПЕТИ ЕТАП НА ГРАДСКО ПЛАНИРАНЕ НА СОФИЯ (2011– 2015)

Кмет на София е Йорданка Фандъкова. Главен архитект на СО е арх. Петър Диков.

ДЕЙСТВАЩИ ЗАКОНОВИ И НОРМАТИВНИ ДОКУМЕНТИ (2011–2015)

№	Година на бр. ДВ на промяна на ЗУТ	Броеве ДВ в годината
1.	бр. 19, 35, 54 и 80 от 2011 г.	4
2.	бр. 29, 32, 38, 45, 47, 53, 77, 82 и 99 от 2012 г.	9
3.	бр. 15, 24, 27, 28, 66 и 109 от 2013 г.	6
4.	бр. 49, 53, 98 и 105 от 2014 г.	4
5.	бр. 35, 61, 62, 79 и 101 от 2015 г.	5
Общо за 5 години:		28 пъти

Брой промени на ЗУТ (2011–2015) / Changes to the Urban Planning Act (2011–2015)

С промените на ЗУТ от 2015 г. общините се задължават в комисиите по конкурса за избор на главен архитект да участват представители на КАБ и САБ и задължително в съставите на ОЕСУТ и РЕСУТ да има представители на КИИП, КАБ и САБ.

ИЗМЕНЕНИЕ НА ОУП НА СО (2016–2020)

ИОУП за нов „Трети метродиагметър“ е одобрен от МС с решение №454/11.08.2017 г.

С Решение на СОС № 830/18.12.2014 г. се допуска да се изработи задание за изменение на ОУП на СО. Възлага на кмета на СО в срок до 31 март 2015 г. да внесе в СОС задание за изменение на ОУП на СО, което не е изпълнено.

КАДАСТРАЛНА КАРТА (2016–2020)

За над 60% от територията на СО има влязла в сила кадастрална карта. Областният управител на София възрази срещу изработената кадастрална карта и кадастрални регистри на район „Студентски“.

РАМКОВО СПОРАЗУМЕНИЕ ЗА ИЗРАБОТВАНЕ НА ПОДРОБНИ УСТРОЙСТВЕНИ ПЛАНОВЕ И СХЕМИ ЗА ПОСТАВЯНЕ НА ПРЕМЕСТВАЕМИ ОБЕКТИ И/ИЛИ НА РЕКЛАМНИ ЕЛЕМЕНТИ

Открита беше процедура за избор на изпълнители за сключване на Рамково споразумение, чрез главния архитект на СО – заповед № РД-09-69/25.01.2012 г. То ще бъде сключено с 10 потенциални изпълнители за всяка обособена позиция за срок от 24 месеца.

ЖИЛИЩНИ УСТРОЙСТВЕНИ ЗОНИ (2011–2015)

(Възложени планове и проучвания 60)

С реституцията на частни терени в съществуващите жилищни комплекси се даде начало на застрояването „на парче“, което предизвика натоварване на териториите, увеличи трафика, създаде проблеми с паркирането и социалните услуги на обитателите.

За съжаление по влезлите в сила планове от страна на СО не се провеждат почти никакви отчуждителни процедури.

ЦЕНТРАЛНИ УСТРОЙСТВЕНИ ЗОНИ (2011–2015)

(Възложени планове и проучвания 5)

Проведен е конкурс за участие с проекти за преинвестиционно обемно-устройствено проучване и решение за изграждане, възстановяване и обновяване на публични пространства от ЦГЧ на гр. София

ЗОНИ ЗА ОБЩЕСТВЕНО-ОБСЛУЖВАЩИ

ДЕЙНОСТИ (2011–2015)

(Възложени планове и проучвания 3)

В София започна изграждането на Националния музейен комплекс - Българският Лувър в бившите сгради на Техническият университет до паметника на Васил Левски.

Реконструирана е сградата от комплекс „Софийски арсенал“ в Музей на съвременното изку-

ство – София, реализирана с участието на Норвегия, Исландия и Лихтенщайн.

ПРОИЗВОДСТВЕНИ УСТРОЙСТВЕНИ ЗОНИ (2011–2015)

(Възложени планове и проучвания 7)

В годините след 1990 г. промишлените зони изпаднаха в тежка криза. Редица производства бяха редуцирани силно или въобще закрити.

След реституцията и приватизацията в тях се стигна до голямо раздробяване на терените. **ЗОНИ ЗА ОЗЕЛЕНЯВАНЕ И СПОРТ (2011–2015) (Възложени планове и проучвания 16)** Използвайки потенциалът на ОУП на СО, като резултат получаваме проектни зелени площи на жител на София – 378 кв.м, което е почти колкото са зелените площи в Рим.

Зелени площи, съгласно предвижданията на ОУП на СО		
	София	СО
Площ	20 914 ха	134 168 ха
Население	1 377 690 жители	1 485 617 жители
Зелени площи, съгласно ОУП на СО	9 470 ха 68,7 кв.м на жител	56 750 ха 378 кв.м на жител
Градските паркове и градини 2 396 ха за София 4 066 ха за Столична община	Територии за спорт и атракции 185 ха за София 523 ха Столична община	

Зелени площи, съгласно предвижданията на ОУП на СО
Green areas, according to the provisions of the Sofia Urban Planning Act

Зелени площи на жител в Европа	
София	35 кв.м.
Париж	5,8 кв.м (14,5 кв.м с Булонския лес и др.)
Амстердам	36 кв.м
Лондон	45 кв.м
Брюксел	59 кв.м
Рим	321 кв.м
Лондон	45 кв.м

Зелени площи на жител в Европа / Green areas per inhabitant in Europe

Конкурс за „Устройствена концепция за ПУП на парк „Борисова градина“ 1-во място: проект № 4 на „Ковачев архитектури“ ЕООД; 2-ро място: проект № 7 на Екип „Кали“; 3-то място: проект № 2 на „Ситиарх“ ЕООД; 4-то място: проект № 1 на „Никонсулт“ ЕООД ; проект № 3 на „Стефан Добрев – архитектура и дизайн“ ЕООД и проект № 6 на „Архкон“ ЕООД; 5-то място: проект № 5 на „АТМ“ ЕООД.

ТРАНСПОРТНО-КОМУНИКАЦИОННА СИСТЕМА (2011–2015) (Възложени планове и проучвания 51) Конкурс за архитектурен проект на Метростанция 20 Участваха 130 проекта от над 15 страни от Европа, Азия и Америка. 1-ва награда (8000 лв.) арх. Александър Шинолов, Пловдив, България и екип с ръководител арх. Victor Jimenes, студيو, „АТА“ ltd., Лондон, Великобритания 2-ра награда (4000 лв.) – екип с ръководител арх. Kichul

Lee, студيو „Architect-K“ Сеул, Южна Корея. **ТЕХНИЧЕСКА ИНФРАСТРУКТУРА (2011–2015) (Възложени планове и проучвания 13)** Изработени са планове за завода за отпазъци, инсталацията за преработка на органични отпазъци, схеми за разширение на инженерната инфраструктура, ПУП-ове за миниВЕЦ-ове за производство на електрическа енергия от напора на водопроводите. **ЕНЕРГИЙНА ЕФЕКТИВНОСТ (2011–2015)** През 2013 г. НАГ проведе конкурс за изработване на типови проекти за рехабилитация за най-масовите жилища – едропанелните. Изработиха се над 80 проекта с пълен набор от дейности по рехабилитация и всяка етажна собственост може да получи безплатно техническа документация и пълни количествени и стойностни сметки.

ПРИРОДНИ РЕСУРСИ – МИНЕРАЛНИ ВОДИ

(2011–2015) Находища на минерални води, представени на СО от МОСВ: „София-Център“; „София-Железница“; „София-Лозенец“; „София-Надежда“; „София-Овча купел“; „София-Панча-рево“; „София-Свобода“; „София-Баталова воденица“; „Банкя“; „София-Княжево“; „Софийска котловина-102“ и „Казичене - Равно поле“. За тях са извършени редица дейности.

ДРУГИ ПРОУЧВАНИЯ, ВЪЗЛАГАНИ ОТ СО (2011–2015) (Общо възложени групи проучвания 19) ИНТЕГРИРАН ПЛАН ЗА ГРАДСКО ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ И РАЗВИТИЕ (ИПГВР) НА СОФИЯ ЗА ПРОГРАМЕН ПЕРИОД 2014–2020
През 2012 г. започна изработването на ИПГВР на София. Със заповед № РД-09-02-13/21.01.2012 г. на Кмета на СО е обявено класирането: 1. Обединение „София XXI“ ДЗЗД; 2. Обединение „Вел-

гер-УИГ- Булплан - Алтус“ ДЗЗД; 3. „Сгружение София“ ДЗЗД. В Инвестиционната програма (ИП) са включени общо 25 проекта с 86 обекта.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ С ГРАЖДАНСКОТО ОБЩЕСТВО И ДОСТЪП ДО ИНФОРМАЦИЯ Взаимодействието с гражданското общество и осигуряването на прозрачност на процесите за взимане на решения в областта на устройственото планиране бяха основен принцип в работата на администрацията на НАГ. Сайтът на НАГ е една от най-големите информационни бази данни със свободен достъп на администрацията у нас.

ОЦЕНКА НА ГРАДСКОТО ПЛАНИРАНЕ НА СОФИЯ (2011–2015) Възлагането на плановете, се реализира чрез рамкови споразумения; НАГ организира по възлагане на СОС конкурси за проекти и концепции за важни обществени обекти; Ползотворен етап за устройственото планиране на София.

МЕДИЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА (2011–2015)

1. За промените в нормативната уредба
2. Конкурси, публични проекти, възлагани от общината
 - 2.1. Конкурсът за площад „Света Неделя“
3. Управлението на градското планиране в лицето на главния архитект Петър Диков
4. Професионални мнения за планирането на София
5. Граждански протести срещу планирането на София

6. Скандални случаи (спекулации в планирането)

2. ШЕСТИ ЕТАП НА ГРАДСКО ПЛАНИРАНЕ НА СОФИЯ (2016–2020)

Кмет на София отново е Йорданка Фандъкова. В края на 2015 г. Главният архитект на СО Петър Диков подаде оставка. Желанието му е да

бъде освободен на 9 февруари 2016 г., когато се навършват 10 години от назначаването му на този пост.

С решение № 391 от 10.09.2020 г. на СОС ОП „Софпроект - ОГП“ се променя на ОП „Софияплан“ и се приема Правилник за организацията на дейността му.

№	Година на бр. ДВ на промяна на ЗУТ	Броеве ДВ в годината
1.	бр.15 и 51 от 2016 г.	2
2.	бр.13, 63, 92, 96 и 103 от 2017г.	5
3.	бр.21, 28, 55 и 108 от 2018 г.	4
4.	бр.1, 24 и 25 от 26.03.2019 г.	3
5.	бр.17, 21, 60, 62, 92, 104 и 107 от 2020 г.	7
	Общо за 5 години:	21 пъти

Брой промени на ЗУТ (2016–2020) / Changes to the Urban Planning Act (2016–2020)

ДЕЙСТВАЩИ ЗАКОНОВИ И НОРМАТИВНИ ДОКУМЕНТИ (2016–2020)

През 2016 г. беше подготвен Проект на Закон

за изменение и допълнение на ЗУЗСО, който не беше гласуван на второ четене от 43-тото Народно събрание.

Инициативата за ново изменението на ЗУЗСО

Устройствени зони за високо строителство, съгласно измененията на ЗУЗСО от 12.04.2018 г.
Development zones for high-rise construction according to the amendments to the Urban Planning Act of 12.04.2018

беше на кмета на СО, главния архитект Здравко Здравков и експертите на НАГ. Целеше се решаване на възникналите при прилагане на ЗУЗСО проблеми през изминалите 10 години.

Съгласно новия §26 от ПЗР на ЗУЗСО влезлите в сила или одобрените ПРЗ за жилищните зони с преобладаващо комплексно застрояване не могат да се изменят в срок от 5 години от вли-

График на Доклада по проект „София – град за хората“
Schedule of the Report on the project "Sofia - a city for the people"

зането им в сила по отношение характера на застрояване – от ниско в средно и/или високо и от средно във високо.

ЯН ГЕЕЛ В СОФИЯ

Публичното представяне на Доклада по проект „София – град за хората“ беше на 4 октомври 2017 г., в Аула „Максима“ на УАСГ с презентация по проекта от проф. Ян Геел и прожекция на документалния филм „Човешкият мащаб“, в който „Геел“ имат основно участие.

КОНКУРСЪТ ЗА НОВ ГЛАВЕН АРХИТЕКТ НА СОФИЯ

На 27.01.2016 г. беше обявен конкурс за Главен архитект в СО. Председател на комисията беше Юлия Ненкова, зам.-кмет с Направление „Законност, координация и контрол“. На 16 май 2016 г. Здравко Здравков встъпва в длъжност Главен архитект на СО.

ДЕЙНОСТИ ПО ОУП НА СО (2016–2020)

ИОУП на СО - част „Коммуникационно-транспортна система - масов градски релсов транспорт“ за разклонение на „Първи метродиаметър“ на „Софийски метрополитен“ е допуснато с Решение № 104 на СОС по протокол № 71, т.6/28.02.2019 г.

Схемите за графично отразяване на територии с еднакви пределно допустими стойности на устройствените показатели, попадащи в устройствени зони Жм1, Жм2, Жм3 и Жв са одобрени с Решение № 67/14.02.2019 г. на СОС.

КАДАСТРАЛНА КАРТА (2016–2020)

Със заповед № РД-18-258/28.07.2020 г. е приета окончателната кадастрална карта и кадастрални регистри на Район „Студентски“, като в голям брой имоти, държавата е вписана като съсобственик въз основа на акта за държавна собственост.

100% от територията на СО има влязла в сила кадастрална карта.

СОФИЯ 2050 Е КОМПАКТЕН, МНОГООБРАЗЕН И АДАПТИВЕН ГРАД. УПРАВЛЯВАЩ УМЕЛО РЕСУРСИТЕ СИ И ВКЛЮЧВАЩ ГРАЖДАНИТЕ В РЕШЕНИЯТА ЗА БЪДЕЩЕТО, ЗА ДА СЪЗДАВА И ПОДДЪРЖА РАЗНООБРАЗНИ ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА РАЗВИТИЕ И ВИСОКО КАЧЕСТВО НА ЖИВОТ.

Визия за София, приета с решение № 324/23.07.2020 г. СОС / Vision for Sofia, adopted by decision No. 324/23.07.2020 of Sofia City Council

С решение № 324/23.07.2020 г. СОС прие „Дългосрочна стратегия за София и крайградските територии до 2050 г.“

Тя да бъде основа за заданието за изменение на

ОУП на СО, както и за промяна в общинските секторни стратегии.

Документът съдържа 24 дългосрочни цели за развитие на СО, 230 ключови стъпки към постигането на целите, за времето от 2020 до 2050 г. и 385 конкретни мерки.

РАМКОВО СПОРАЗУМИЕНИЕ ЗА ИЗРАБОТВАНЕ НА ПОДРОБНИ УСТРОЙСТВЕНИ ПЛАНОВЕ И СХЕМИ ЗА ПОСТАВЯНЕ НА ПРЕМЕСТВАЕМИ ОБЕКТИ И/ИЛИ НА РЕКЛАМНИ ЕЛЕМЕНТИ

Процедурата е открита с решение № САГ17-ТП00-397 от 28.12.2017 г. Комисията е назначена със заповед № РД-09-09-22/15.02.2018г. на Главния архитект на СО.

ЖИЛИЩНИ УСТРОЙСТВЕНИ ЗОНИ (2016– 2020)

(Възложени планове и проучвания 23)

При планирането на новите територии се подготвят задания за едновременно проектиране на близки населени места в периферията, които изискват от проектантите да покажат интегриран подход към решаването на проблемите на близките територии. „Манастирски ливади-Запад“ е проект по инициатива на сдружение „Заедно за „Манастирски ливади запад“, Район „Витоша“ с експертното съдействие на ОП „София-план“.

ЦЕНТРАЛНИ УСТРОЙСТВЕНИ ЗОНИ (2016–2020)

(Възложени планове и проучвания 2)

Обемно-устройствено проучване и специфични правила и нормативи за Рамката на бул. „Тодор Александров“ от бул. „Христо Ботев“ до кръстовището с бул. „Константин Величков“ са приети с решения № 133/23.02.2017 г. и № 543/26.07.2018 г. на СОС.

Конкурс „Вторичен градски център – зона „Централна гара“ - София“

Спечелилият проект на „А и А Архитекти“ в конкурса „Вторичен градски център – зона „Централна гара“ - София“ The winning project of "A and A Architects" in the competition "Historic City Center - Central Station Zone - Sofia"

Организатор на конкурса беше Фондация VIZAR със съдействието на НАГ на СО и е част от Европейски награди за българска архитектура VIZAR 2018. Международното жури беше с председател арх. Данте Бенини (Италия)

Спечелилият проект на „А и А Архитекти“

ЗОНИ ЗА ОБЩЕСТВЕНООБСЛУЖВАЩИ ДЕЙНОСТИ (2016–2020)

(Възложени планове и проучвания 8)

Конкурс за обемно-устройствена концепция и идеен проект за реконструкция на съществуващата сграда на топлоцентралата на НДК в център за изкуство и култура

В конкурса участваха 61 проекта. Журито беше с международно участие. Победителите: 1-ва награда: Антон Колев, Мариана Сърбова (София); 2-ра награда: POV: Божидара Вълкова, Борис Тукварски, Мария Гяурова, Цветомира Некова, Поли Гяурова, Майк Фритз (София); 3-та награда: Nomo Studio Architects S.C.P. (Барселона, Испания)

ПРОИЗВОДСТВЕНИ УСТРОЙСТВЕНИ ЗОНИ (2016–2020)

(Възложени планове и проучвания 6)

Очакваното икономическо съживяване ще засили инвестиционния интерес към териториите за бизнес и индустрия. Задача на администрацията е да улеснява инвестициите с цел създаване на работни места и увеличаване на приходите от данъци.

ЗОНИ ЗА ОЗЕЛЕНЯВАНЕ И СПОРТ (2016–2020)

(Възложени планове и проучвания 10)

Важен проблем продължи е решаването на въпроса с недостига на гробищни паркове, като се предвижда изграждането на нови и разширяване на съществуващите.

„Концепция за линеен парк „Манастирски ливади-изток“

Предоставят се възможности за спорт, отдих, игра, социални контакти и за уединение и връзка с природата. Реализацията на линейния парк би стимулирало пешеходното и велосипедно придвижване в квартал „Манастирски ливади - изток“.

ТРАНСПОРТНО-КОМУНИКАЦИОННА СИСТЕМА (2016–2020)

(Възложени планове и проучвания 28)

Обновени са най-големите и натоварени трамвайни трасета – 30 км нов релсов път.

Програмата за развитие на велосипедния транспорт на територията на СО за периода

2016–2019 г. е приета с Решение № 5 по протокол № 27/26.01.2017 г. на СОС.

Конкурс за изработване на идеен проект за пешеходни надлези над софийски околовръстен път (СОП) Целта на конкурса, обявен през 2017 г., беше да се избере проектното решение за изграждане на пешеходни надлези, осигуряващи

свободното и безопасно пресичане от пешеходци, в т.ч. майки с детски колички, възрастни хора и хора с увреждания, над СОП в участъците, чието изграждане е предстоящо.

ТЕХНИЧЕСКА ИНФРАСТРУКТУРА (2016–2020)

(Възложени планове и проучвания 15)

Голямо внимание е отделено на мерките за гео-защита и защита от наводнения, опазване на здравето на хората от електромагнитни лъчения, шум и запрашаване. Предвижда се използването на щадящи съвременни методи за корекции на реки, което ще промени традиционното планиране и тяхното място и значение в градската среда.

ЕНЕРГИЙНА ЕФЕКТИВНОСТ (2016–2020)

До 2018 г. по Националната програма за енергийна ефективност на многофамилните жилищни сгради са подадени заявления от 201 сгради, сключените договори с ББР са 112. За 91 сгради са сключени договори със „Софинвест“ ЕООД за извършване на обследвания, а за 6 сгради са сключени договори за инженерингово изпълнение.

ПРИРОДНИ РЕСУРСИ – МИНЕРАЛНИ ВОДИ (2016–2020)

Програмата за оползотворяване на хидротермалните ресурси от находища на минерални води на територията на СО е приета с решение № 561/14.09.2017 г. на СОС.

ДРУГИ ПРОУЧВАНИЯ, ВЪЗЛАГАНИ ОТ СО (2016–2020)

(Възложени групи проучвания 8)

ИЗПЪЛНЕНИЕ НА ИПГВР - СОФИЯ

Всички проекти включени в изпълнението на ИПГВР са общо 483 на обща стойност 2 011 888 962 лв. Най-голям процент изпълнение има при проектите с общоградско значение, а най-нисък е в зоната за икономическо развитие (И1) - 11%.

Изводи и препоръка за следващия програмен период:

Да бъде създадена специализирана структура (вътре или извън администрацията на СО), която да управлява и координира изпълнението на ПИРО.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ С ГРАЖДАНСКОТО ОБЩЕСТВО И ДОСТЪП ДО ИНФОРМАЦИЯ

От средата на м. септември 2016 г. работи новият сайт на НАГ с изцяло нова структура и съвременна визия. На новият сайт на НАГ е активна интерактивна карта с всички законно поставени рекламни елементи на територията на СО.

ИЗВОДИ И ОЦЕНКА НА ГРАДСКОТО ПЛАНИРАНЕ НА СОФИЯ (2016-2020)

Възлагането на плановете се реализира чрез рамкови споразумения; НАГ организира по възлагане на СОС конкурси за проекти и концепции за важни обществени обекти.

МЕДИЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА (2016–2020)

1. За промените в нормативната уредба
2. Конкурсът за нов Главен архитект на София 2016 г.
3. Конкурси, публични проекти, възлагани от общината
- 3.1. Конкурсът за преустройството на площад „Света Неделя“
4. Управлението на градското планиране в лицето на главния архитект Здравко Здравков
5. Професионални мнения за планирането на София
6. Ян Геел в София
7. Граждански протести срещу планирането на София
8. Скандални случаи (спекулации в планирането)
- 8.1. Ремонтът на „Графа“
- 8.2. Сградата „Златен век“ на „Артекс инженеринг“ АД
- 8.3. Десислава Иванчева

АНАЛИЗ НА СИСТЕМАТА НА ГРАДСКОТО ПЛАНИРАНЕ НА СОФИЯ (2011–2020)

ЗАКОНОДАТЕЛНА РАМКА НА ГРАДСКОТО ПЛАНИРАНЕ (2011–2020)

Приеманите законодателни промени следват тенденциите, а не ги предвиждат и така не се предотвратяват лошите (спекулативни) практики. За съжаление в някои случаи законовите промени обслужват частни и корпоративни интереси.

ИНСТРУМЕНТИ НА ПЛАНИРАНЕТО

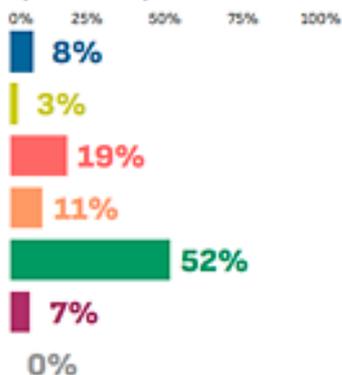
*Инструменти на планирането
Planning tools*

Видове собственост в СОФИЯ-ГРАД

анализ площно разпределение

процентно участие

гържавна публична
гържавна частна
общинска публична
общинска частна
частна
неотразена
липсват данни

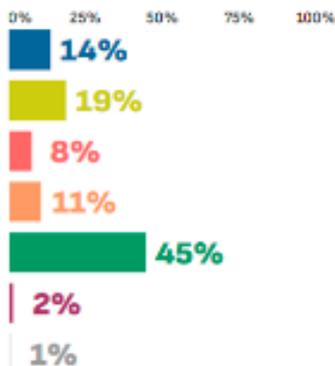
преобладаваща собственост

Видове собственост в СТОЛИЧНА ОБЩИНА

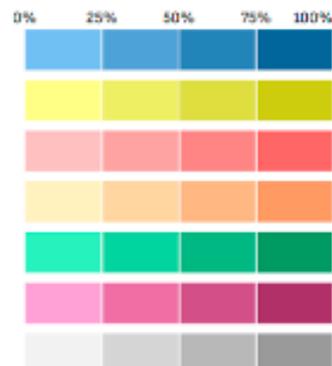
анализ площно разпределение

процентно участие

гържавна публична
гържавна частна
общинска публична
общинска частна
частна
неотразена
липсват данни

преобладаваща собственост

Видове собственост в град София и в Столична община
Types of property in the city of Sofia and in the Sofia Municipality

УСТРОЙСТВЕНИ ПЛАНОВЕ

Плановите отразяват начина на взаимодействие между формалните структури (институции) с другите компоненти на градското управление (чертежи, планове, схеми и др.).

КАЧЕСТВОТО НА ИЗРАБОТВАНИТЕ ПОДРОБНИ УСТРОЙСТВЕНИ ПЛАНОВЕ

Плановите не са съобразени с капацитета (управленски и финансов) за изпълнението им. Подробните устройствени планове не се реализират сравнително едновременно, а в зависимост от инвестиционните намерения на отделните собственици на имоти в обхвата на плана и **общината продължава да не реализира публичните мероприятия.**

ВИДОВЕ СОБСТВЕНОСТ НА ЗЕМЯТА В СО

Анализът дава основа за бъдещи сравнения на промените във вида, размера и териториалното разпределение на собствеността в общината. Изводите от него ще помогнат за по-добро управление на града и повишаване качеството на живот във всички квартали и населени места на територията на общината.

ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ НА ПРОЦЕДУРИТЕ НА ПОДРОБНИТЕ УСТРОЙСТВЕНИ ПЛАНОВЕ

Процедурите на частичните планове е бавно – сроковете по ЗУТ се превишават три-четири пъти и инвестиционните намерения на собствениците не се реализират в срок. Според чл. 232 от ЗУТ се наказва с глоба от 1 000 до 5 000 лв., длъжностно лице, което в срок,

определен с нормативен акт: не се произнесе по искане за съгласуване, одобряване, съставяне или издаване на строителни книжа, скици, визи за проектиране и др.

РЕАЛИЗИРАНЕ (ПРИЛАГАНЕТО) НА УСТРОЙСТВЕНИТЕ ПЛАНОВЕ

Управлението на реализацията на плановете и насочване на публичния ресурс минават през осмисляне на функционалните потребности, съществуващото състояние на средата, собствеността и да се търси повишаване степенята на привличане на частни ресурси и повишаване социалните и бизнес качества на средата.

ПРИДОБИВАНЕ НА ИМОТИ, ОТЧУЖДАВАНЕ

СО отлага отчуждителните процедури във времето, но срокът от 5, 10 и 15 години (чл. 208 от ЗУТ) изтича и трябва да се осигурят необходимите средства за отчуждаване.

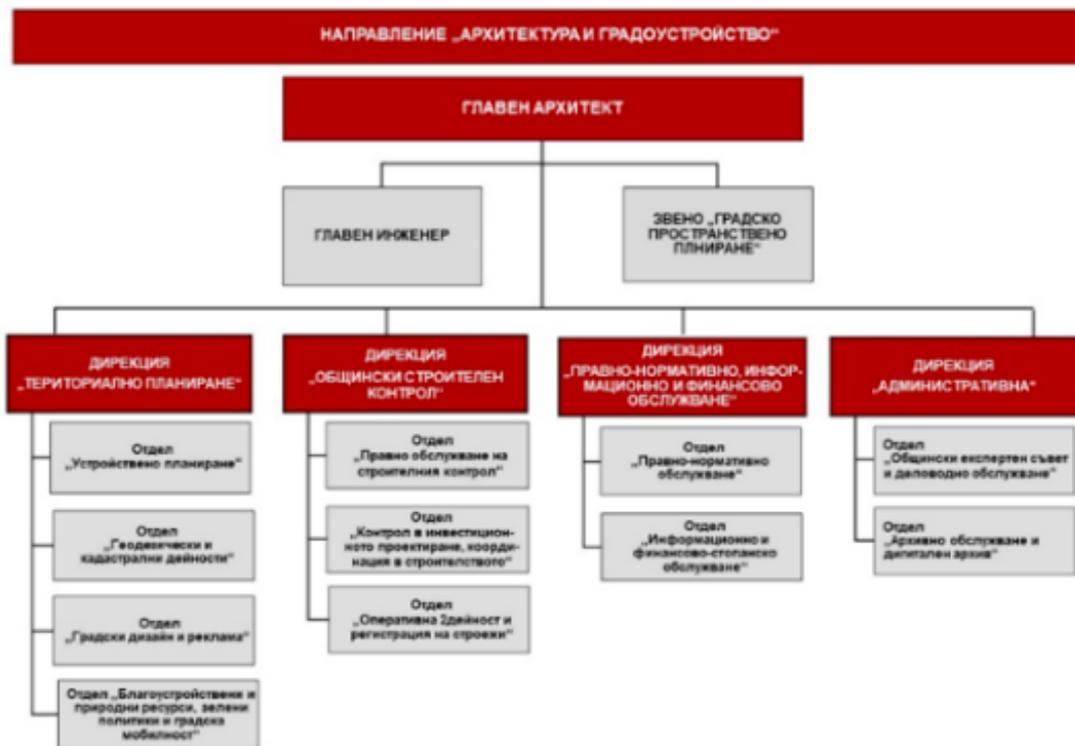
Необходимо е актуализиране на Наредбата на СОС по принудителното отчуждаване на имоти – частна собственост за общински нужди от 1997 г. на СОС.

УПРАВЛЕНИЕ НА ПЛАНИРАНЕТО ОТ СТРАНА НА СО (2011–2020)

В НАГ при СО директор на дирекция „Териториално планиране“ е арх. Бойка Къдрева, а началник отдел „Устройствено планиране“ са арх. Стефан Николов и урб. Златко Терзиев.

КМЕТОВЕ И ГЛАВНИ АРХИТЕКТИ НА СОФИЯ (1990-2020)			
Кмет на София	Период	Главен архитект на София	Период
Александър Каракачанов	1990-1991	арх. Митьо Виделов	1986-1991
Александър Янчулев	1991-1995	арх. Яким Петров	1992-1995
Стефан Софийски	първи мандат (1996-1999); втори мандат (1999-2004); трети мандат (2004-2005)	арх. Стоян Янев	1996-2005
Бойко Борисов	2006-2009	арх. Петър Диков (за първи път (след проведен конкурс)	2006-2015
Йорданка Фандъкова	първи мандат (2011-2015); втори мандат (2015-2019); трети мандат (2019-2023)	арх. Здравко Здравков (след проведен конкурс)	2016-2024

Кметове и главни архитекти на София (1990-2020) / Mayors and chief architects of Sofia (1990-2020)

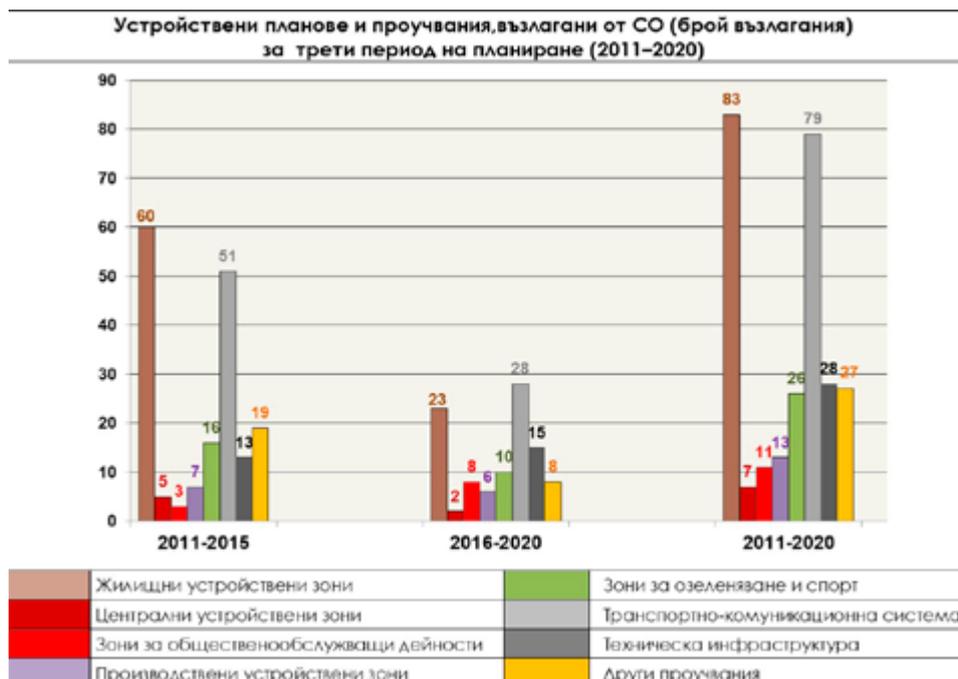
*Административна структура на НАГ-СО, приета с решение № 528 от 28.07.2016 г. на СОС
Administrative structure of the urban service of Sofia municipality (NAG-SO),
adopted by decision No. 528 of 28.07.2016 of Sofia City Council*

ПРОЕКТАНТИ НА УСТРОЙСТВЕНИТЕ ПЛАНОВЕ И ПРОУЧВАНИЯ (2011–2020)

Проектанти с най-много изработени и одобрени цялостни планове за територията на СО

за периода 2011–2020 г. са: „ГИС-София“ ЕООД; арх. И. Велчев („Айви Проект“ ООД); арх. С. Станоева (ДЗЗД „Консорциум Урбан Груп“; ОП „Софпроект- ОГП“; арх. С. Сокерова („Ситиарх“ ЕООД) и „Гея-проект-консулт“ ЕООД .

АДМИНИСТРИРАНЕ НА УСТРОЙСТВЕНОТО ПЛАНИРАНЕ НА СОФИЯ (2011–2020)

УСТРОЙСТВЕНА ЗОНА	2011-2015	2016-2020	2011-2020
Жилищни зони с комплексно застрояване (Жк)	16	8	24
Жилищни зони с високо и средноетажно застрояване (Жк и Жс)	13	9	22
Жилищни зони с малкоетажно застрояване и вилни зони (Жм, Жм1, Жм2, Жм3 и Жв) вкл. плановете по чл.16 от ЗУТ	18+16	8+1	25+16
ОБЩО ЗА ЖИЛИЩНИ УСТРОЙСТВЕНИ ЗОНИ:	60	23	83
Централни устройствени зони (Ц1, Ц2 и Ц3)	3	2	7
Зони за обществено-обслужващи дейности (Об, Об1, Об2, СмФ, СмФ1, СмФ2)	3	0	11
Производствени устройствени зони (Пл, Пс, Пис, Птп, Тди)	7	6	13
Зони за озеленяване и спорт (Зп, Тго, Тзв, Тзсп, Ттп, Тдр, Са, Са1, Тск)	16	10	26
Транспортно-комуникационна система (Тти, Тжл, Ттр)	51	28	79
Техническа инфраструктура (Тял, Тяк, Тп, Тсм)	13	15	28
Други проучвания, възлагани от СО	19	8	27
ОБЩО ВЪЗЛОЖЕНИ УСТРОЙСТВЕНИ ПЛАНОВЕ И ПРОУЧВАНИЯ ЗА ТРЕТИ ПЕРИОД НА ПЛАНИРАНЕ (2011–2020)	174	100	274

Устройствени планове и проучвания, възлагани от СО (брой възлагания) за трети период на планиране (2011–2020) / Development plans and studies commissioned by the Sofia municipality (number of assignments) for the third planning period (2011–2020)

За трети период на планиране (2011–2020) СО възлага общо **274 устройствени плана и проучвания**. Най-голям брой от тях са за жилищните зони и транспортно-комуникационни проекти.

ОБОБЩЕНА ОЦЕНКА НА ГРАДСКОТО ПЛАНИРАНЕ НА СОФИЯ (2011–2020)

- Структурното спазване на правилата при възлагане на обществените поръчки е принцип в работата на НАГ. Възлагането на плановете, които се разработват, което е делегирано от Кмета на СО, се реализира чрез рамкови споразумения с голям брой проектантски екипи, които се конкурират при възлагането на всички планове;
- На този етап е необходимо в Закона за ус-

тройството и застрояването на Столичната община (ЗУЗСО) да продължи допълването на показателите с цел регулиране на стихийните процеси на застрояване;

- НАГ организира по възлагане на СОС конкурси за проекти и концепции за важни обществени инвестиционни намерения. Основният проблем при организирането на конкурсите е липсата на достатъчен финансов ресурс за награден фонд и заплащане на жури. Организираните конкурси не водят до възлагане и реализация. **Оценка на градското планиране на София за този период предстои да бъде направена след необходимата за това дистанция на времето и събитията.**

URBAN PLANNING OF SOFIA 2011–2020

Urban architect Zhana Stoycheva, PhD.

Sofia is a city with its own history and a future. It was created by those who came before us and in it contains the future of those who will come after us. For contemporary and future urban planners, for a better understanding and solving the problems of Sofia, continuity and knowledge of the ideas, methods, successes and failures of the architects and urbanists who preceded them is necessary.

„Urban Planning of Sofia (2011-2020)„ is a continuation of the book "Urban Planning of Sofia during the Transition (1990-2010)".

The book examines in detail the two stages of planning from 2011 to 2015 and from 2016 to 2020: Characteristics of the factors for the development of urban planning; Activities under the Master Plan; Current legislation; The cadastral map of the territory of the Municipality of Sofia Development plans and studies commissioned by the Sofia Municipality by development zones; Examples of development plans in the different development zones; Transport, communication and infrastructure projects and other studies commissioned by the Municipality of Sofia; Urban planning competitions and auctions; Administration of the urban planning of Sofia and its media characteristics by stages.

КОНКУРСИ

арх. Николай Рачински
арх. Евгения Кукушева
арх. Юсуф Налбант

ОТВАРЯНЕ НА ГРАДА КЪМ МОРЕТО, ГР. ВАРНА

В края на месец юни се проведе финалният етап, на който кметът на Варна - Благомир Коцев, връчи отличията за най-добрите проектни предложения в работилницата с тема „Отваряне на града към морето“. Организатор на конкурса е Съюзът на архитектите в България - дружество „Варна“, в партньорство с Камара на архитектите в България - РК Варна.

Целта бе създаване на визии за обновяване на зоната „Гръцка махала“ („Таляна“), част от археологическия резерват „Одесос“.

В рамките на два месеца седем екипа представиха 28 идейни табла с предложения за нов облик в обхвата на улиците „Дунав“, „Дебър“, „Охрид“, „Преслав“, „Девня“, включително гаровия площад „Петко Р. Славейков“, акцентирайки върху културната стойност, достъпността и ограничаване на автомобилния трафик.

Територията беше разделена тематично на четири подареала:

1. Гаров площад;
2. ул. „Охрид“, ул. „Цариброд“ (от ул. „Преслав“ до ул. „Охрид“), ул. „Дръзки“ до пл. „Буров“;
3. Площад „Буров“, ул. „Преслав“, ул. „Дръзки“ - юг, площад пред Пощенска банка;
4. ул. „Цариброд“, кръстовище на БНБ, ул. „С. Врачански“, ул. „Хан Омуртаз“, ул. „Габрово“, ул. „София“.

Проектите бяха дарени на Общината и ще подпомогнат идейната фаза по процедура, част от вече одобрена „Концепция за интегрирани териториални инвестиции“ (КИТИ) по програма „Развитие на регионите“ 2021–2027 г. За реализацията им е осигурено финансиране в размер на 13,7 млн. лв.

Създадените материали представят авторските концепции на екипа за една или повече зони, за участък, детайл, градска мебел или друго по избор под формата на скици, чертежи, визуализации или сгруги подходящи форми на изразяване.

Трите най-добри предложения ще залегнат като графични части към „Пазарните консултации“,

което ще ги направи част от тръжната документация при избор на изпълнител.

Участието в уъркшопа беше безплатно и отворено за всички членове на САБ, КАБ и студенти по архитектура. Допустимо бе включването и на граждани като част от колектив, ръководен от архитект с пълна проектантска правоспособност.

Жури в състав:

Благомир Коцев - кмет на Община Варна

арх. Виктор Бузев - главен архитект на Община Варна

арх. Велимир Георгиев - представител на САБ, председател на САБ – Дружество Стара Загора

проф. арх. Росица Никифорова - председател на Варна Дизайн Форум

доц. Пламен Петров - представител на ВСУ "Черноризец Храбър"

като взе предвид детайлността на анализа и приложимостта за реализация, достъпността на средата, транспортните решения за организация на движението и визуализацията на идеите, отличи три проекта:

Първо място: проект 25091 на арх. Жулиан Начев, Блага Благова и Калоян Димов с концепция за споделени пространства и реалистичен поетапен подход.

Две втори места: проект 13579, с акцент върху гаровия площад и нови функции на публичните пространства, и проект 21424, предложил пешеходна зона, QR маркери и минибус до забележителности.

Специална награда бе дадена на проект 74000 на арх. Николай Куцаров за визионерско решение за свързване на града с морето.

Оценяващите харесаха различни елементи от отделните проекти. Препоръчано беше съчетаване на решения и елементи от различните проекти да бъдат обединени в обща визия и концепция. Те приветстваха подхода на този конкурс за разширено участие, конкуренция на идеи, визии и екипи, за публичност и въвличане

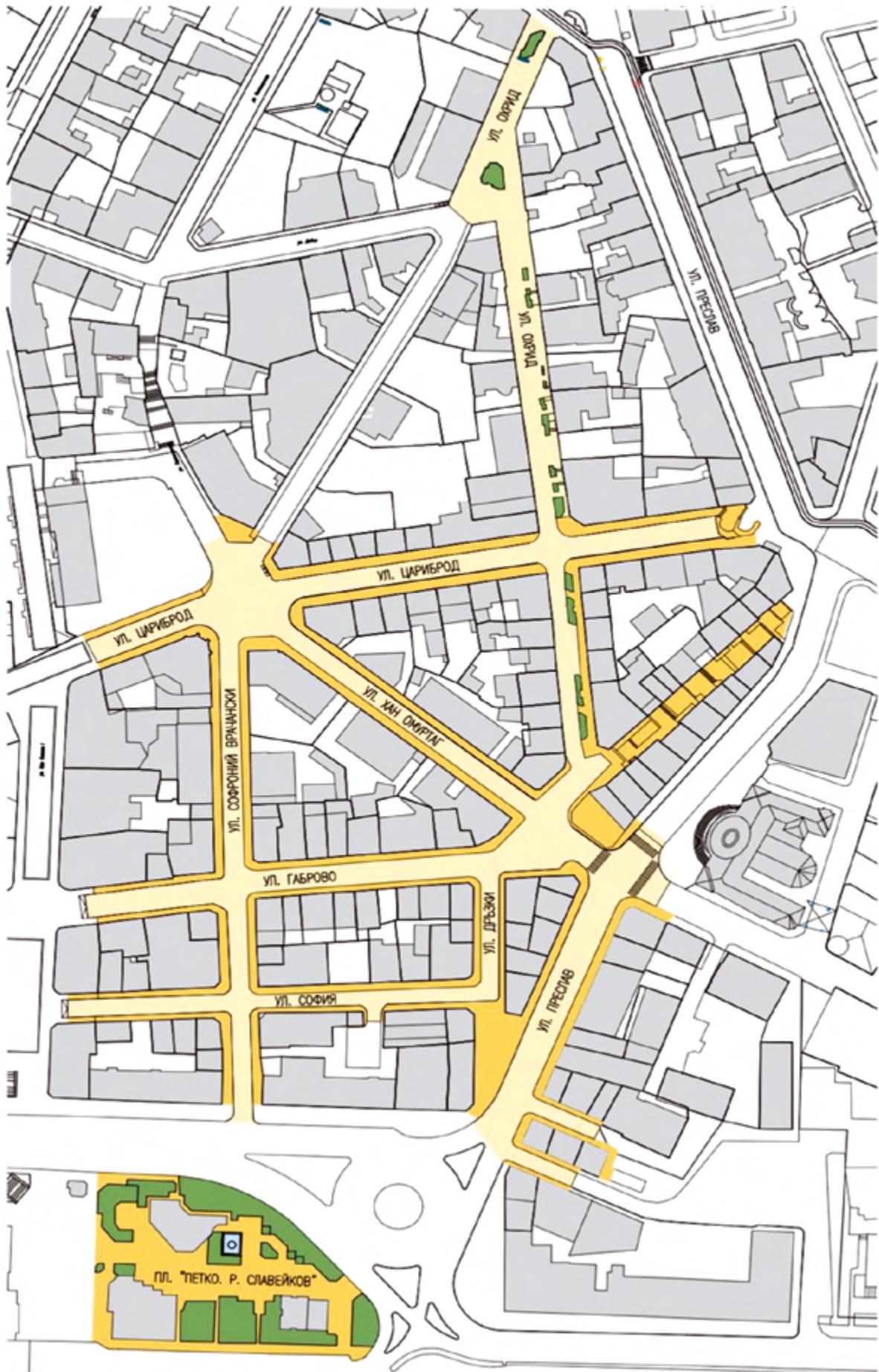
на професионалните гилдии във вземането на дългосрочни решения за градската среда и облика на Варна. Предложиха това да стане обичайна практика, за което да бъдат осигурени необходимите средства от общинския бюджет и Общината да вземат труда и авторските права на участниците в надпреварата.

Организаторите изтъкнаха, че участието в тази инициатива е начин да изразят своето отношение към града, в който живеят, както и да поставят своите професионални архитектурни изисквания както към естетиката на пространствата, така и към качеството на проектите и реализацията им.

САБ - дружество „Варна“

Участници, жури и организатори / Participants, jury and organizers

Териториален обхват на конкурса / Territorial scope of the competition

Визуализации на пл. „П. Р. Славейков“ и пл. „Царица Елеонора“
Visualizations of „P. R. Slaveykov“ Square and „Tsaritsa Eleonora“ Square

Изглед отгоре на площад "Атанас Буров" и жезлото кръстове на ул. "Преслав", ул. "Хан Омуртаз", ул. "Окръг" и ул. "Дръзки"

Изглед от площад с ливад, към новата кръстовища на ул. "Преслав", част от проектното мащабно решение. В ляво се вижда старата мащабност, а в десно е раздвоеното мащабно решение на ул. "Хан Омуртаз"

Визуализация с ливад на северния площад "Атанас Буров" от ляво на десно са ул. "Хан Омуртаз", Копей "Ром", ул. "Окръг" и ул. "Дръзки"

Изглед на улица от десно на ул. "София" към ул. "Хан Омуртаз" Поради топлата лива на участъка между ул. "Дар Симеонов" и "Сибирски" се предлага градоустроителна зона за ограничаване на движението към ул. "Окръг"

Изглед на север от площад "Атанас Буров" от ляво на десно са ул. "Хан Омуртаз", Копей "Ром", ул. "Окръг" и ул. "Дръзки"

Това е изглед от площад "Буров", обхваща участък от ляво на десно - ул. "Преслав", ул. "Дръзки" и частта си над ул. "Таброво" и най-малко улица "Таброво"

Визуализация на изток по улица "Дар Симеонов" старата лива на ул. "Таброво" и новата лива на участък между ул. "Окръг" и ул. "Софийски Братя" В края на зоната за паркиране има обръщачи и зелена зона за ограничаване на движението към ул. "Окръг"

Визуализация от северната фасада на ул. "Таброво" в участък между ул. "Софийски Братя" и ул. "Дръзки", която предлага да стане място пешеходна

Ортогографична визуализация на ул. "Хан Омуртаз", ул. "Таброво" и части от ул. "София", ул. "Дръзки", ул. "Преслав"

Визуализация на ул. "Хан Омуртаз" на ул. "Св. Кирил и Методий" и ливадата на ул. "Преслав" (направо). В ляво е ул. "Хан Омуртаз"

Визуализация на ул. "Хан Омуртаз" в частта на лива на ул. "Хан Омуртаз" и ливадата на ул. "Преслав"

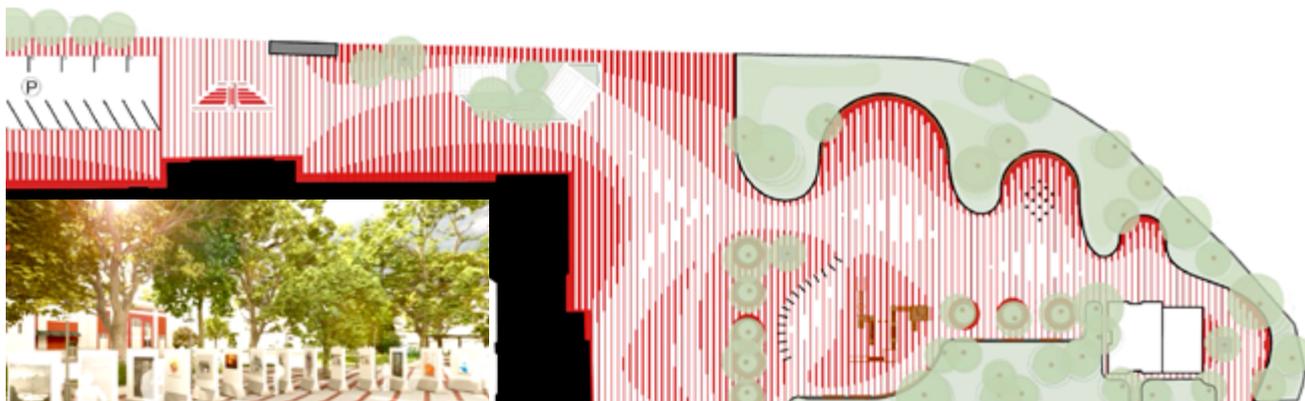
Изглед от жезлото за ограничаване на движението на ул. "Хан Омуртаз" на изток, към ливадата "Атанас Буров"

Визуализация от северната фасада на ул. "Таброво"

Визуализации на улици и площи в обхвата
Visualizations of streets and squares within the territorial scope

ВТОРО МЯСТО - ПРОЕКТ 13579 на арх. Хр. Топчиев, арх. Й. Топчиева, арх. Д. Ангелов, арх. В. Попова, к. арх. М. Димитрова, к. арх. Р. Сафева и к. арх. Д. Кулюмджиева

Гаровият площад / Station square

Пешеходни зони / Pedestrian zones

Площад над Площада

УЪРКШОП „ОТВАРЯНЕ НА ГРАДА КЪМ МОРЕТО“

N:74000

КОНКУРС ЗА КОМПЛЕКС СЪС СМЕСЕНО ПРЕНАЗНАЧЕНИЕ В БУРГАС

Архитектурният конкурс за обемно-градоустройствено и идейно решение за комплекс със смесено предназначение за имот, намиращ се в промишлената зона „Север“ на град Бургас е обявен от Съюза на архитектите в България. Той беше открит, анонимен, еднотапен, агресивен до всички заинтересовани лица. Право на участие имаха всички архитекти, притежаващи пълна проектантска правоспособност в Камарата на архитектите в България.

Целта бе придобиване на обемно-градоустройствено и идейно-архитектурно решение в прединвестиционна фаза, което да бъде основа за изработка на бъдещ идеен и на технически проект за издаване на разрешение за строеж.

Критерии за оценка

Проектът трябваше да осигурява добра функционалност, лесна хоризонтална и вертикална комуникация, къси евакуационни пътища и оптимална обвързаност между отделните части, непреоразмеряване на общите пространства, утежняващи площобразуването и общата използвана квадратура. Броят, лицето, обемът и височината на отделните части на комплекса, в които се помещават търговски, обслужващи и жилищни части, входовете им, броят на стълбищните и асансьорните клетки и цялостният силует на сградата бяха обект на обемно-градоустройственото решение и проектната визия на участника.

Комплексът следваше да отговаря на действащите към настоящия момент нормативни изисквания за проектиране на всеки от предвидените обекти, при съобразяване с действащия подобрен устройствен план. Проектът трябваше да дава решение за ефективно функциониране на всички дейности в сградата включени в заданието, и да отговаря на изискванията за:

- съвременен образ и визия на сградите и околното пространство;
- оптимално съотношение между функционалните и естетическите качества и стойност на инвестицията;
- гъвкавост и адаптивност на обектите и помещенията в тях;
- здравословна среда и комфорт за обитателите и ползвателите;

- достъпна среда за сградите и околното пространство;

- добра енергийна ефективност.

В обемно-функционалната програма бяха заложили: височина на обемите до 49 м; наличието и местоположението на парко- и веломестта; предвиждане на сутерен на едно ниво; търговски и жилищни площи; обучителен комплекс със зала със 120 места, лекционни зали, хотелска част и обслужващи помещения; добре озеленени покриви на обектите в партерното ниво и паркови пространства в двора с детска площадка от среден тип и стрийт фитнес.

Жури в състав:

доц. арх. Евгения Александрова - председател

арх. Тихомир Райчев - зам.-председател

Членове:

1. арх. Емил Бурулянов
2. арх. Люгмил Леонидов
3. арх. Пламен Братков
4. арх. Илко Николов
5. арх. Димитър Стефанов
6. Владимир Колев
7. Велizar Алексиев

разглежда и оцени представените дванадесет проекта.

След обсъждане на материалите на събралите най-много точки, четири, беше извършено класиране:

Първо място - Проект № 207 - „МОТИФ ДИ-ЗАЙН“ ООД с колектив: арх. Вяра Запрева, арх. Лилия Кънева, арх. Морис Адам, арх. Мариела Георгиева, арх. Спас Спасов

Второ място - Проект № 171 - Студио „Карджов“ ЕООД

Трето място - Проект № 674 - „А КОНЦЕПТ“ ООД с колектив: арх. Румен Стоилов Донеv инж. Десислава Симеонова Ангелова-Донева.

Комисията се консолидира около него, като отправя някои препоръки към първопремирания проект.

арх. Евгения Кукушева

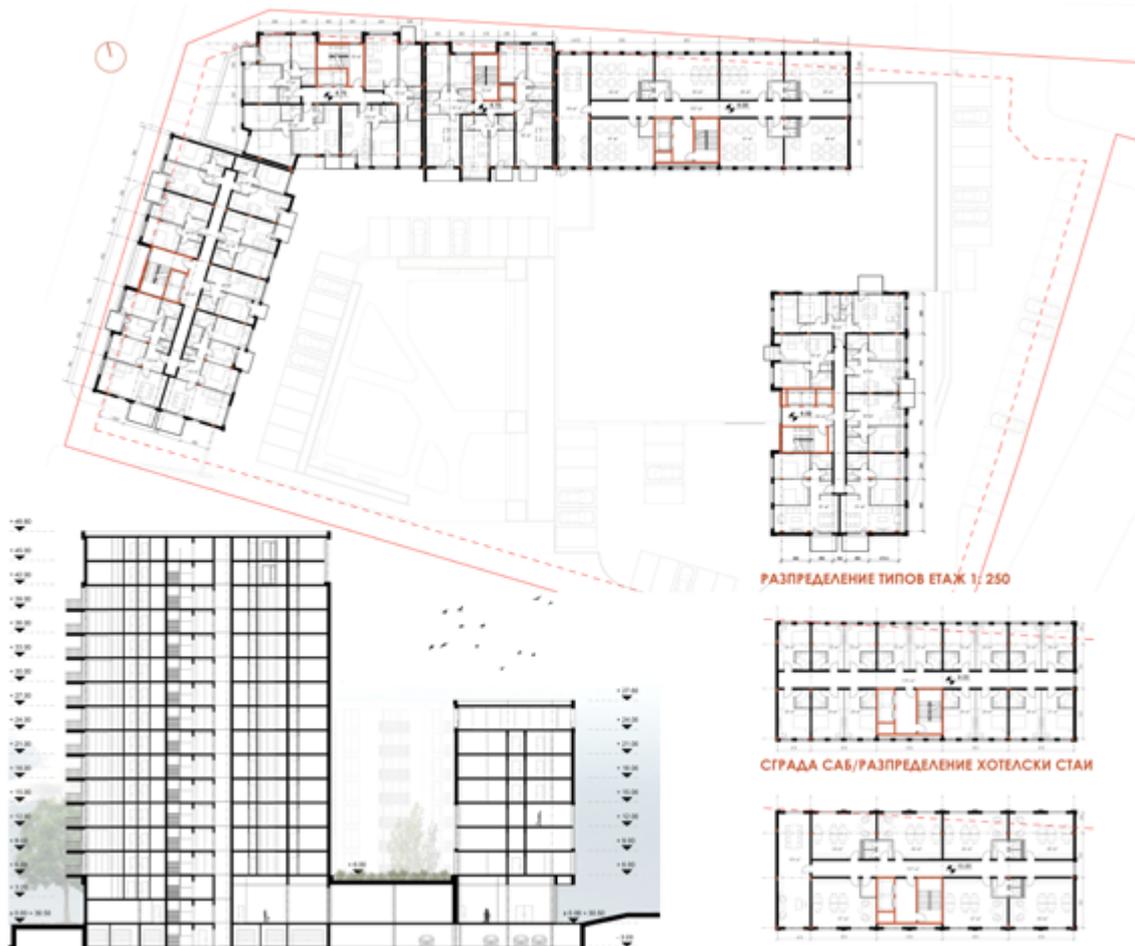
Ситуация / Situation

Разпределение сутерен / Basement plan

Разпределение партер / Ground floor plan

*Разпределения типов етаж, хотелски стаи, офиси и разрез
The distributed typical floor, hotel rooms, offices and section*

Ситуация / Facades, section situation

Разпределение сутерен / Basement plan

Разпределение нисък партер / Lower ground floor plan

Разпределение партер / Ground floor plan

Разпределение 1-ви етаж / First floor plan

Фасаду, разрез / Facades, section

Полуподземен и типов жилищен етаж / Semi-underground and typical residential floors

Разпределение партер / Ground floor plan

ПЕТИ БАЛКАНСКИ СТУДЕНТСКИ АРХИТЕКТУРЕН ПЛЕНЕР В МОМЧИЛГРАД

Юсуф Налбант

Арх. Юсуф Налбант е магистър-архитект, завършил през 2014 г. в УАСГ-София със специализация в „Политехничко ди Милано“, Италия. Редовен докторант от 2016 г. към катедра „Жилищни сгради“ при Архитектурен факултет на УАСГ, отчислен с право на защита през 2019 г. Преподавател към същата катедра в периода от 2018 г. до 2024 г. През годините е работил като архитект в различни архитектурни студиа, както и в различни местни администрации като Община Елин Пелин и Община Кърджали.

От 2020 г. е главен архитект на Община Момчилград и участва активно в проектирането на сгради и устройствени планове в страната. През 2024 г. учредява Дружество „Кърджали“ към Съюза на архитектите в България и е избран за председател на дружеството. Член е на Камарата на архитектите в България, Съюза на архитектите в България и Борда на архитектите на Великобритания.

От 22 до 28 септември 2025 г. в Момчилград се проведе Петият Балкански студентски архитектурен пленер, посветен на арх. Станислав Луков – вдъхновител и дългогодишен организатор на инициативата. За първи път форумът се проведе в България и събра студенти по архитектура от България, Гърция, Турция и Северна Македония. Те работиха върху идейни проекти за Тракийското светилище в село Татул – национален паметник на културата с уникална историческа и археологическа стойност. Участниците и техните ментори се включиха чрез Ротари клубовете на съответните си държави.

Пленерът се проведе под ръководството на опитни архитекти и ментори, сред които арх. Серхад Бил – член на Ротари клуб Шишли и инициатор на проекта; арх. Бужар Муча от Ротари клуб Скопие Каменост; Джанис Дендирас от Гърция; и арх. Юсуф Налбант – председател на Съюза на архитектите в Дружество Кърджали и главен архитект на Община Момчилград. Събитието бе реализирано в партньорство с Ротари клубовете на четирите страни, Община

Момчилград и Съюза на архитектите в България.

Тракийското светилище край село Татул представлява монолитен скален комплекс с куполна гробница, изсечени стъпала и два гроба, като според легендата в единия е погребан Орфей. Комплексът включва останки от обслужващи сгради и крепостна стена и вероятно е използван за астрономически наблюдения и ритуали. Задачата на пленера бе да се изготвят концепции за благоустрояване и представяне на обекта, съчетаващи съвременни архитектурни подходи с принципите на опазване на културното наследство.

Програмата на пленера включваше проектиране на пет функционални зони:

- **Зона за обществено обслужване** до 200 м² с търговски щандове, кафе и санитарни помещения.
- **Събирателен пункт за групови посещения** до 180 м² с места за сядане и слънцезащитни елементи.

Награждаване на студентите / Rewarding students

□ **Експозиционен център с административни функции** до 250 м², включващ билетен център, изложбена и прожекционна зала, магазин за сувенири и помещения за персонала.

□ **Покрита концертна сцена** до 50 м² с капацитет за 100 седящи и 500 правостоящи.

□ **Мембранно покритие на северната стена** около 150 м² за защита на култовия център и подобряване на визуалната автентичност.

Всички елементи трябваше да бъдат олекомени, демонтируеми и минимално въздействащи върху археологическия комплекс.

Студентите бяха разделени в три международни групи:

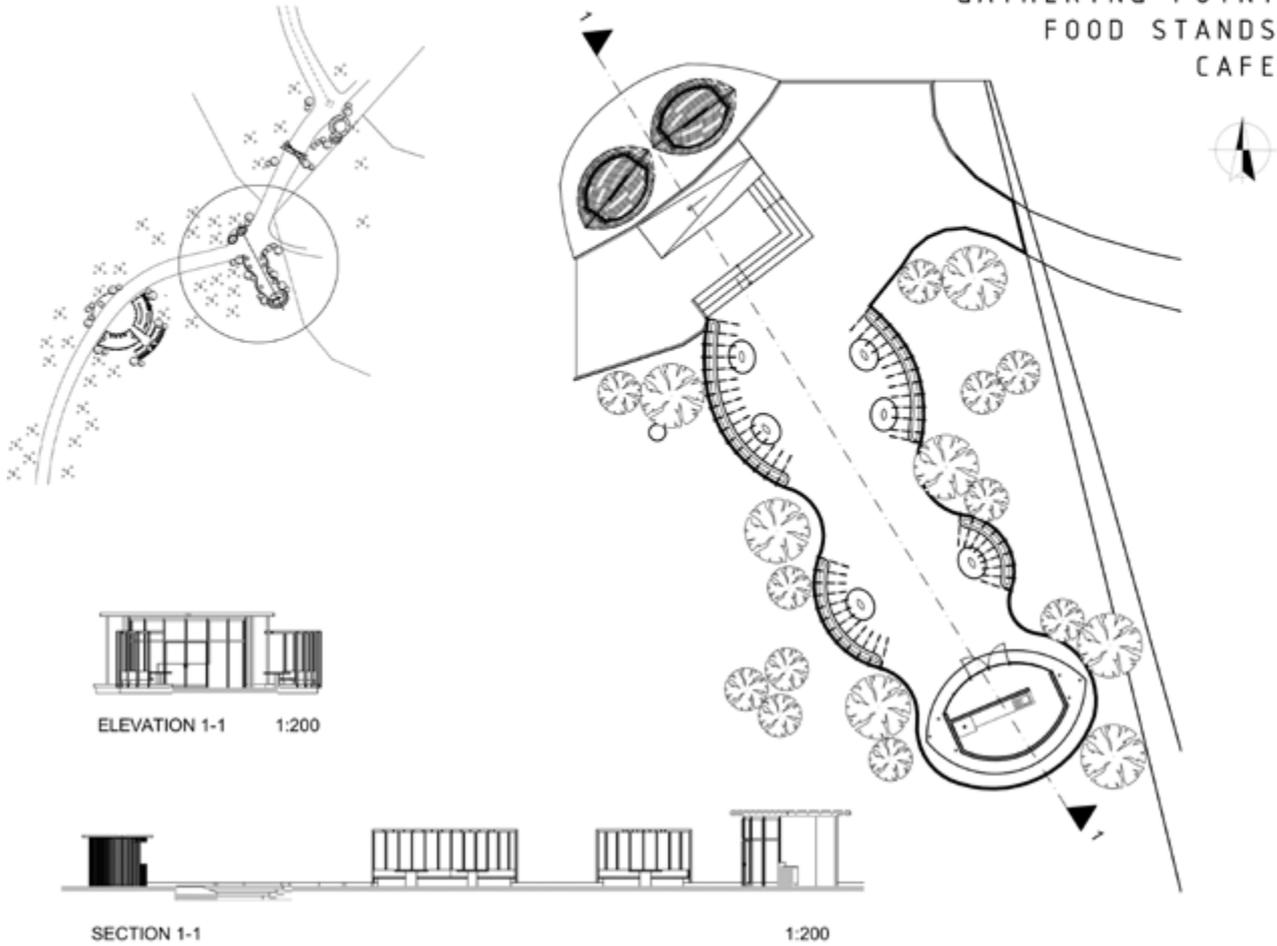
□ **Отбор „Archa“:** Ata Efe Dalkilinz (Университет за изящни изкуства „Мимар Синан“, Истанбул, Турция), Elena Momirovska (Университет „Св. св. Кирил и Методий“, Скопие, Северна Македония), Ioanna Athanasia Georgia Papadaki (Университет на Тесалия, Гърция), Селин Исмаил (УАСГ, София, България).

□ **Отбор „Continuum“:** Kris Demos (Универ-

ситет на Тесалия, Гърция), Mia Anastasova (Университет „Св. св. Кирил и Методий“, Скопие, Северна Македония), Енис Махмуд (УАСГ, София, България), Işılai Türküm (FMV Işık University, Истанбул, Турция).

□ **Отбор „Synchrona“:** Азизе Билял (Нов български университет, София, България), Eta Stankovic (Университет „Св. св. Кирил и Методий“, Скопие, Северна Македония), Filiana Kokkinou (Университет на Тесалия, Гърция), Salih Enes Zalik (Университет за изящни изкуства „Мимар Синан“, Истанбул, Турция).

През първите дни групите извършиха теренен анализ, картографиране на съществуващата инфраструктура, оценка на визуални и функционални връзки, както и обсъждане на исторически и археологически изследвания. Те предложиха различни решения за интегриране на новите обекти към терена и скалното светилище, с внимание към минимална визуална интервенция и максимална реверсивност. Обсъждаха се материали като леки метални конструкции, дърво, текстилни мембрани и прозрачни панели, които осигуряват защитна функция, без да нарушават автентичността на комплекса.

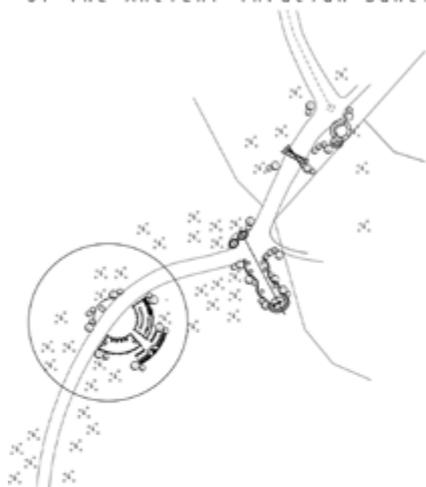

3D RENDERS

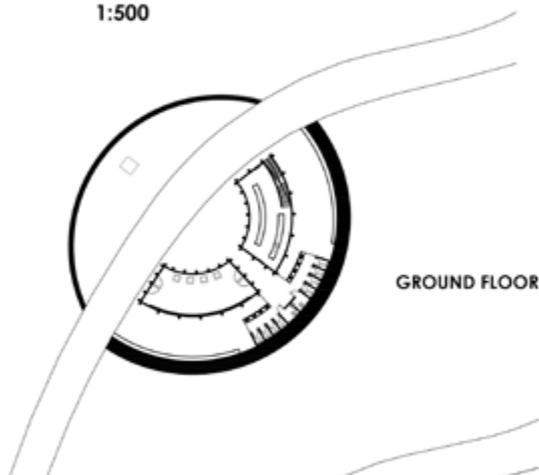

TEAM "ARCHA" Ata Efe Dalkılıç Elena Momirovska Ioanna A G Papadaki Selin Ismail

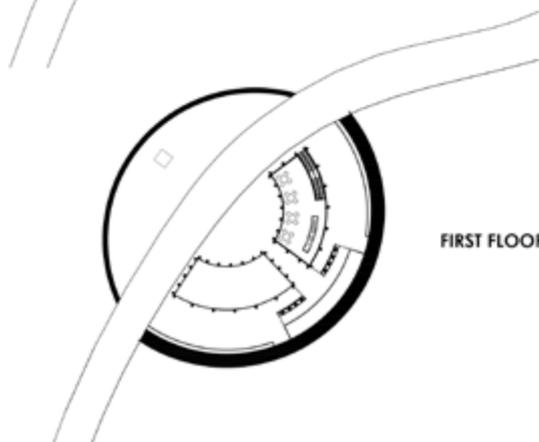
Проект на отбор „Archa“ за зона 2 - Събирателен пункт за групи за посещения

FLOOR PLANS
1:500

GROUND FLOOR

FIRST FLOOR

ELEVATION 1:500

SECTION 1:500

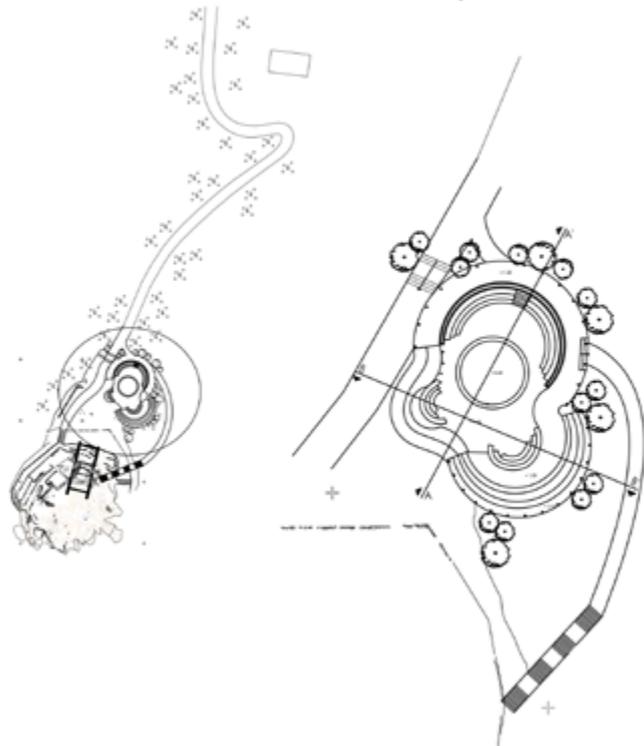

3D RENDERS

Architectural Concept for Self-Sustainability
of the Ancient Thracian Sanctuary of Tatul

ZONE FOUR
MULTIPURPOSE
COVERED STAGE
AUDITORIUM

FLOOR PLANS
1:500

SECTION A-A'

1:200

3D RENDERS

SECTION B-B'

1:200

TEAM "ARCHA" Ata Efe Dalkılıç Elena Momirovska Ioanna A G Papadaki Selin Ismail

Проект на отбор „Archa“ за зона 4 - Място за концерти от фестивала „Нощта на Орфей“

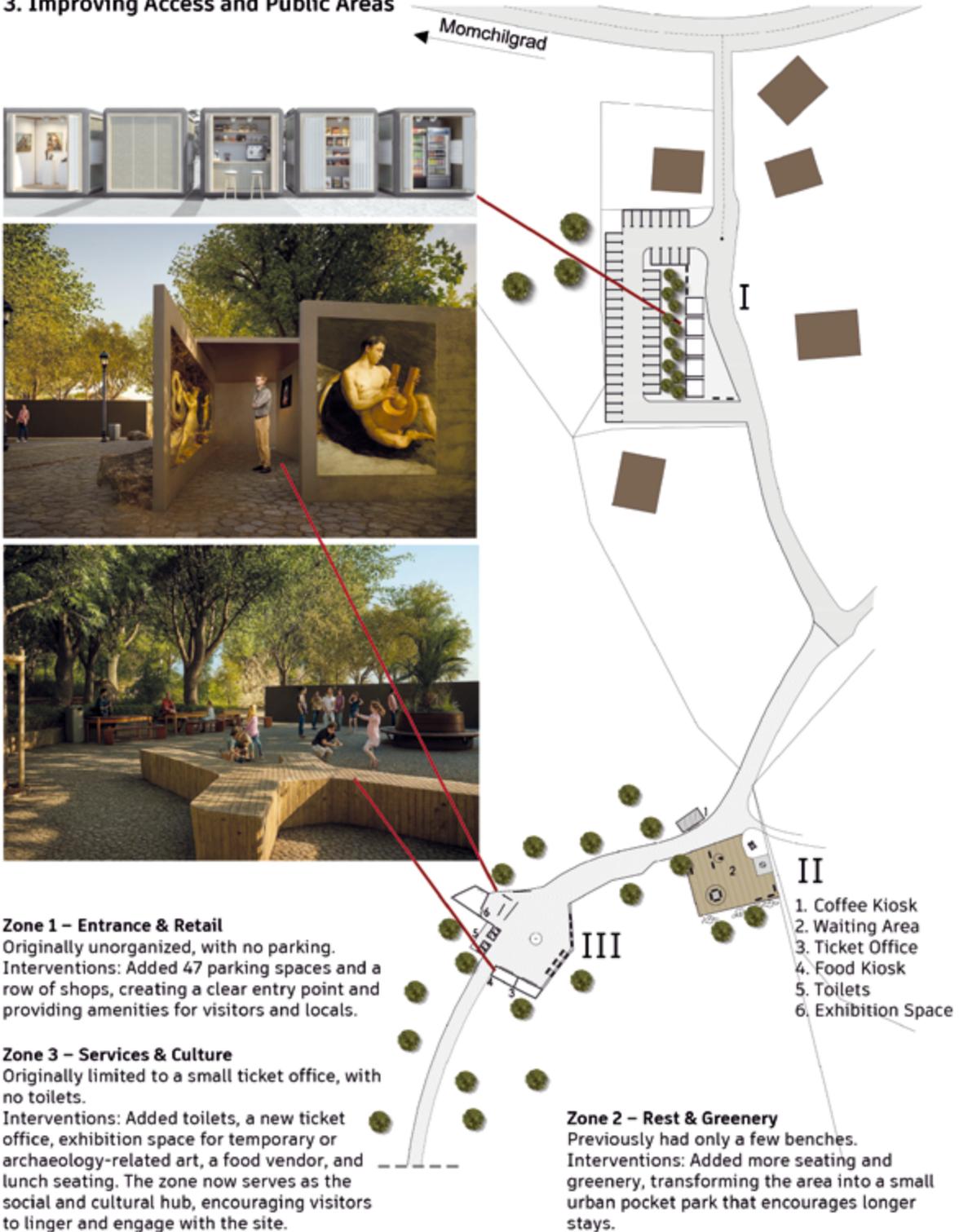

Проект на отбор „Continuum“, за зона 5 - Покритие на паметника и платформа за наблюдения
„Continuum“ Team Project for Zone 5 - Monument cover and observation platform

Architectural Concept for Self-Sustainability of the Ancient Thracian Sanctuary of Tatul

3. Improving Access and Public Areas

Team "Synchrona" Azize Bilyal Ema Stankovic Filiana Kokkinou Salih Enes Çalrk

Проект на отбор „Synchrona“ за зони 1, 2 и 3 – Търговска част, билетен център и експозиционен център

Architectural Concept for Self-Sustainability of the Ancient Thracian Sanctuary of Tatul

4. Concept

Zone 4 – Festival & Open Space
Originally an open area in front of the Tatul Sanctuary with a few benches.
Interventions: Added more seating using the natural slope of the terrain and a simple stage structure, designed to accommodate the annual two-day festival as well as other events throughout the year. The zone now functions as a flexible social and cultural space.

Zone 5 – Archaeological Site
Previously covered with an intrusive protective structure over part of the stone.
Interventions: Introduced a transparent “glass cage” to protect the sensitive limestone while maintaining visual access. Added raised visitor platforms to prevent direct contact with the ancient stone, preserving the site while allowing safe exploration.

Zone 4 transforms the open space in front of Tatul Sanctuary into a flexible event area, with seating integrated into the slope and a multi-use stage for festivals and other activities. **Zone 5** protects the archaeological site with a transparent glass enclosure and raised visitor platforms, preserving the limestone while allowing safe engagement with the heritage.

Team “Synchrona” Azize Bilyal Ema Stankovic Filiana Kokkinou Salih Enes Çalık

Проект на отбор „Synchrona“ за зони 4 и 5 - Покритие на разкопки и концертна зона

В зоната за обществено обслужване студентите предложиха компактни и функционални решения за търговски обекти, кафе и санитарни помещения, съобразени с потока от посетители. Събирателният пункт бе планиран като пространство за кратки беседи и изчакване, с ефективна защита от слънце и дъжд. В експозиционния център бяха интегрирани удобства за посетители и администрация, като акцентът бе върху визуално прозрачни и функционални връзки. Покритата сцена предложи адаптивни решения за музикални събития с минимална конструктивна намеса, а мембранното покритие на северната стена бе планирано с акцент върху опазване на историческата стойност и подобряване на естетиката.

През последния ден студентите представиха проектите си в хотел „Конак“ в Момчилград пред жури, представители на общината и Съюза на архитектите в България. Кметът Илнур Кязим и арх. Юсуф Налбант поздравиха участниците, а организаторите подчертаха

международния характер на пленера и значението на сътрудничеството между младите архитекти. Част от проектите вече се обсъждат за реализация от общинската администрация, демонстрирайки потенциала на съвместната работа за развитие и популяризиране на културно-историческото наследство.

Петият Балкански студентски архитектурен пленер в Момчилград показва, че архитектурното образование и международното сътрудничество могат да създадат практически решения, които уважават културното наследство, отразяват съвременни принципи на архитектурния дизайн и подпомагат развитието на туристическата инфраструктура. Проектите на студентите съчетават иновации и уважение към историята, предлагайки устойчиви подходи за бъдещото представяне на Тракийското светилище, като същевременно стимулират креативното мислене и професионалното развитие на младите архитекти на Балканите

FIFTH BALKAN STUDENT ARCHITECTURAL WORKSHOP IN MOMCHILGRAD

Arch. Yusuf Nalbant

From September 22 to 28, 2025, the Fifth Balkan Student Architectural Workshop was held in Momchilgrad, Bulgaria, dedicated to architect Stanislav Lukov, long-time inspirer and organizer of the initiative. The workshop brought together architecture students from Bulgaria, Greece, Turkey, and North Macedonia to develop conceptual designs for the Thracian Sanctuary in Tatul, a national cultural monument of historical and archaeological significance.

Students worked under the guidance of experienced architects and mentors, including Serhad Bil (Rotary Club Şişli), Bujar Mucha (Rotary Club Skopje Kamenmost), Janis Dendiras (Greece), and Yusuf Nalbant (Union of Architects – Kardzhali and Chief Architect of Momchilgrad Municipality). The workshop focused on creating proposals for the sanctuary's visitor facilities that balance modern architectural approaches with heritage preservation.

The program included designing five functional areas: a public service zone, a group gathering point, an exhibition and administrative center, a covered performance stage, and a membrane-covered northern wall, all intended to be lightweight, removable, and minimally invasive. Students conducted site analyses, mapped existing infrastructure, and proposed solutions integrating new structures with the terrain and rock sanctuary while maintaining visual and historical integrity.

The workshop concluded with presentations at Hotel Konak in Momchilgrad, attended by municipal officials and the Union of Architects in Bulgaria. Some projects are under consideration for implementation, highlighting the potential of international collaboration in preserving cultural heritage. The event demonstrated that student architects can combine innovation with respect for history, offering sustainable and creative approaches to heritage site development.

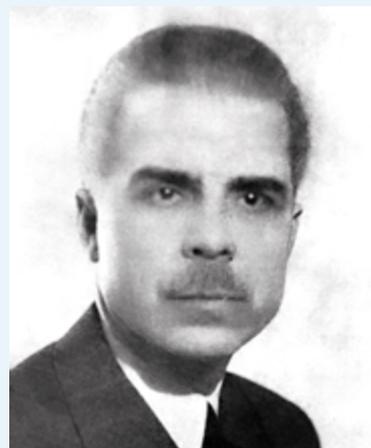
КНИГОПИС

арх. Белин Моллов
гр-р арх. урб. Жана Стойчева

АРХИТЕКТ ХРИСТО ПЕЕВ ИЗСЛЕДОВАТЕЛЯТ НА ВЪЗРОЖДЕНСКИЯ ПЛОВДИВ

Белин Моллов

Седемдесет години след смъртта на архитект Христо Пеев изследванията и приносът му за развитието на българската архитектура и съхранението на възрожденските къщи добива международна популярност. За съжаление, името му не е известно, както за широката публика, така и за част от професионалните среди. Той е първият български архитект, който въвежда модернизма у нас и същевременно посвещава живота си на проучването, документирането и възстановяването на възрожденските къщи в Пловдив – архитектурни съкровища, които днес са символ на българската култура. Неговите чертежи, скици и архивни материали са уникален източник, благодарение на който Старият град е запазил автентичния си облик.

арх. Христо Пеев

Христо Пеев е роден през 1893 г. в Анхиало (Поморие). През 1924 г. се установява в Пловдив, в подножието на Таксим тепе. Първата му стъпка в чуждестранното образование е в Политехническият институт на Петербург (Русия) през 1911 – 1912 г. Обучението му е прекъснато по време на Балканската война. През 1915 г. е заточен в Сибир като български гражданин, тъй като по време на Първата световна война България и Русия са вражески страни. През лятото на 1918 г. успява да се върне в Пловдив, а през 1922 г. отново заминава в чужбина, за да довърши образованието си – този път във Висшето техническо училище в Дрезден, където се дипломира като архитект през 1923 г. През 30-те и 40-те години на ХХ в. Пеев насочва вниманието си към новите тенденции в европейската архитектура. Повлиян от модернистичните идеи за функционалност, чисти линии и хармония между пространство и светлина, той създава проекти, които ясно се разграничават от еkleктичната стилистика на предходната епоха. За него архитектурата не е само декорация, а авторска изява, която отразява духа на времето. Той работи предимно на частна практика и проектира над 200 къщи, някои от които са запазени до днес като образци на автентичния

облик на онова време и истински шедьоври. Неговите сгради въвеждат нов тип естетика – рационална, лека и съвременна, като в тях се усеща стремежът към интегриране на европейски идеи в българския контекст. *И до днес къщата на ул. „Кръстьо Пастухов“, проектирана за семейство Елеонора и Алберт Малапел, къщата на Елисавета Обрейкова, както и сградата на Алберт Панижел се възприемат като емблематични за града постройки.*

Голямата любов на архитекта са пловдивските възрожденските къщи. Паралелно с творческите си търсения в модернизма, с изключително внимание към всеки детайл – от конструкцията и материалите до орнамента и цветното решение – той изследва не само формата, но и философията на тези домове. За него възрожденската къща не е просто архитектурен обект, а живо свидетелство за светозледа, нравите и естетиката на българина от ХІХ век. Христо Пеев е дотолкова увлечен от качества на автентичната (вернакулярна) пловдивска къща, че в продължение на почти три десетилетия заснема, описва, проучва и реставрира десетки постройки. Той не само разработва методология за извършване на укрепителните и реставрационни дейности,

ARCHITECT HRISTO D. PEEV

PLOVDIV

HOUSES OF THE NATIONAL REVIVAL PERIOD

 Elestra™

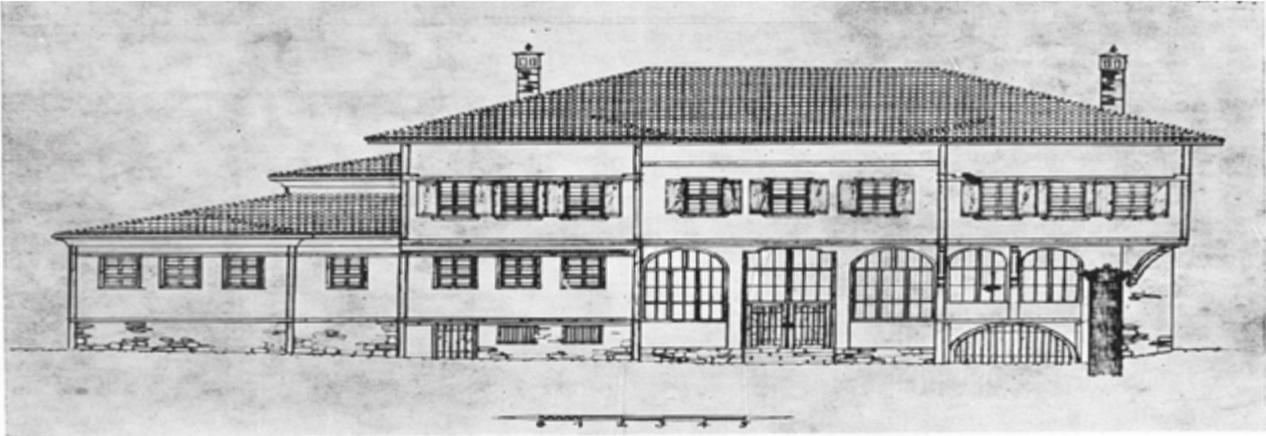
Къщата на семейство Елеонора и Алберт Малапел / The house of the family Eleanor and Albert Malapel

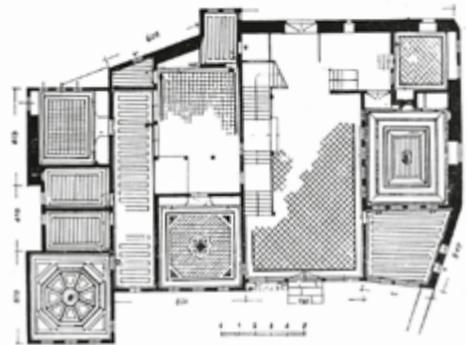
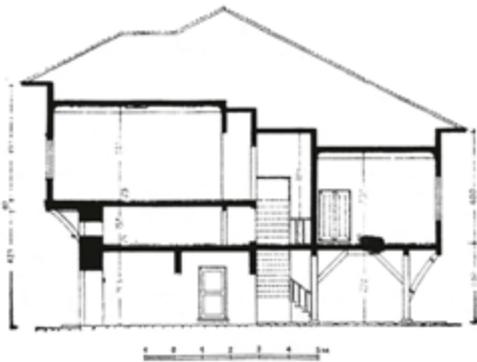
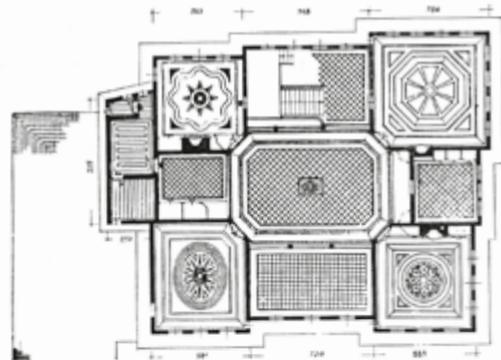
Къщата на Елисавета Обрейкова / The house of Elisaveta Obreikova

Къщата на Алберт Панижел / Albert Panijel's House

Балабановата къща – ул. „4 януари“, ъгъл с улиците „Стамат Матанов“ / Balabanova House – “4 January” Street, corner with “Stamat Matanov” Street

Планове – фасада, разрез, етаж, тавани – автентични чертежи от арх. Христо Пеев / Plans – facade, section, floor, ceilings – original drawings by architect Hristo Peev

Акварел на арх. Белин Моллов / Watercolor of arch. Belin Mollov

но и ръководи възстановителните дейности на значителна част от обектите. Плод на систематичната работа е енциклопедичният му труд „Пловдивската къща през епохата на Възраждането“. Тази книга се оформя от неговите съхранени във времето архивни документи: планове, скици, чертежи, исторически бележки, разрези, фасади и фотографии. За съжаление, книгата е публикувана едва четири години след смъртта му – през 1960 г., благодарение на усилията и редакторството на арх. Емил Момиров. През годините материалите, които книгата съдържа се използват от научни работници, изследователи, реставратори и архитекти.

Интересна е историята на популярната „Балабанова къща“, известна още като Къщата на хаджи Лампша, която е построена в началото на XIX в. от богат търговец. Съборена до основи през 30-те години на XX в., тя е напълно възстановена на същото място през 1971 г. Това става възможно именно благодарение на информацията, взета от книгата на арх. Пеев.

Балабановата къща е построена в началото на XIX в. от хаджи Панайот Лампша – българин, родом от Пловдив, богат търговец и лихвар, член на кафтанджийския еснаф. Според Любен Каравелов хаджи Панайот е сред най-именитите пловдивски търговци от средата на XIX век. В началото на XX век неин собственик е търговецът Лука Балабанов, а от фамилията му име идва името на къщата. Къщата е съборена до основи през 1930-те години. През 1971 г. е проектирано пълното

възстановяване на къщата на същото място, където е съществувала до събарянето ѝ. Проектирането е изпълнено въз основа на книгата „Пловдивската къща“ на арх. Христо Пеев.

През 2024 г. по идея и с цялостно финансиране от страна на г-жа Йорданка Цокова-Ел Кадри книгата е преведена и издадена на английски език от издателство „Елестра“.

С нейна помощ изданието се разпространява далеч извън пределите на България - Library of Congress, Washington, DC; Mc Gill University, Montreal, Canada; Library Dorval, Montreal, Canada; Arch. Institute, Paris, France; Българско посолство, Отава, Канада; University Mobil, Alabama, USA; Архитектурни фирми в Монреал, Kent-England, Lebanon, Dubai и др. През 2026 г. се навършват 70 години от смъртта на арх. Пеев и 65 години от първото издание на творбата. По този повод предстои преиздаване на български език на този така значим за българската архитектура труд. За реализиране на проекта съдействие оказват г-жа Йорданка Цокова-Ел Кадри, Съюзът на архитектите в България, Община Пловдив и г-н Боян Илиев – внук на арх. Пеев. Популяризирането на епохалния труд на архитект Христо Пеев – „Пловдивската къща през епохата на Възраждането“, е от ключово значение не само да се отдаде заслуженото признание на този велик архитект и изследовател, но и да се вдъхновят нови поколения творци. Познаването на неговата работа би обогатило както професионалната, така и обществената ни културна памет.

ГРАДСКОТО ПЛАНИРАНЕ НА СОФИЯ (2011-2020)

Жана Стойчева

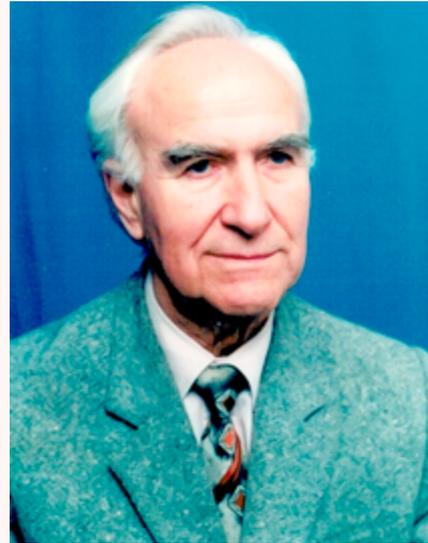
София е град с история и с бъдеще. В създаването ѝ са участвали тези, които са били преди нас и в нея е заложено и бъдещето на тези, които ще дойдат след нас. За съвременните и бъдещите градостроители, за по-доброто разбиране и решаване на проблемите на София е необходима приемственост и познаване на идеите, методите, успехите и неуспехите на предхождащите ги архитекти и урбанисти.

„Градското планиране на София (2011-2020)“ е продължение на книгата „Градското планиране на София през прехода (1990-2010)“.

В книгата са разгледани подробно двата етапа на планиране от 2011 до 2015 г. и от 2016 до 2020 г.: Характеристика на факторите за развитие на градското планиране; Дейностите по ОУП; Действащото законодателство; Кадастралната карта за територията на СО; Устройствените планове и проучвания, възлагани от Столична община (СО) по устройствени зони; Примери за устройствени планове в различните устройствени зони; Транспортно-комуникационни и инфраструктурни проекти и други проучвания, възлагани от СО; Проведените конкурси и търгове; Администриране на устройственото планиране и медийна характеристика на градското планиране на София по етапи.

РАВНОСМЕТКАТА НА ЕДИН ИНТЕРЕСЕН И ПЪЛНОЦЕНЕН ТВОРЧЕСКИ ПЪТ

Мария Миркова

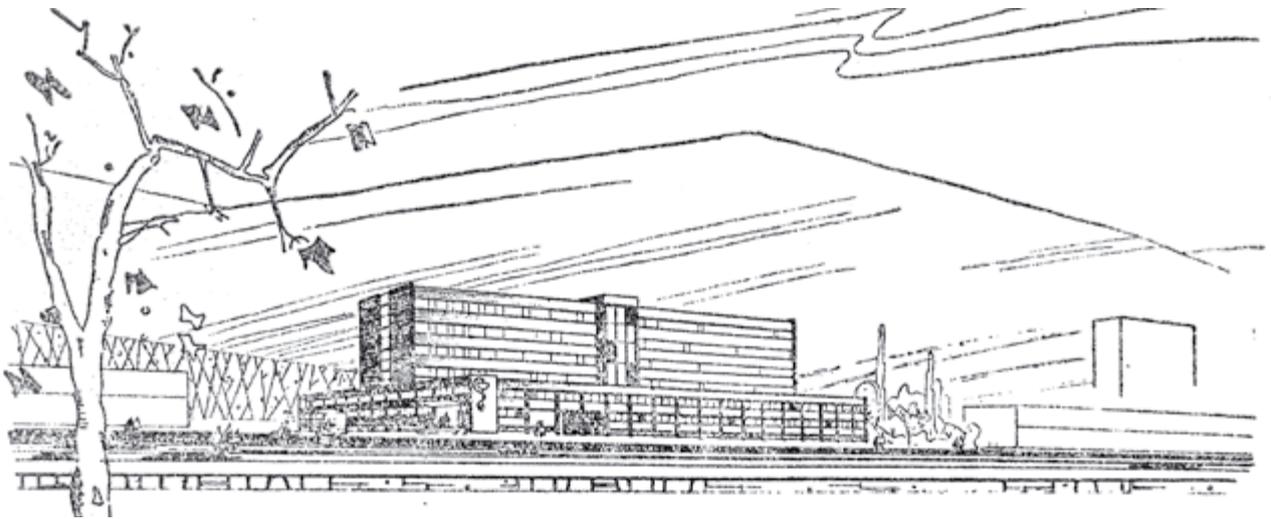
арх. Ал. Цоловски

Архитект Александър Цоловски е роден на 13.03.1932 г. в гр. София в семейството на арх. Христо Цоловски. През 1951 г. завършва Строителния техникум „Христо Ботев“ с отличен успех. Но не само са отлични оценките, той е добър цигулар и свири в симфоничния оркестър на техникума. За съжаление, по-късно поради професионални и служебни задължения и грижи за семейството цигулката е оставена.

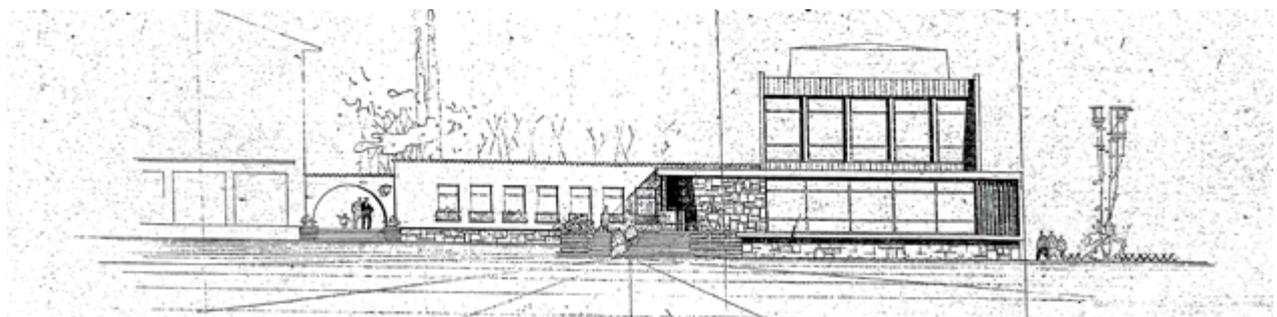
След техникума три години е в казармата. Следва архитектура в Инженерно-строителния институт (ИСИ). Дипломира се през 1961 г. в катедра „Обществени сгради“ с ръководител проф. арх. Ст. Белковски с отличен успех. Дипломният му проект е Окръжен народен съвет – гр. Перник. По разпределение започва работа в Окръжната проектантска организация гр. Габрово. Тогава политиката на държавата е насочена към подобряване на общественото обслужване в населените места. Това се отнася и за окръг Габрово. Като млад проектант, работлив и амбициозен, арх. Цоловски проектира: комбинат от селсъвет, ресторант и магазини в с. Вериево и с. Яворец, културен дом в с. Сто-

ките и с. Враниловци, няколко жилищни блока с магазини, магазин за плодове и зеленчуци в гр. Габрово и много други.

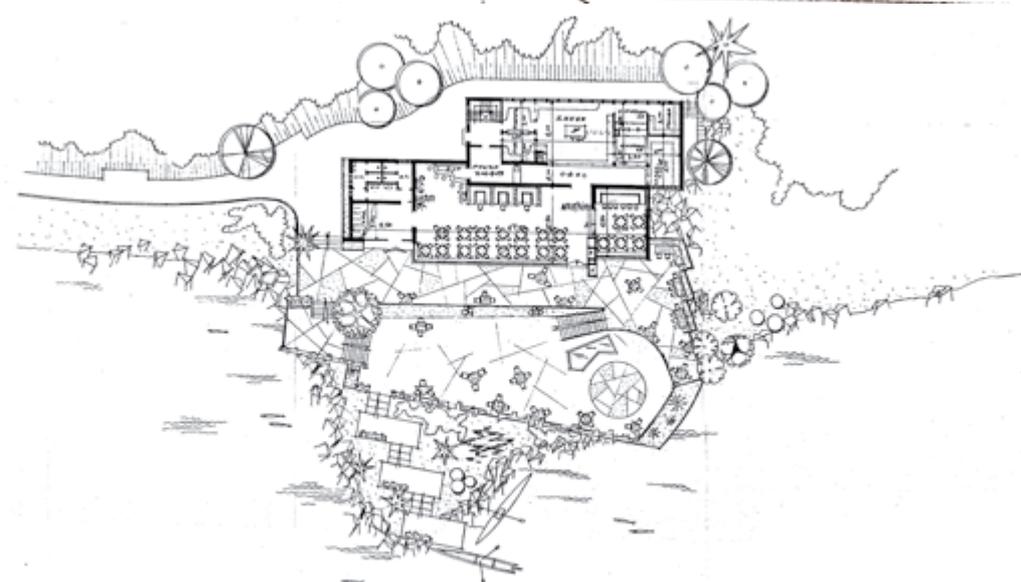
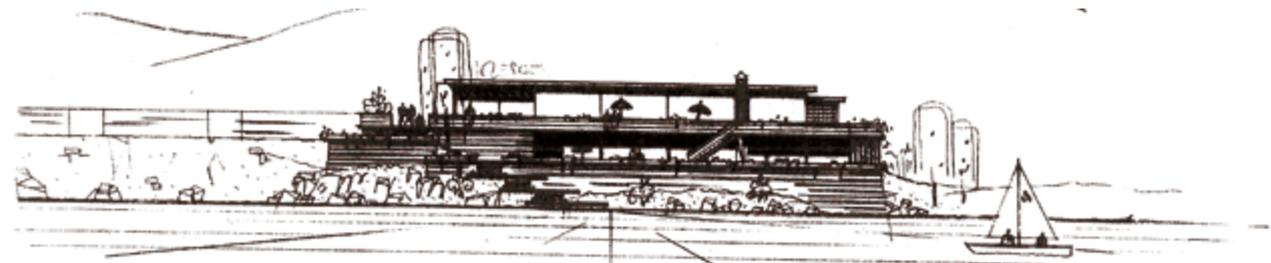
През 1963 г. постъпва като проектант в ИПП „Главпроект“, където работи повече от десет години. Първоначално в отдел „Здравно проектиране“, а след това в дирекция „Здравно проектиране“. Школата на „Главпроект“ е желана от младите архитекти. Тук се възлагат интересни и значими проекти, а колегите проектанти са с голям опит и знания. Първоначално арх. Цоловски проектира в колектив разширение и преустройство на Окръжна болница с 1200 легла в гр. Кърджали, а самостоятелно кухненски блок, трафопост, котелно и газова станция към същата болница. По-късно неговите значими обекти са: Дом за деца с телесни недъзи – общежитие, поликлиника и училище в гр. Луковит, градска поликлиника в кв. „Сторгозия“, гр. Плевен, административно-стопанска лекарство-снабдителна база с лаборатория в гр. София, Окръжна поликлиника в гр. Силистра и гр. Във всички тези проекти личат задълбочените и всеотдайни проучвания на автора, неговите познания и творческо

Лекарство-снабдителна база с галенова и контролно-аналитична лаборатория на Софийско градско аптечно управление, гр. София / Drug supply base with galenic and control-analytical laboratory, Sofia

Културен дом - главна фасада, с. Стоките, Габрово / Cultural Center, Stokite village, Gabrovo

Ресторант „Градина“, гр. Трявна / Restaurant "Gradina", Tryavna

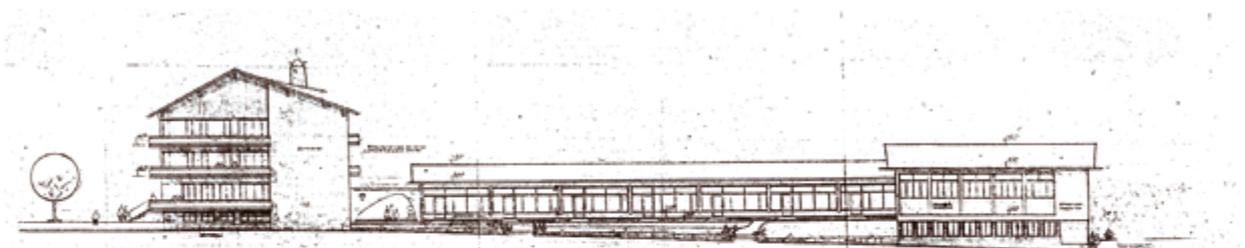
Поликлиника, кв. Сторгозия, гр. Плевен / Polyclinic, Storgozia district, Pleven

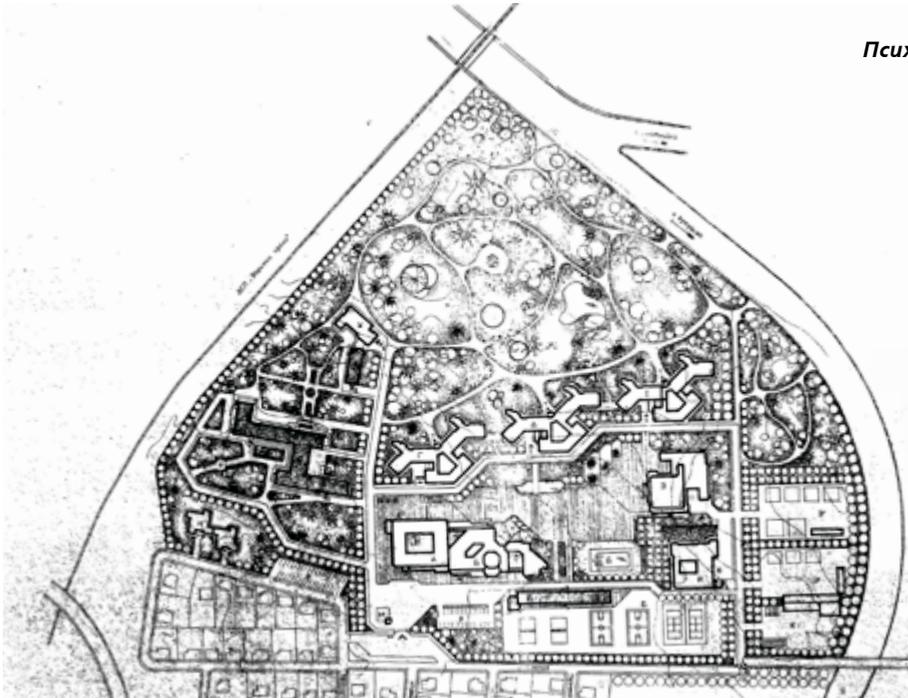
*Жилищен блок, кв. Павлово, София
Residential block, Pavlovo district, Sofia*

*Обединена курортна поликлиника с балнеолечебница, гр. Стрелча
United resort polyclinic with balneological hospital, Strelcha*

*Дом за деца с телесни недъзи, гр. Луковит
Home for children with physical disabilities, Lukovit*

Психиатрична болница, гр. Раднево
Psychiatric Hospital, Radnevo

мислене. За няколко години арх. Цоловски е началник на комплексен проектантски отдел в ИПП „Испроект“ към Министерството на съобщенията. Наред с административните задължения той проектира нови централни пощи в гр. Варна и гр. Ловеч. През 1980 г. постъпва на работа в Научноизследователския технологичен и проектантски институт за здравно строителство – „Здравпроект“ към Министерството на здравеопазването на длъжност заместник-директор – главен архитект. Институтът се състои от проектантски отдел и научни секции. В научните секции се разработват нормативни документи за всички видове здравни сгради относно устройствено и функционално решение, размери на площи и обеми, изисквания за осветление, отопление, вентилация и климатизация, санитарно-хигиенни изисквания и гр., както и нормативни документи, свързани с проучване и проектиране. Дейността на проектантския отдел се финансира от Министерството на здравеопазването. Отделят се средства както за ново строителство, така и за реконструкция и преустройство на съществуващи сгради. Арх. Цоловски е добър администратор, точен и отговорен в работата си както винаги. Въпреки голямата си ангажираност, той намира време да проектира. Негови обекти са: Радонова балнеолечебница с курортна поликлиника, гр. Стрелча, и Окръжна психиатрична болница, гр. Раднево. Арх. Цоловски е председател на научно-техническия съвет на института и член на експертния съвет към министерството.

Арх. Цоловски е от основателите на Съюза на архитектите и активен участник в неговата дейност. След създаването на Съюза неговият

председател арх. Г. Стоилов успява да уреди правото на неговите членове да проектират. Това е изгодно както за колегията, така и за самия Съюз, който получава част от проектантския хонорар. Същото право за проектиране получават и членовете на Научно-техническия съюз. Чрез НТС арх. Цоловски проектира обзавеждане и преустройство на няколко аптеки в София и много обекти в гр. Габрово и окръга. А чрез САБ освен жилищни сгради и магазини, Противотурбекулозна болница с 200 легла в гр. Кърджали, Втора градска болница с 1200 легла в гр. Пловдив и гр. През 1991 г. той регистрира фирма „Проектиране за строителство“ като продължава да проектира и след пенсионирането си предимно жилищни сгради и вили.

Наред с проектирането арх. Цоловски изготвя рецензии, становища, експертизи, изнася доклади на национални и международни конференции и конгреси, публикува научни статии, участва в конкурси и комисии по проблеми на проектното дело. Няколко години е член на ръководството на сдружение „Кольо Фичето“. Награждаван е със сребърен и златен „Орден на труда“, грамоти, а от САБ със значки и Капител.

Такъв е близо 40-годишният творчески път на арх. Александър Цоловски, път интересен, всеотдаен и пълноценен, винаги с любов към професията, много труд, отговорност и възискателност в работата, с уважение към колегите и всеотдайност към семейството.

През следващата година той предстои да чества своя деветдесет и пет годишен юбилей. Да му пожелаем със здраве и творчески дух да посрещне и столетието си.

АРХИТЕКТУРА ARCHITECTURE

Magazine
for architectural creativity,
architectural theory and criticism
YEAR SEVENTY THREE

1 - 2
2026

Edition of the Union of Architects in Bulgaria. "Architecture" magazine is included in the National reference list of modern Bulgarian scientific publications with scientific peer review /NACID/.

Circulation: 1000, ISSN 0324-1254

Address: 1504 Sofia, 11 Krakra str.,

e-mail: sab@bularch.org, www.bularch.eu

Editorial board:

prof. arch. Valery Ivanov, Ph.D. – Chairman

cor. memb. prof. arch. Atanas Kovachev, D.Sc.

prof. eng.-arch. Penyo Stolarov, Ph.D.

prof. arch. Stella Tasheva, Ph.D.

assoc. prof. land.-arch. Velyana Naydenova, Ph.D.

assoc. prof. arch. Aneta Vasileva, Ph.D.

arch. Aneta Slavova, Ph.D.

arch. Maria Diamandieva, Ph.D.

Ch. Assist. Prof. Arch. Rositsa Bratkova, Ph.D.

Ch. Assist. Prof. Urb. Irina Mutafchiyska, Ph.D.

Editor-in-Chief: arch. Evgenia Kukusheva

Graphic design and preprint: The egg adv. agency, office@theegg.bg

Proofreader: Lora Sultanova

Print: Multiprint Ltd.

First and fourth cover: The yard of the new school in the „Manastirski Livadi-East“ district

Second cover: Advertisement of “Pubikon beton”

Third cover: Paintings by Dejan Dachevsky

THE SCHOOL AND COMMUNITY CENTER TODAY 4

THE NEW SCHOOL IN THE „MANASTIRSKI LIVADI-EAST“ DISTRICT –
INTERVIEW WITH DIMITAR BOZHILOV, MAYOR OF THE „TRIADITSA“ DISTRICT 6
Dimitar Bozhilov

A SCHOOL THAT PUTS THE CHILD AND COMMUNITY AT THE CENTER 10
Arch. Jana Bailey

THE NEW BULGARIAN COMMUNITY CENTER – PRIVILEGE,
EXPERIENCE, CHALLENGE 18
Arch. Aneta Slavova, PhD

ACOUSTICS OF SCHOOL ROOMS 26
Eng. Natalia Ivanova, PhD, Arch. Daniela Ivanova-Uzunova, PhD

ARCHITECTURAL EDUCATION 35

PROJECT-BASED TRAINING PROGRAM IN ARCHITECTURE FOR CHILDREN
1-4 GRADE AT THE "CELESTE FRENÏ" PRIMARY SCHOOL - BURGAS 36
Arch. Desislava Stoyanova

АРХИТЕКТУРА

ARCHITECTURE

1 - 2
2026

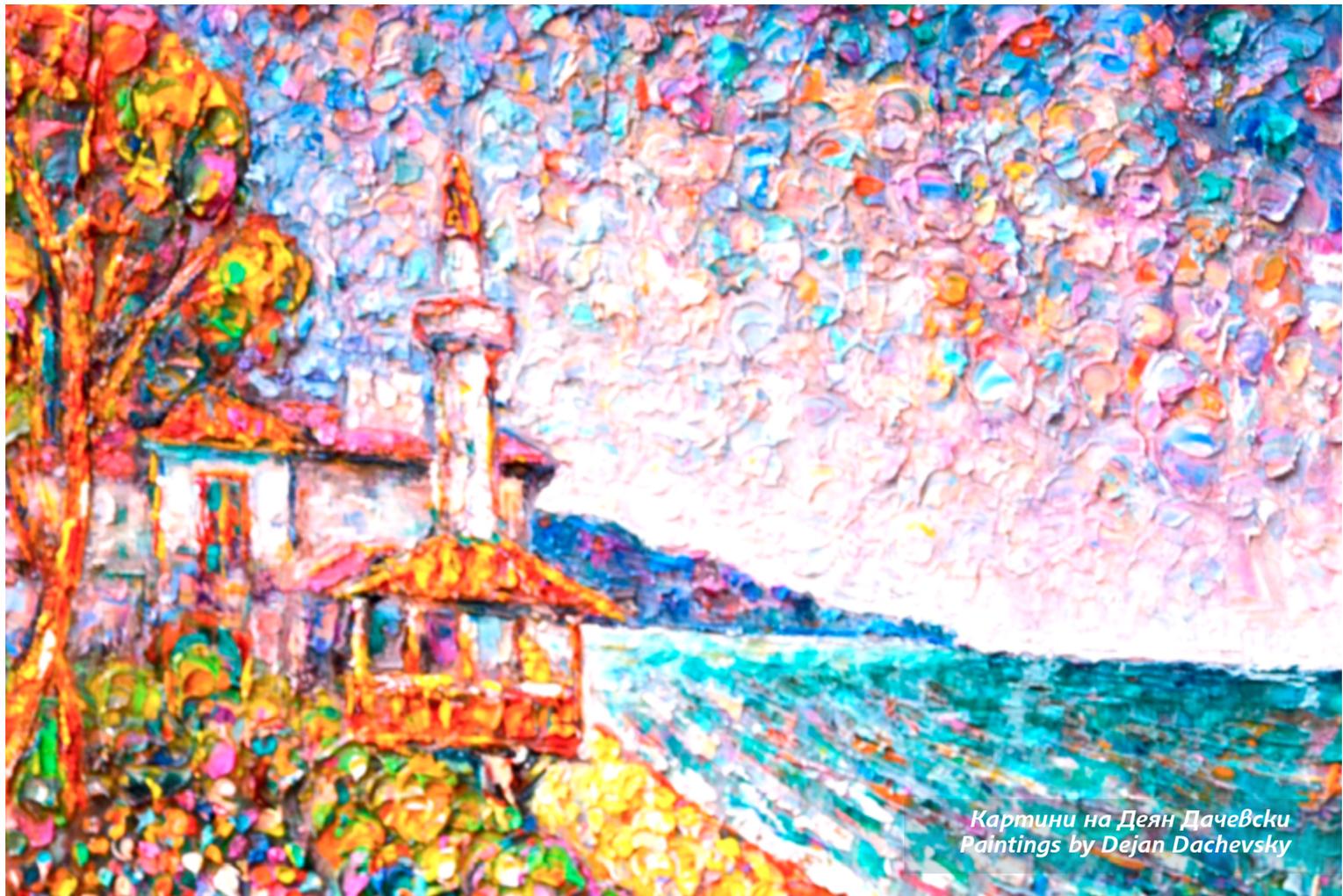
**Magazine
for architectural creativity,
architectural theory and criticism
YEAR SEVENTY THREE**

CONTENTS

- 43** THE SCIENCE OF RESTORATION - EDUCATION, ETHICAL AND AESTHETIC ASPECTS
Dimcho Radev, PhD
- 53** ACADEMY OF ARCHITECTURE AND DESIGN AT NBU – FROM THEORY TO PRACTICE
Chief Assist. Prof. Arch. Violeta Shatova, PhD
- 58** YOUNG ARCHITECTS CLUB AT UAB – VARNA: DIALOGUE, PRACTICE AND CONTINUITY
Arch. Nikolay Raczynski
- 65** **ARCHAEOLOGICAL AND ARCHITECTURAL HERITAGE**
- 66** POSTMEGALITHISM IN ANCIENT THRACE
Assoc. Prof. Lyubomir Tsonev, Ph.D.
- 74** PERPERIKON. EXHIBITION OF THE ARCHAEOLOGICAL COMPLEX 2019-24
Assoc. Prof. Arch. Valentina Varbanova, Ph.D.
- 84** TWO MASTERPIECES IN ONE LEGACY
land arch. Dimo Petrov
- 100** URBAN PLANNING OF SOFIA 2011–2020
Urb. arch. Zhana Stoycheva, PhD.
- 112** **COMPETITIONS**
- 113** OPENING THE CITY TO THE SEA, VARNA
UAB - „Varna“ Society
- 121** COMPETITION FOR A MIXED-USE COMPLEX IN BURGAS
Arch. Evgenia Kukusheva
- 131** FIFTH BALKAN STUDENT ARCHITECTURAL WORKSHOP IN MOMCHILGRAD
Arch. Yusuf Nalbant
- 141** **BOOK WRITING**
- 142** ARCHITECT HRISTO PEEV – THE RESEARCHER OF THE BULGARIAN NATIONAL REVIVAL PLOVDIV
Arch. Belin Mollov
- 146** URBAN PLANNING OF SOFIA (2011–2020)
Urban architect Zhana Stoycheva, PhD.
- 147** **THE FOUNDERS OF THE UAB**
- 147** THE BALANCE SHEET OF AN INTERESTING AND FULFILLING CREATIVE PATH
Arch. Maria Mirkova, Ph.D.

**Sources of illustrations are not credited when they are the author's.*

**The texts in English are by the authors of the articles.*

*Картини на Деян Дачевски
Paintings by Dejan Dachevsky*

Списание
за архитектурно творчество,
архитектурна теория и критика

Димитър Божилов
арх. Яна Бейли
г-р арх. Анета Славова
г-р арх. Даниела Иванова-Узунова
г-р инж. Наталия Иванова
арх. Десислава Стоянова
г-р Димчо Радев
гл. ас. г-р арх. Виолета Шатова
арх. Николай Рачински
доц. г-р Любомир Цонев
доц. г-р арх. Валентина Върбанова
ланд. арх. Димо Петров
г-р арх. урб. Жана Стойчева
САБ - сдружение „Варна“
арх. Евгения Кукушева
арх. Юсуф Налбант
арх. Белин Моллов
ст.н.с. арх. Мария Миркова

ИЗДАНИЕ НА СЪЮЗА НА
АРХИТЕКТИТЕ В БЪЛГАРИЯ

Цена: 15,34 € / 30 лв.